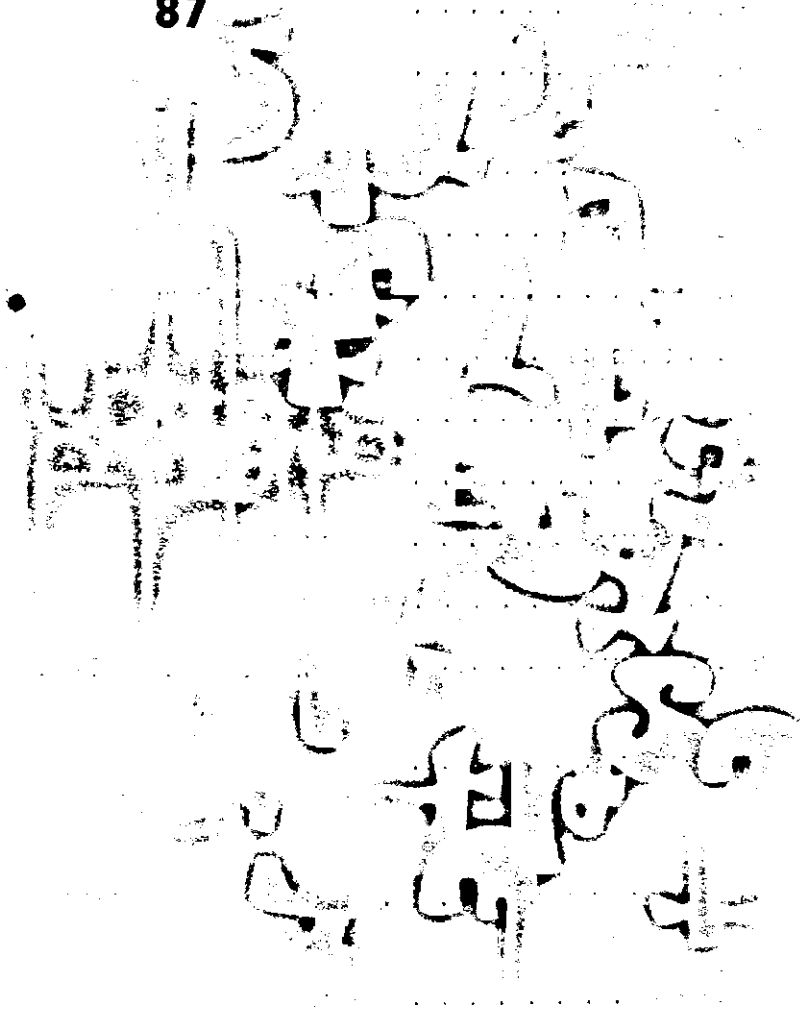

Բարձր

ՕԳՈՍՏՈՍ

87

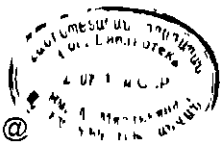

10117

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՒՒՆ

- 1.- Վ. ԹԵՔԵԱՆ Հօրս աքաղը
- 4.- Վ. ՍԱՐՏՈՒ Հայրենիք
(Թարգմ. Բ. Թաշեան)
- 23.- ՎԱՐԱՆՆԻ Մեզի վարդեր
- 24.- Լ. ՄԵԼԻՔԵԱՆ Ծուզակ
- 34.- * * * Ն. Սարափեան - մտնուան 15ամեակ
- 35.- Ն. ՍԱՐԱՑԵԱՆ Զատիկ էր, գարուն
- 41.- » » Արուեստին
- 42.- » » Մենք կը բալենք
- 43.- Գ. ՊԸԼՏԵԱՆ Նամակ՝ Ն. Սարափեանի մասին
- 50.- Ն. ՍԱՐԱՑԵԱՆ Վերացումը ճառը
- 52.- Լ. ՄԿՐՏՁԵԱՆ Խորհրդային նորատեսակ նշանախօսքերի
մշակութային արձագանգները
- 56.- Վ. ԿԱԶԱԿ Գրականութիւնը եւ գրական բազմա-
նութիւնը ԽՍՀՄ-ում՝ փոփոխութեան
մէջ, 1986 թուականին
- 64.- Մ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ Զապէլ Շաշեանի տասնհինգ ճամբի
Սիմլուն Յակոբեանին
- 78.- * * * Լոյս տեսան

Քաղաք

ԱՅՍԱԳԻՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ Ե ԱՐՈՒԵՍՏԻ

ԻՋ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒՆ Կ

ՕԳՈՍՏՈՍ

1987

ՊԵՅՐՈՒԹ

Վ. ԹԵՔԵԱՆ

ՀՕՐՍ ԱԹՈՒՈԼ

Նարինջի գանգուր կեղեւները կախուեր են պատուհանի ձողէն
 խոհանոցին՝ ուր մայրս քարիւղէ օճախը կը վառէ
 կաւէ ամանին մէջ մածունը տաք է դեռ
 նրկար աստիճանը բերանը դրեր է մառանին ուրկէ ուրուականներ
 կը ճախրեն անծայրածիր ամայի տան մէջ
 պատերը փլած են քաղաքին մէջ ուր բոլոր փեղկերը փետտուեցան
 արծիւները հեռացան հայեցան մայրիկ ծառերը
 Եւ յիշատակի հրնուանքը վիրաւոր թռչունի պէս հոգէ հոգ պիտի
 թափառի
 Հիմա ամէնքս միասին կը փայենք հասկցանք որ երկինքը շատ
 մեծ է
 Կի փայենք մեր ձեռքերուն մէջ արիւնած արմատներ բռնած
 Ձեռք գիտեր դեռ քանի՞ հարիւր արեւ պիտի մարի
 Քանի՞ միլիոն դիակներ եւ գերեզմաններու լոյսեր թողուցինք
 մինչեւ որ հոս հասանք

Որոշեցինք ալ արցումներ չցանկի
տեղ տալ փուշերուն որոնք կ'ուզեն բացուիլ
խօսիլ մեծ վերհերու մասին որոնք փոքրիկ երկինքին դէմ
կը կռուին

Այստեղ արեւը կ'այրէ տխրութիւնս որովհետեւ չհասկնար անոր
տախտութիւնը

տախտութիւնը՝ երբ կը դիտեմ հօրս աթոռը
բազկաթոռը գոց սրճագոյն խսիրով հիւսուած հինցած
բազմոցով
ուր հայրս իր կարն սրումներով եւ ծովի չափ լայն նակատով
մտնան գիշերներուն կը կարդար երկար կեանքերու մասին
անմահութեան մասին

կը կարդար գանազան լեզուներով որպէսզի չմոռնայ — ի'նչը —
նստեր է աթոռին վրայ իր սիրած կարմիր շորքով
Թոռնիկները կը վազեն իրեն

կը բանայ փերը ուր այբուբենը կրակով փորագրուած է
Հա՛յր կ'ուզէի՞ր գալ հոս կ'ըսեմ
իւր աստղափշուր նայուածքը կ'ընդարձակուի պատուհանէն
Դեռ ներմակ է նամբան կ'ըսէ լոյսերը վառեցէք

Եւ իր յիշատակը սիրտս կ'ուստէ հին բուրմի մը փիւն մէջէն

2

Ձիեր որոնք մանկութեանս վրնջեցին ու գացին
— Մեծցի՛ր ըսին կու գա՛նք նորէն — ու գացին

Իրենց ձայնը իրենց թափը օրերուս մէջ փամեցի
օրօրուեցայ ու լացիս պէս գուրգուրացի փայտէ ձիս

Յետոյ ա՛լ բաշը ճօսրացաւ ու լուսն աչքերը ելան
եւ հրճուանես կթոսեցաւ երբ սրունքները փրթան

Իր հեզ վիզով ո՞ւր գնաց ան գիշերներս չլուսցան
Ուրի՛շ ձիեր խոռով բաշով առինքնեցին ու անցան

Հոգիս փակած ովկիանոսներ եւ երկիրներ չափեցի
Տասը դրօշի հետ նոյնացած՝ պատմութիւններ վառեցի
digitised by A.R.A.R.©

Հիմա նստած այս ներմակ ձիւն ես տէր մահուան ու կեանքի
կը փնտռեմ մանկութենէս փրթած շնչո՛ղ փայտէ ձիւն

3

Անպարտասուն մահը կ'ապրի
անձայն աննշմար իր երկար շուքով
փորելով հոգիին ընդերքը

Արմատները անխախտ են
անոր՝ որ արեւուն եւ հողին միջեւ ապրէր է
Տերեւները տարեր է աշունը անյուշ
Ջուր չկայ մինչ հոգին՝ վիզը երկարած
կը պազատի իր կորսուած շունչը
Եւ գրելը՝ երկրաշարժի գործիքի նման
կը նախզգայ վտանգը

Ինչո՞ւ ո՞վ պիտի տեսնէ երկրաշարժին ձգած խոցն ու հեծքը
անապատի խարկուած մարմնին մէջ
Պիտի ըսեն՝ անապատը իր ձեւը փոխէր է

Անապատը միս-միմակը մե՛րկ բոլորութեամբ կանգներ է
արեւուն դիմաց

Արեւը գրկեր հասունցուցեր է անոր զգայարանները
եւ կուրցուցեր՝ աչքերը
Արեւը հեռուն իր տեղը նստած ոչինչ զգացեր է
երբ լուան հասեր է իր թափամոռունչ օրհասին

Կ'ըսեն՝ գեղեցիկ է անապատը

ՎԵՀԱՆՈՅՇ ԹԵՔԵԱՆ

1987 Նիւ Ճըրզի

Վ. ՍԱՐՏՈՒ

1922ին, Գաշիբի «Յուսարի» օրաթերթի պատասխանատու մեր բարեկամները ազնուօրէն ընդատաշնջին մեր հետաքրքրութիւններուն եւ ապա խմբագրութեանս յանձնեցին Բենիամին Քալեանի արխիւին այն ժառար, որ կը պահուէր իրենց արամազրութեան տակ: Մեր բարեկամները խոստացան նաեւ այդ ուղղութեամբ շարունակել իրենց հետապնդումը եւ յայտնարիւն վաստակաւոր ժառանգութիւններն թուղթերուն լրիւ ծրարք, ուր պիտի էր գտնուէր ըստ Սրբազանի ժողովի պատմականութեան մէկ մասը, ինչպէս «Նաեւ Գուրգէն Միսիսեանի» ուղղուած նամակներէն մէկը: Այն, որոնք զիմ ծառի պէտք կը ծնան, ինչպէս կը գրէ ինք, Քալեան (ԱՄՖԻՒՄ, 1965 թիւ 41):

Մեզի յանձնուած ծրարին մէջ կան ծանօթ գեղեցիկ ստացուած նամակներ, ծանօթ գեղեցիկ մատին գրուած սպաղարեայ ու անտիպ նշմարներ, ինչպէս նաեւ վերջու ծակած յօդուածներ ու թարգմանակներ կ'ընդ:

Այդ թուղթերէն անխառնուած աշխատանք մըն է ստորեւ արուած թարգմանութիւնը, որ, ջառօք, մնացած է անաւարտ: Քալեանի միւս ձեռագիրներուն նկատմամբ իմ քաղցրատան՝ այս մէկուն մէջ կը տիրէ միակտուր մարտութիւն մը, ու ասիկա ինքնին կը խօսի սեւագրութեան մը մասին, որ ջառօք զուրկ եղաւ երեսն ըրելէ:

Նսկատակ նստուածային իր բնութիւնը, խորքին նարայատութեան թէ մեր լեզուին կարգ մը նորերանցները ջուրացնող իր արժանիքներուն համար՝ կը յանձնենք զայն ընթերցողին, յուսալով, որ օր մը բարեա կ'ըլլայ յայտնարիւն մտքողութիւնը:

Ք

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏՐԱՄ

5 արաբ, 8 պատկեր

ԹԱՐԳՄ. Բ. ԹԱՇԵԱՆ

1942

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԵՐ

ԿՈՄՍ ՏԸ ՌԵԶՈՐ
ՄԱՐԿԻՉ ՏԸ ԼԱ ԹՈՒՄՈՅԵԼ
ԶԱՆԳԱԿԱԶԱՐ ԺՈՂՈՒ
ՔԱՌԼՕ ՎԱՆ ՏԵՐ ՆՈԹ
ԱԼՊԻ ԳՈՒՔՍԸ
ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ

ՎԱՐԿԱՍ
ՎԱՐՊԵՏ ԱԼՊԵՐԹԻ
ՏԵԼՈՒՕ
Ա. ՍՊԱՅ ՕՌԱՆԺԻ ԻՇԽԱՆԻՆ
ԿԱԼԵՆԱ
Բ. ՍՊԱՅ ՕՌԱՆԺԻ ԻՇԽԱՆԻՆ

digitised by A.R.A.R.@

ԿԻՅՈՄ Տ՝ՕՌ-ԱՆժ	ՊԱՏԳԱՄԱՏԱՐ
ԳԱՐԵՋՐԱՎԱՃԱՌ ՄԸ	ՏՈՄԻՆԿՕ
ՌԻՆՔՈՆ	ՍԵՂԱՆԱՊԵՏ ՄԸ
ՆԱՎԱՐԱ	ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ ՄԸ
ԿՈՊԵՌՇՐՈՒՍ	ՋԻՆՈՒՈՐ ՄԸ
ԵՐԷՑ ՄԸ	ՏՈՆԱ ՏՈՂՈՒԷՋ
ՄԻԿԷԼ	ՏՈՆԱ ՌԱՖԱՅԷԼ
ՎԱՐՊԵՏ ՇԱՌԼ	ՍԱՌԱ ՄԱՐԹԻՋՈՆ
ՔՈՐԹԱՏԻԼԼԱ	ՎԱՃԱՌՈՐԴՈՒՀԻ ՄԸ
ՊԱՔԵՐՋԷԼ	ԿԻՈՏԻՈՂ
ՔՈՐՆԵԼԻՍ	ՑՆՊՈՒՀԻ ՄԸ
ԴՐՕՇԱԿԻՐ ՄԸ	ԺՈՋՈՒԱ ՔՈՓԵՍԹՈՔ
ԼՐՏԵՍ ՄԸ	

Պրիւֆսէլ, 1567

ԱՌԱՋԻՆ ԱՐԱՐ

Առաջին պատկեր

Հին-սպանկամոցի շուկան՝ Պրիւֆսէլի մէջ: Խոշոր սիւներ եւ գօտեփայտեր, որոնց վրայ կ'երեւին երկաթէ կեռեր: Այս շուկան, վաճառորդներու կողմէ լճուած, գրաւուած է սպանացի զինուորներէ, որոնց իբրեւ բանակատեղի կը ծառայէ: Խորք կը տեսնուին փողոց մը եւ ձիւնով ծածկուած պատերու եռանկիւնակներ: Երեք մեծ խորոյկներ վառուած են սիւներուն տակ, - այ կողմը, խորք եւ ձախ կողմի առաջամասին վրայ: Հոս ու հոն սիւներէն կախուած են գրահներ, գրօշակներ, կարպետներ եւ գէնֆեր: Խումբ մը սպաներ, ձախակողմի խորոյկին շուրջ, եւ զինուորներ՝ միւս երկուսին բոլորտիքը, յարդի վրայ պառկած կամ հնամաշ գորգերու վրայ նստած ճարտ կը խաղան, կը խմեն, գէնֆերին կը մաքրեն կամ կերակուր կ'նսին: - Ջինուորներու տղաք, ցնծուհիներ կ'երթան-կու գան եւ ըմպելի կը լեցնեն մէկ ու միւս խումբին: Տեղ-տեղ կ'երեւին խորտակուած կարասիներու դէգեր, ամէն տեսակ այլեայլ առարկաներ, արգիւնք՝ քալանի ու կողոպուտի: Չախ կողմը, երկրորդ գծի վրայ, սայլ մը՝ հերմակեղէններով, անօթներով եւ այլ իրեղէններով լեցուած: Ջգալի է զինուորապէս գրաւուած ֆազաքի մը ամբողջ տակնուվրայութիւնը: Պահակախումբեր կ'երթնան: Թմբուկներու դափուց եւ հեռուոր հրացանաձգութիւններ: Նստարաններ, շֆաղարաններ, տակառներ, եւայլն: Սեղան մը ձախ կողմը, առաջամասին վրայ, գարեջուրի ամաններով, սկանակներով ծածկուած: այ կողմը, սիւնին առջեւ, երկու աքոռակներ:

ՏԵՍԱՐԱՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ռիմֆոն, Նավարա, Միկէլ, դրօշակիր մը, զինուորներ, միգակաւորներ, հետեւակներ, քննարարածիզներ, ցնծուհիներ, մամուկներ:

Վարագոյրը բացուած ատեն՝ փողոցին մէջ կը լսուի բմբուկներու ուժգին դափում մը:

ՌԻՆՔՈՆ (Նստած է սեղանին առջեւ, ձախ կողմը, դրօշակիրին եւ Նավարայի մօտ, որուն հետ նստելու կը խաղայ):— Ի՞նչ է այս: *ՄԻԿԷԼ* (աչք մը նետելով դէպի խորքը):— Գերհնչու կարասան մըն է: *ՌԻՆՔՈՆ*— Սատան տանի: Բասներարդ կարասանն է, որ Պրիֆաէլ կը մտնէ այս առտուրնէ ի վեր: Ինչո՞ւ հոս կը բերեն: Քող տանին Տոմինիկեաններու վանքը արգելափակեն:

ՄԻԿԷԼ— Բայց, հարի: Բայց՛տ, Տոմինիկեաններու վանքը, փայտի շուկան, էկամոնի պանդոկը, ամէնքն ալ լեփ-լեցուն են:

ՌԻՆՔՈՆ— Սպանդանոցն ալ լեցուն է: Աւր կ'ուզես, որ թխմեմ գանձը: *ԴՐՕՇԱԿԻՐԸ*— Իրաւ որ, պարոն Ռինքոն, տեսակ մը ախտ կայ հոս, նախկին խողանոցին ձախ կողմը: Հոն թխմեցէք. ան ալ կը բաւէ իրենց:

ՌԻՆՔՈՆ (ոտքի ելլելով):— Երթամ նայիմ: (Ջինուորներուն) փայտ նետեցէք կրակը...: Գարչէի՛ թաղաք, մարդ ցուրտն կը սասի: (Իուրս կ'ելլէ ձախ կողմէն):

ՄԻԿԷԼ (Խորը կեցող զինուորներուն):— Է՛յ, դո՛ւք, փայտ բերէք: *ՋԻՆՈՒՐՆԵՐԸ*— Փայտ չմնաց:

ՄԻԿԷԼ (Ռիմֆոնի տնը գրաւելով):— Լա՛ւ ուրեմն, ստեղծեցէք...: *ՋԻՆՈՒՐՆԵՐԸ*— Այո՛՛ աեղակա՛լ: (Տակառ մը կը բարդեն կացիցի հարւածներով):

ՆԱՎԱՐԱ (խաղալով):— Տա՛ւր. ի՞մա է...: (Հեռաւոր պայթիւններ): Է՛հ, ի՞նչ հրացանաձողութիւններ են ասոնք:

ՄԻԿԷԼ— Ապտամբներ են, որոնց զործը շուտ մը կը լմնցնեն: *ՆԱՎԱՐԱ*— Ի՞նչ անմտութիւն: Վառօ՞ղ սպանել: Կ'արժէ՞ ստիկա այդ շուն հերետիկոսներուն համար...: (Բորքատիլի կ'երեւի խորը եւ կ'ընդունի ծիծաղներով. ձեռք բռնած է գողցուած սագեր, գորս ցնծուհիներուն կտու սայ՝ փետտուելու համար. յետոյ իր խոշոր շավարէն գուրս կը հանէ ճագար մը, գոթ իր ձեռքէն խիլ կ'ուզեն զինուորները. վէն, ծիծաղ, ազազակ): Է՛յ, շուտ թիւն, սատանի՛՛ մագեր:

ԴՐՕՇԱԿԻՐ— Գինով են: *ՄԻԿԷԼ* (խաղալով):— Պա՛հ, թող երթան խմեն... Բարեկենդան է: *ԴՐՕՇԱԿԻՐ*— Արդարեւ, այո՛, Բարեկենդանի վերջին օրն է: *ՆԱՎԱՐԱ*— Եւ ըսել, թէ հոս եկած ենք, որպէսզի սատինք այս անիծեալ Փլա՛մաններուն համար:

ՋԻՆՈՒՐ ՄԸ (ներս մտնելով):— Հարիւրապետ Ռինքոնը կ'ուզեն քաղաքապետարանէն:

ՄԻԿԷԼ— Հոս չէ:

ՆԱՎԱՐԱ (դրօշակիրին, որ գինիի աման մը կ'առնէ)։— Լեցո՛ւր նայի՛մ։
 ԴՐՕՇԱԿԻՐԸ.— Պարապ է։ (Յնծուհիի մը)։ Է՛ջ, Գարմէնի՛թա՛ւ։
 ՔԱՐՄԵԼԻԹԱ (ննքս մտնելով)։— Պարոնները խմեն՛ ի՛նչ ու զեն։
 ԴՐՕՇԱԿԻՐԸ.— Այո՛, սիրունիկս։ (Քարմելիթա ըմպելի կը լեցնէ)։
 ՌԻՆՔՈՆ (վերադառնալով)։— Իրաւ որ, չեմ գիտեր ուր գարնեմ գլուխս հիւ-
 մա ամբողջ գիւղ մըն է, որ եկաւ մեզի։
 ՄԻԿԷԼ.— Հարիւրապե՛տ, քաղաքապետարանէն ձեզ կ'ուզեն։
 ՌԻՆՔՈՆ.— Այո՛, գիտեմ, քաղաքային պահակախումբին հրացաններուն հա-
 մար է։
 ԴՐՕՇԱԿԻՐԸ.— Ձինաթա՛փ կ'ընեն պահակախումբը։
 ՌԻՆՔՈՆ.— Այո՛, ապահովարար։ (Աջ կողմի զինուորին, որ իր սուրը կը
 մաքրէ)։ Ինձի տուր սուրս եւ րաժակ մը գարեջուր։ (Քարմելիթային,
 որ վազելով կու գայ)։ Ա՛հ, դո՛ւն ես, Գարմէնի՛թա՛ւ։
 ՔԱՐՄԵԼԻԹԱ (ըմպելի լեցնելով)։— Այո՛, հարիւրապե՛տ։
 ՌԻՆՔՈՆ (խմելով հանդերձ՝ կը գիտէ ոսկիէ շոթայ մը, զոր Քարմելիթա
 վիզէն կախած է)։— Սիրուն շոթայ մը ունիս, ո՞վ տուաւ։ (Ուրիշ ցնծու-
 հիներ կը վազեն—կու գան, շոթան տեսնելու համար)։
 ՔԱՐՄԵԼԻԹԱ.— Փաշկոն առաւ։
 ՌԻՆՔՈՆ (համբուրելով ազդիկը)։— Փաշկոն երջանիկ մահկանացու մըն է...։
 Ցտեսութիւն։
 ՋԻՆՈՒՆՐ ՄԸ (ձախ կողմէն)։— Հարիւրապե՛տ, ահա դարձեալ երկուտանեակ
 մը ձերբակալուած անձեր։
 ՌԻՆՔՈՆ.— Նորէ՛ն... ամէնքն ալ սասանան տանի։
 ՄԻԿԷԼ.— Սա սիւ ներուն տակ տեղաւորենք զանոնք։
 ՌԻՆՔՈՆ.— Իրաւ որ, ո՛ւր կ'ուզէք տեղաւորեցէք։ Միկէ՛լ, ես չեմ խառնուիր։
 (Իտրս կ'ելլէ աջ կողմի խորէն)։

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Նոյնք, յետոյ Ռեզոր. Լա Թոէմոյել

ՄԻԿԷԼ (զինուորներուն)։— Յերէ՛ք գերիները։ (Լա Թոէմոյել եւ Ռեզոր ներս
 կը մտնեն ձախակողմէն, երկու շարք զինուորներու մէջտեղ, զորս
 կ'առաջնորդէ սպայ մը)։
 ՍՊԱՆ (Թոէմոյելին, որ կանգ կ'առնէ՝ այսպիսի վայր մը բերուելուն հա-
 մար գարմացած. անոր ուսէն երելով)։— Քալէ՛ նայինք. է՛ջ։
 ԼԱ ԹՈԷՄՈՅԵԼ (հանգարտօրէն)։— Ներողութիւն, բարեկա՛մ։ Սուրս առիք
 ձեռքէս, բայց պաւազանս քովս է, եւ եթէ նորէն այս ձեռով հրէք զիս, ձեր
 ուսերուն վրայ կը կոտորեմ գայն։
 ՍՊԱՆ (սուրբ բարձրացնելով)։— Ի՛նչ բար, անզգա՛մ։
 ԼԱ ԹՈԷՄՈՅԵԼ (զաւազանի մէկ հարուածով զինաթափ կ'ընէ զայն եւ ու-
 սերուն գարնելով)։— Ահա թէ ինչ բար, կոպի՛տ մարդ։ (Զինուորներու
 սպանալից շարժում։ Սպան կը վերցնէ սուրբ եւ կ'ուզէ Թոէմոյելի
 վրայ ճետուիլ։ Նավարա եւ Միկէլ կը վազեն եւ կը մտնեն երկուքին
 մէջտեղ)։
 ՄԻԿԷԼ (Թոէմոյելին)։— Կ'ուզէք, որ կտոր—կտոր ընեմ ձեզ...։
 ԼԱ ԹՈԷՄՈՅԵԼ (աչքերովը վերէն վար շափելով զայն)։— Ներողութիւն ո՞վ
 էք դուք։
 ՄԻԿԷԼ.— Տեղազու...։

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ.— Իսկ ես Քոնստանդին մարքիզն եմ, հաւատարիմ հպատակն ու բարեկամը Փրանսայի թագաւոր Նորին վեհափառութիւն Եառլի ու Քէւ գերի եմ, սակայն թոյլ չեմ տար հասարակ մէկու մը՝ ձեռք վերցընելու վրաս: Ասիկա կ'ըսեմ, որպէսզի ըստ այնմ վարուիք հետս...: Ո՛ւր կարելի է նստիլ այստեղ:

ՄԻԿԷԼ (Քոնստանդին անունը լսելով գլխարկը կը հանէ, նստարայինն եւ դրոշակըսն պէս. ապա՝ խիստ բազմապարտէն).— Պարոն մարքիզ... խնդիրը կը տարբերի հիմա: Ահա աթոռներ սա սիննին քով:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ.— Գոնէ մաքո՛ւր են այս աթոռները: (Իւրի աջ կը դիմէ եւ կը տեսնէ Ռեզորը, որ կը պատրաստուի նստիլ երկու քրոնակներէն մէկուն վրայ): Ա՛հ, պարոն, ներողութի՛ւն:

ՌԵԶՈՐ (բարեւելով).— Պարոն, ձեզմէ ետքը:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ (նոյնպէս բարեւելով).— Պարոն, ես այլ չեմ նստիր: (Սպանբըր Ժախ կռուի կ'ընդհատուի տախտակով):

ՌԵԶՈՐ.— Դուք Ֆրանսացի էք, պարոն, իսկ ես այս քաղաքին եմ, հետեւ արարիմ տանս մէջ կը համարուիմ:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ.— Ա՛հ, պարոն, մոռցայ հարցնելու.— ազնուակա՞ն էք:

ՌԵԶՈՐ (բարեւելով).— Ռեզորի կոմսը, պարոն, պատրաստ՝ ձեզ ծառայելու:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ (նոյնպէս բարեւելով).— Իսկ ես Քոնստանդին մարքիզն եմ, պարոն, նոյնպէս ձեզի ծառայելու պատրաստ: (Նրկուէն ալ գլխարկն ինքն ինքն կը դնէ): Քանի որ Ձեր Մեծապատուութիւնը այս քաղաքէն է, շնորհը պիտի ընէ՞ ըսելու ինծի, թէ ո՞ւր կը գտնուիք:

ՌԵԶՈՐ.— Պարոն մարքիզ, կը գտնուիք նախկին Սպանդանոցի շէնքին մէջ, որ սպանացիներու կողմէ բանակատեղիի վերածուած է, ինչպէս կը տեսնէք:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ (դէպի խորը նայելով).— Ի՞նչ բանակատեղի...:

ՌԵԶՈՐ.— Եւ ինչ զինուորներ... ազգերու ա՛ղաղ: Նախորդներ, դուքիցերիացիներ, փոքրուգայցիներ, ամէնքէն ալ բախտախնդիր, աւագակ, կախուելու արժանի մարդիկ, իրենց ցնծուհիներուն եւ ապօրէն զաւակներուն հետ սպաստանած այս դրօշին տակ, որ պատիժէ զերծ կը կացուցանէ գիրենք: Եւ այս զինուած ճետը, որ կը կեղեքէ, կ'անարգէ, կը կոտորէ մեզ, կը կոչուի սպանական զօ՛րք:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ.— Ուրեմն, պարոն, հո՞ն կը բերեն—կը թիմեն ձերբակալուած անձերը, ձեզի եւ ինծի պէս:

ՌԵԶՈՐ.— Եւ որոնք մահապատիժի կ'ենթարկուին ի հարկին:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ.— Կը սպանեն՞ն միշտ:

ՌԵԶՈՐ.— Մի՛շտ:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ.— Շատ լաւ...: Ներողութիւն կը խնդրեմ, պարոն կոմս, բայց ես նորեկ եմ. առաջին անգամն է, որ Պրիւքսէլ կու գամ:

ՌԵԶՈՐ.— Գէշ սկզբնաւորութիւն, պարոն մարքիզ:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ.— Մանաւանդ հաճոյքի համբողջութեան մը համար:

ՌԵԶՈՐ.— Հաճոյքի՞:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ.— Այլ է իրողութիւնը...: Բայց արդեօք չի՞մ ձանձրացներ ձեզ: ՌԵԶՈՐ.— Ընդհակառակն...: Ոսակցելէ աւելի լաւ բան մը չենք կրնար ընել, սպասելով, որ պարոն աւագ դատարը զայ մեր հակատակիրը վճռելու:

Ա Ա Ք ՈՒՄՆՈՅԵԼ (պատրաստուելով նստիլ).— Ոսակցիք ուրեմն: Բայց ներողութիւն. պէտք է որ ըսեմ ձեզի, թէ կայսրնական եմ ես:

ՌԵԶՈՐ.— Շատ ուրախ եմ, պարոն:

Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ— Դո՞ւք այ կալվիրնական էք:

Ռ Ե Չ Ո Ր— Ատիկա փառք մը կը սեպեմ ինծի համար:

Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ (ձեռքը անոք երկնցնելով)— Է՛հ, պարոն կոմս, թոյլ տուէք ինծի սրտագին սղմելու ձեր ձեռք: (Չեռաւոր պայթիւններ)

Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ— Ի՞նչ է այս:

Ռ Ե Չ Ո Ր (գլխարկը վերցնելով)— Չեզի եւ ինծի պէս Հերեպիկոսներ, զորս կը կոտորեն:

Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ (իմքն այ վերցնելով գլխարկը)— Աստուած Հոգիներն լուսաւորէ: (Նստեցի): Ուրեմն կ'ըսէի, թէ Նորին Վեհափառութիւնը, որ իմ բարիքս կը կամենայ, զնպատակի մէջ իմ ճարտարութեանս համար...

Ռ Ե Չ Ո Ր— Ա՛հ, դուք...

Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ— Առաջին կարգի...: Ուրեմն, Նորին Վեհափառութիւնը կանչել կու տայ զիս ու կ'ըսէ ինծի. «Լա Քուէմոյե՛լ, Հոս շատ տաք կ'ընէ քեզի համար, բարեկամս, զնա՛ Իտալիան կամ Ստորին-Երկիրները տեսնելու: Սահմանադրութիւն վրայ, զեռակի մը ճիշդ մէջտեղը, Հեծեկազորաց խուճրի մը կողմէ շրջապատուած, ինչ տեսնեմ ազլի... Պարոն Լուի տը Նասոն, որ կը պտուայ ինծի, «Պաս՛, Լա Քուէմոյե՛լ...»: Ես Լուվրի մէջ ճանչցայ զինք, երբ Հոն եկաւ եղբորը՝ Իլիսան Կիլոմի հետ, որ կտտարեալ ազնուական մըն է:

Ռ Ե Չ Ո Ր— Օտանժի իլիսանը...: Ըտէք, պարոն ժարքիզ, այս երկրին ամէնէն ուղղամիտ, ամէնէն իմաստուն եւ ամէնէն արժէքաւոր քաղաքացին. Ստորին-Երկիրներու պարծա՛նքը, ու թերեւս անոր փրկութիւնը...:

Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ— Ես այ իրեն ձայն կու տամ իմ կարգիս. «Պարո՛ն, ի՞նչ գործ ունիք Հոս, ջուրին մէջ...»: Կը պտտասխանէ. «Մաննադ տեղ մը կը փնտտեմ ժարդոցս համար: Մեզմէ՞ էք: — Ի՞նչ ընելու համար: — Կուտե՛լու համար պարոնայք սպանացիներուն դէմ...»: Ատիկա մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ ինծի: — Իրեւ նորազանդ մը, ես ո՛չ մէկ փափուկ զգացու մ ունիմ Նորին Կաթողիկ Վեհափառութիւն Ծիրիփ Թագաւորին հանդէպ:

Ռ Ե Չ Ո Ր— Իսկ ես կ'ատեմ զայն:

Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ— Եւ յետոյ, մելամաղձոտ ժարդ մըն է ան. կը ձանձրացնէ զիս: Ուստի՛ կ'ըսեմ պարոն տը Նասոյին. «Իրաւ որ, այո՛, կու գամ»: Ամբողջ օրը կը թիւվարենք. զօրախուճը կ'անի, կը մեծնայ. փոքրիկ բանակ մը կ'ըլլայ գիւերը: Յաջորդ օրը ձեռնինկենի մէջ կը հանդիպինք պարոնայք սպանացիներուն: Կը կուտիւք, կամ աւելի ճիշդը՝ շարաշար կը պարտուինք. ձիս գետին կ'իյնայ վերաւոր, ես ալ՝ տակը: Սպանացի մը զինաթափ կ'ընէ զիս եւ ձիուս ասպազներովը միասին՝ հարիւր պիստոն կը վաճառէ իր հարիւրապետին, հարիւրապետը՝ զնպատակներն, հազար տուճանքի փոխարէն. վերջապէս՝ զնպատակեալ եռապատիկ զինով մը կը ծախէ զիս Ալպի դուքսին, որ հարիւր հազար Փրանսական սկաւտ փրկագին կ'որոշէ ինծի համար:

Ռ Ե Չ Ո Ր— Իսկ դուքսէն յետո՞յ:
Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ— Ա՛հ, ո՛չ: Բարեբախտաբար հող կանդ կ'առնէ ասուծախը: Կ'երեւայ թէ շատ մեծ արժէք մը ունին:

Ռ Ե Չ Ո Ր— Աքզարեւ, հարիւր հազար սկուտ...

Ա Ա Ք Ա Ե Մ Ո Յ Ե Լ— Ատիկա արդէն բաւական կոկիկ գումար մըն է: Գրեցի Եղբորս, որ պատրաստէ զրամը: Այդ գործը երկու-երեք շաբաթ պիտի ար-

ժէ ինձի: Ու նեցած քառասուն կայուածներէս կէս երկվեցեակ մը պիտի կորսնցնե՛մ հղեր...

ԲեջՈՐ.— Իսկ մինչ այդ...

Ա ԱՔԱՆՍՈՅԵԼ.— Մինչ այդ, կը ձանձրանայի, հասկնալի է: Ստորին-երկրներէ-րը զայ կանոյքի եւ ճեմինկէնի մէջ փակուած մնայ, երկու պինու որ ունենալով ալ ու ձախ կողմերս...: Վկայ է Աստուած, ինքն իրենս ըսի. «Խօսք տուի շանցնի սահմանազուխը, ուրեմն՝ շանցնիք. բայց նրթանք Պրի քսիլը տեսնենք: Պրի չըսուի, որ Ստորին-երկրները եկայ զուարճութեան համար, եւ Պրի քսիլը տեսայ Բարեկենդանի օրով»:

ԲեջՈՐ.— Ու եկաք...

Ա ԱՔԱՆՍՈՅԵԼ.— Ու եկայ... եւ գալուս պէս ձերրակալուեցայ, ինչ որ քիչ մը ծանր կը թուի ինձի, Բարեկենդանի այս վերջին օրով: (Ազմուկը եւ կռիւք, խորք, երկու ցնծուիներու միջեւ. զինուոր-անքը կը շրջապատեն ու կը զրգոնեն զիրենք: Միկէլ եւ սպաները կը բաժնեն գանձի իրարմէ):

ԲեջՈՐ (աչքերով կը հեռեի այս բազմութեան, որ կը ցրուի խորքի սիւնե-րուն տակ).— Այո՛, այսօր Բարեկենդանի վերջին օրն է: Ա՛հ, պարո՛ն մարքիզ, այսպիսի օր մը, սակէ ընդամէնը երեք տարի առաջ, կրանվել կարտինային եւ տիկին կառավարչու հին օրով, դուք այս քաղաքին մէջ ուրիշ բան պիտի չտեսնէիք, էթէ ոչ՝ միայն խնճոյք ու խրախճանք, դի-մակներ, պար ու նուազ եւ ձիախաղ: Ամբողջ շաբաթը, գիշեր-ցերեկ, անզազար կը պարէինք Էկմոնի ապարանքին մէջ. եւ լման ամիս մը, Օտանժի իշխանին սեղանը բայց կը մնար: Այսօր, պարուն Էկմոն մեռած է կատափնատին վրայ, եւ իր այրին գուռնէ գուռ հաց կը մորայ գա-ւակներուն համար: Օտանժի իշխանը զլուխը հանգնեցնելիք տեղ մը շուրի ալլեւս. ի՛նչ՝ որ թագաւորի մը հարստութիւնը ունէր, հիմա ըս-տիպուած է իր ոսկեղէն սպաները ծախել Սթրազպուրկի հրեաներուն, վառօղջ հայթայթելու համար իր կուսակիցներուն: Այս քաղաքը, այս բարգաւաճ ու հարուստ քաղաքը, այս դժբախտ քաղաքը այժմ օթեւան մըն է միայն, ուր սպանիացին եւ իր ձիերը շարդի վրայ կը պսակելն» բոլոր քառուղիներուն մէջ: Ամէն կողմ՝ լռած ու տխրատեսիլ փողոց-ներ, ուր հազուադէպ անցորդ մը կը քայլ պատերուն երկայնքն ի վար, վախնալով, որ մի դուցէ գինով գինուորներու բնգհարի. ամէն տեղ խանութները փակ են, արհեստանոցները՝ ամայի. բոլոր զանգակա-տուններուն վրայ գուռ կը տեսնէք սեւ գրօլը, բոլոր գուռներուն վրայ՝ սուգի ծածկոյթներ. ամէն վայրկեան (պայթիւններ հետուն) գուռ կը լսէք այս հետաւոր պայթիւնները, որոնք կ'իմացնեն մեզի, թէ մարդիկ կը սպաննուին, իսկ կրչնակներու զօղանջը կը յիշեցնէ, թէ մեռելներ կը թաղուին...

Ա ԱՔԱՆՍՈՅԵԼ.— Արդարեւ, պարո՛ն կոմս, ահա ձեզի գարհուրելի Բարեկեն-դան մը:

ԲեջՈՐ.— Ի՞նչ պատերազմ տեսած էք, պարո՛ն մարքիզ: Ուրիշ բան է ան. նե-զութիւն յանձն յեն առներ մեռելները թաղելու: Ո՛ր որ երթայ արքա-յական բանակը, մարդիկ անոր կը հետեւին ազոռաներու պէս: Ամբողջ գիւղեր՝ առանց բնակիչի, ամէն տուն՝ ծուխերու մէջ, բոլոր պատերը՝ փլած-փլփլած: Ամէն գրան առջեւ կը տարածուի արեան լիճ մը, ուր դիակներ կը նեխին՝ գայլերու կատաղութեան նշաւակ: Կիներու եւ մանուկներու ճօտներ, ահօթի ու սովահար, իրենց սնունդը կը յափը-տակեն պիճի. անասուններու բեղէն: Թե՛ փոխադաններ ամէն կողմ,

ամէնուրեք: - Երբ կախադանի երկժամկեաները ծանրարհունուած ըլլան կոտորելու աստիճան, կը կախեն ծառերէն: Երբ ծառերը ծախն ծանրութեան տակ, կը կախեն վանդակորմներէն, քիւ երէն, տանիքներէն, ցուցատախտակներէն...: Ամէն ցցուածք կախազան կը դառնայ: Ու երբ ասոնք ալ չբաւեն, անիւ մը կ'անցընեն կողի վրայ, ու խրաքանչիւր անուամատէն մարդ կը կախեն. ահա՛ այս տեսակ ժառուղիքի մը մէջէն է, որ Պրիւքսէլի դուռներուն առջիւ կը հասնինք...: Մարդկային միտք պողոտաներ...: Վերջապէս, երբ յուան չմնայ ու կախելը անհնար դառնայ, կը սկսին զնդակահարել: Երբ վառօդը լմննայ, կը խեղդեն: Իսկ երբ արիւնով թաթառուած ֆուրը ծորանայ ու նեխի, կ'այրեն: Հիմա ձեռք է, եւ այրուած մարմինները այն օդուտը կը ներկայացնեն, որ պահակազօրքը կը տարնայ անոնցմով...:

Ա Ա Ք Ռ Ե Մ Ո Յ Ե Լ. - Սոսկալի՛ է, պարո՛ն, խիստ սոսկալի՛...

Ռ Ե Ջ ՈՐ. - Եւ այս բոլորը անո՛ր համար, որ մենք՝ Ճլանտրի քաղաքացիներս, չենք ուզեր Հպատակներն ըլլալ Սպանիոյ թագաւորին, որ մեզի համար Պրապանի դուքան է միայն. ոչ ալ կ'ուզենք ենթարկուիլ զարչլի հաւատաքննութեան, որովհետեւ, իբրեւ ժառանգորդները այն սուանմաշտորնու մեկուն էւ ազատութիւններուն, զորս մեր նախահայրերը ձեռք բերած են իրենց արեան զնով, թող չենք տար, որ բռնարարութիւն անոնք այս նենգ ու խոտմնագրութ թագաւորին կողմէ, որ, ձեռքը Աւետարանին վրայ դրած՝ Աստուծոյ ու մարդոց առջեւ երզում ըրած էր անազարտ պահել գանոնք... որովհետեւ մենք ուրիշ կրօնք չենք ուզեր, եթէ ոչ ա՛յն՝ որուն մեր խիղճը կը հաւանի, եւ ոչ ալ մեզմէ գատ ուրիշ զինուոր կ'ուզենք... որովհետեւ, վերջապէս, մենք ազատ ծնած ենք եւ չենք ուզեր, ցորեպի մեր երակներուն մէջ Փլաման արեան կաթիլ մը կայ, ստորուկները ըլլալ բունակալ թագաւորի մը, բիրտ ու անուպայ զինուորի մը եւ ընչաւոր ու անյազ վանտկանի մը:

Ա Ա Ք Ռ Ե Մ Ո Յ Ե Լ. - Եւ, Աստուած վկայ, իրաւունք ունիք: Ձեմ գիտեր, պարո՛ն, թէ ինչ վերապահուած է հոս մեզի. բայց եթէ դուքս ելլենք ասկէ, ահաւասիկ երկու բազուկներ եւ սիրտ մը, պատրաստ՝ ձեզի ծառայելու:

Ռ Ե Ջ ՈՐ. - Ենորհակալ եմ, պարո՛ն մարքիզ, բայց ինչ որ կը սպասէ մեզի, շատ յոտակ է. ձեզ ազատ պիտի արձակեն, զիս ալ մահուան պիտի զատուպարտեն:

Ա Ա Ք Ռ Ե Մ Ո Յ Ե Լ. - Ինչո՞նք:

Ռ Ե Ջ ՈՐ. - Ի՞նչ գիտնամ: Պիտի ամբաստանեն զիս, օրինակի համար, թէ քաղաքէն դուրս ելած եմ, հակառակ այն հրովարտակին, որ կ'արդիլ անցնիլ քաղաքին դուռներէն անդին, առանց Ալպի դուքսին ժառանգար արտօնութեան:

Ա Ա Ք Ռ Ե Մ Ո Յ Ե Լ. - Ա՛հ, ու բեմն հրովարտակ մը կայ այդ արդեւքը հաստատոյ:
Ռ Ե Ջ ՈՐ. - Ուրիշ տասնեօթը հրովարտակներ ալ կան, պատժական ամեապարզ տրամադրութեամբ մը: Բոլոր պարագաներուն համար, պատիժը մահ է:

Ա Ա Ք Ռ Ե Մ Ո Յ Ե Լ. - Քաղաքէն դուրս ելլելու համար ալ մահուան պատիժ կայ:
Ռ Ե Ջ ՈՐ. - Այո՛:

Ա Ա Ք Ռ Ե Մ Ո Յ Ե Լ. - Բայց սարսափելի է ատիկա:

Ռ Ե Ջ ՈՐ. - Ահա այս վարչաձեռն տակ կ'ապրինք մենք, պարո՛ն մարքիզ, այն օրէն ի վեր, որ Ալպի դուքսը ջնջեց մեր բոլոր օրէնքները եւ անոնց փա-

տակներուն վրայ հաստատեց այն անհրաւ, խայտառակ ատեններ, զոր
ինք կը կոչէ «Յոսոփոսեանց խորհուրդ» եւ զոր մենք կ'անուանենք
«Արեան խորհուրդ»։ - Բայց ասկէ աւելի վատթարը կայ. կը տեսնե՞ք
սա զեղբն ու սեւ ազգազիրը, Հոն' սա սրահին վրայ (Յոյց կու տայ ձախ
կողմի առագիծ սիւճը)։

Ա. Թ. Ա. Մ. Մ. Ս. Ս. Ս. Ս. - Այո՛:

Թ. Ս. Ս. Ս. - Լաւ ուրեմն, ահա թէ ի՞նչ գրուած է Հոն. երեք անգամ ստիպուեցայ
կարգալ, կարենալ հաւատալու համար. «Յանուն Սուրբ Ատենանին եւ
Քաղաւորին, Ալլաի գուքը, ընդհանուր զօրազլուի, կը հրամանագրէ.
Ստորին-Երկիրներու բոլոր բնակիչները...», կը լսէք զիս, չէ՞, Ստորին-
Երկիրներու բոլոր բնակիչները... չառանց աստիճանի, տարիքի, սեռի
խտրութեան, մահուան դատապարտուած են իբրեւ հերետիկոսներ...»։

Ա. Թ. Ա. Մ. Մ. Ս. Ս. Ս. Ս. - Բոյո՞ր բնակիչները:

Թ. Ս. Ս. Ս. - Բոյո՞ր. երեք միլիոն մարդիկ կը տարուին գրչի մէկ
հարուածով:

Ա. Թ. Ա. Մ. Մ. Ս. Ս. Ս. Ս. - (Գէպի ձախ կ'երթայ, ազգագիրը կարդալու համար).- Բայց
յիմարութիւն է ասիկա:

Թ. Ս. Ս. Ս. - Այո՛. բայց ի՞նչ արագ դատապարտութիւն: Ո՛չ հարցաքննութեան
պէտք կայ, ո՛չ վկայի. ամէն ձերբակալուած անձ կրնայ իսկոյն մահա-
պատիժի ենթարկուիլ... առաջուրեմէ դատապարտուած է արդէն:

Ա. Թ. Ա. Մ. Մ. Ս. Ս. Ս. Ս. - Պարո՞ն կոմս, մենք Ստորին-Երկիրներու մէջ կը գտնուինք,
թէ դժբախտ:

Թ. Ս. Ս. Ս. - Ա՛հ, Ֆիլիպ Քաղաւորը գտած է իր մարդը: — Այդ խելագար ու մը-
ռայլ բունակային համար պէտք էր այս մոյնուանդ ու արինարարու ծա-
ռան, որուն միայն զէժքը մարդկային է: Բայց ո՛չ, կը սխալիմ...
այս մարդը հայր է, եւ լաւ հայր է: Աղջիկ մը ունի, զոր կը պաշտէ: Աղ-
ջիկը կը հիւսիս այդ հիւստի մէն ներս աստիճանին հասած է. ասի-
կա անհնարին վիշտ կը պատճառէ Հօրը: Սպանիոյ երկիրնք անգամ պի-
տի չկրնար այլեւս փրկել այդ գժբախտ մանկուհին, որուն օրերը համ-
բըւած են: Պրիւքսէիլի ցուրտ ու խոնաւ օդը անոր կեանքը կը կարճեցնէ:
Եւ այս հայրը, այս վշտահար հայրը ինք իր ձեռքով կը փութացնէ դաւ-
կին հողեմարքը: Այս կոտորածները, այս անլուր խուժողութիւն-
ները յուսահատութեան կը մատնեն խեղճ մանկամարդուհին, բարի ու
գթասիրտ այս էակը, եւ այդ յուսահատութիւնը կը սպաննէ զինք: Երկ-
նայի՞ն պատուհաս, որ դահիճը կը պատժէ Հօրը անմին մէջ. իր ամէն
մէկ հարուածը դաւկին սրտին է, որ կ'ուղղուի, եւ որքան աւելի կոտորէ
մեզ, հրէ՛լը, այնքան իր աղջկան մահը ստոյգ կը դառնայ:

Ա. Թ. Ա. Մ. Մ. Ս. Ս. Ս. Ս. - Եւ այս ազգը, այդ գժբախտ աղջկան պէս, կը հաւանի մեռ-
նի՞լ հիւժուամէն: Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ, որ երեք միլիոն մարդիկ, ամէնքն ալ
կանխաւ: դատապարտուած, կը վարանին զեռ նետուիլ այս խելագարին
վրայ, կտոր-կտոր ընելու համար զայն:

Թ. Ս. Ս. Ս. - Համբերութիւն... մօտ է ժամանակը: Ապստամբութիւնը կը հա-
տու ննայ վերին նահանգներուն մէջ: Գրեթէ բոլոր ծովեզերքները մերն
են: Կիւյեամ լա Մարք Գրիլի նաւահանգիստը մտած է: Ութրիթի նա-
հանգը կը մերժէ տուրք տալ եւ լուռ կերպով կը զինուի: Պարտքերու
տակ ձգմուտ, նիւթական իր բոլոր աղբիւրները սպառած, զրկուած
այն դրամական օգնութենէն, զոր կը սպասէր Սպանիայէն եւ որ կո-

զոպտուեցաւ անգլիացի ծովահէններու կողմէ, դուքոր վերջերս տասնորդի նոր տուրք մը հաստատեց, որ սարսափի եւ ստելու թեան հոսանք մը առաջ բերաւ Ստորին-Երկիրներու մէջ, որովհետեւ այդ տուրքը ամբողջ ազգին կործանու մը ըսել է: — Թոյ Սոանժի իշխանը, մեր փրկիչը, աստուածը, դարձանէ ձեմինկէնի ձախողանքը եւ թող միայն մէկ անգամ յաղթէ սպանացիներուն, այն ատեն ըմբոստութիւնը կը պայթի, կը պարուրէ ու կը լափէ զանոնք:

Ա Ա թ-ՅՄՈՅԵԼ.— Պարոն կոմս, ինձի այլ բաժին մը պահեցէք:
ՌԵՋՈՐ.— Աւա՛ղ, պարոն, պիտի ապրի՛մ մինչեւ այդ օրը (Թմբուկի ծայնը՝ հեռուն): Այս թմբու կներբ թերիս Պ. աւագ դատարին եւ իր արժանայարգ արբանեակներուն ժամանուժը կը մատուցանեն մեզի: (Դէպի աջ կը դիմէ):

Ա Ա թ-ՅՄՈՅԵԼ (անոր հետեւելով).— Ե՛: այս աւագ դատարն է, որ պիտի վճռէ մեր ճակատագիրը:

ՌԵՋՈՐ.— Այո՛... Նուարբարձ, տեսկ մը անբան, որ իր շահատակութիւններուն համար Մսագործ անուէին արժանացած է: Իրեն հետ՝ Տելոփոն, անմիա մոլեռանդ մը, աւելի շատ տխմար, քան շարասիրտ, եւ Վարկաս, եղեռնուոր անզգամ մը, որ վտարուած է Սպանիայէն, բռնաբարած ըլլալուն համար մանկամարդ աղջիկ մը, որուն խնամակալն էր, եւ որ կ'աշխատի հարստանալ հոս՝ բռնագրաւու մներով եւ գողութեամբ:

Ա Ա թ-ՅՄՈՅԵԼ.— Եւ կը յուսամ, թէ այս երեք անճոռնի մարդոցմէ ո՛չ մէկը ազնուական է:

ՌԵՋՈՐ.— Ո՛չ մէկը:
Ա Ա թ-ՅՄՈՅԵԼ.— Աւելի լաւ: — Իրենց հետ պիտի խօսիմ ինչպէս որ պէտք է: (Թմբու կի ծայները կը մօտենան):

ՌԵՋՈՐ.— Ահա կու գան, պարոն Մարքիզ. ասիկա թերեւս մեր վերջին ժամն է: — Կը հաճի՞ք թոյլատրել, որ լաւ խորհուրդ մը տամ ձեզի:

Ա Ա թ-ՅՄՈՅԵԼ.— Ըսէ՛ք, խնդրե՛մ:
ՌԵՋՈՐ.— Եթէ հարցու փորձեն ձեզ՝ ձեր կրօնական հաւատալիքներուն մասին, ծածկեցէք կալվինական ըլլալնիդ: Կրնաք գլուխնիդ վրայ տալ:

Ա Ա թ-ՅՄՈՅԵԼ.— Պարսն կոմս, եթէ նոյն խորհուրդը ես տայի ձեզի, պիտի հետեւէի՞ք անոր:

ՌԵՋՈՐ.— Ո՛չ:
Ա Ա թ-ՅՄՈՅԵԼ.— Այն ատեն, հաւանեցէք որ ամէն բանի մէջ ձեզի նմանիմ, եւ վստահ եղէք, թէ պարտականութիւնս կատարելու ճշմարիտ միջոցն է ասիկա:

ՌԵՋՈՐ (ձեռքը անոր երկնցնելով).— Իրաւունք ունիք, պարոն: Աստուած պահէ ձեզ:

Ա Ա թ-ՅՄՈՅԵԼ.— Եւ փրկէ ձեզ:
(Զինուորակազ թմբկահարութիւն փողոցին մէջ: — Բոլոր զինուորները, ցնծուհիները, եւայլն, բեմ կու գան, կարգ կը շարուին օտեանի անդամներուն ժամանման ատեն, կը մագլցին նստարաններուն, կարասիներուն, սայլերուն վրայ: Ամէն կողմ կը տեսնուին խուռներամ վագոզ զինուորներ, որոնք միայն բեմին մէջտեղը ազատ տեղ մը կը թողուն):

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

Նայմֆ, Նուարֆարմ, Վարկաս, Տելոիօ, զինուորներ

Աւագ դատաւորութեան չօրս պահակներ, որոնցմէ երկուքը քահեր կը կրեն, կը քալեն Նուարֆարմի առջեւէն եւ կ'երթան տեղ գրաւել ձախակողմը, կրակից շուրջ: — Միւս երկուքը, սուր ի ձեռքին, կարգի կը կեցնեն ամբոյսը: Եւ զիսկիցներով շրջապատուած՝ ներս կը մտնեն Նուարֆարմ, Վարկաս եւ Տելոիօ: Իրենց ետեւէն կու գան ատեսնի երկու բարապաններ եւ ուրիշ զինուորներ, զէնքերը ձեռքերին:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (ներս մտնելով, կոպտութեամբ):— Սարսափելի ցուրտ կ'ընէ հաս...: Փայտ բերէք: (Ձախ կողմի կրակին մօտ կ'երթայ):

ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐ (խորհրդով):— Փայտ բերէք:

ՎԱՐԿԱՍ (ներս մտնելով, կոպտութեամբ):— Եւ ջահեր վառեցէք: — Քիչ էտք, բան պիտի չկրնաք տեսնել այլեւս:

ՄԻԿԷԼ:— Ջահեր:

ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐ:— Ջահեր:

ՏԵԼՈՒՅ (սեղանին առջեւ երթալով):— Օ՛ն, անապարե՛նք... արդէն ստուգանք Դոմինիկեաններու վանքին մէջ:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ:— Բայց ո՞ւր է հարիւրապետ Ռինքոնը:

ՄԵԿԷԼ:— Քաղաքապետարանի գնաց, տէ՛ր իմ: Քաղաքէնի պահակախումբը դիտարկուի չամար:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ:— Ա՛հ, շատ լաւ...: Արդէն միտքս ինկաւ, արդեօք գտնուեցա՞ւ Քառչօ Վան Տէր Նոթ անուն անձը:

ՌԵԶՈՐ (նարստալով, մեկուսի):— Քառչօ՞... Աստուած իմ, ի՞նչ կ'ուզեն անկէ այս թշուառականները: (Մտիկ կ'ընէ անձկութեամբ):

ՄԵԿԷԼ:— Տէ՛ր իմ, պարոն Քառչօ իր տունը չէր:

ՎԱՐԿԱՍ (նստեքով տախտակով):— Ո՞վ է այս Քառչոն:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (սեղանին աջ կողմը կ'երթայ, նստելու համար նախապէս Ռինքոնի գրաւած աթոռին վրայ):— Պր. տ'Էկմոնի նախկին մէկ դրօշակիրը՝ Կրօմպիէնի ճակատամարտին մէջ... խիստ կասկածելի կտորի՞ մը:

ՏԵԼՈՒՅ:— Կալվինական է:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ:— Ո՛չ, կաթոլիկ է, բայց կալվինականէ մը տարբերութիւն չունի գրեթէ...: Իբրեւ հարիւրապետ քաղաքէնի պահակախումբին հրացանակիրներուն, հրաման ստացաւ զինաթափ ընել իր զօրամասը քսանչորս ժամուան մէջ, եւ դեռ բան մը ըրած չէ: (Կը նստի):

ՏԵԼՈՒՅ:— Օ՞՞, բաւական կասկածելի է արդարեւ:

ՎԱՐԿԱՍ:— Միկէ՛լ, անմիջապէս զինուոր մը դրկէ այդ հարիւրապետին մօտ, սա հրամանով. Վարոն Քառչօ այս դիշերուան ընթացքին պէտք է քաղաքապետարանի զօրակայանը հաւաքէ իր զօրամասին բոլոր զէնքերը: Եթէ առտուան ժամը 7ին մէկ հատ հրացան պակաս ըլլայ, ժամը 7 քսանչորս անցած՝ պիտի երթայ տասը ոտք դեռնին տակ, մտածելու ճշդապահութեան առաւելութիւններուն մասին: (Նմշուէ՛ զինուորներուն մէջ):

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (ցած ձայնով):— Կարելի է այս կէտէն սկսիլ:

ՎԱՐԿԱՍ (նոյնպէս ցած, նստելով ձախ կողմը):— Այո՛, բայց հրացանները digitised by A.R.A.R.©

ձեռք պիտի շանցընէինք: Ծառէն միշտ ժամանակ կ'ունենանք իրժով գրադելու:

ՌԵՁՈՐ (շունչ առնելով)– Փրկուեցա՛ւ:

ԼԱ ՔՌԻՒՄՈՅԵԼ (ցած)– Միշտ վազը:

ՌԵՁՈՐ (ցած, յուսալից)– Օ՛, վազը...

ԼԱ ՔՌԻՒՄՈՅԵԼ– Իրապէս, պարտն, դուք աւելի շատ վախ չտայիք անար, քան նոյն ինքն ձեզ անձին համար:

ՌԵՁՈՐ– Այո՛, անիկա մարդ մըն է, զոր եղբոր մը պէս կը սիրեմ, կընայի ըսել գրեթէ գաւկի մը պէս:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ– Հիմա, Մեկէ՛լ, սկսինք: (Տելոխոյի մէկ նշանին վրայ՝ բարապանները սեղանին վրայ կը դնեն տոմարները, նախապէս արդէն հոն դրած բլլալով կազամարները ու գրիչներ ք: Որքա՞ն բանտարկեալ կայ հոս:

ՄԻԿԷԼ– Հարի՛ր յիտուն, Ձերդ Մեծութիւն, եւ իրարու վրայ խոնուած:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ– Գիշ յետոյ կը նուագեցնենք այդ թիւը: (Միծաղ՝ զինուորանբու մէջ: Տելոխոյին) Թուղթերը Ձեր Մեծութեան քո՞վ են:

ՏԵԼՈՒԹ– Ահաւասի՛կ:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (Միկէլին)– Դէ՛ ուրեմն, եւ շո՛ւա:

(Զինուորանբու նստած են խումբ–խումբ նստարաններում, սիւներու խարխիւններում, սեղաններում վրայ: Միայն գլուխներ կը տեսնուին: Գիշեր կ'ըլլայ եւ բեմը կը յուսատարուի կրակաբաններու եւ ջահերու աղօտ լոյսովը: Այ կողմէն ներս կը բերուի սեւ հագուստով բանտարկեալ մը. որուն կը հետեւին ուրիշներ):

ՎԱՐԿԱՍ (բարապաններու կողմէ իրեն եւ Տելոխոյին ներկայացուած բուղբերուն մէջ փնտռելով)– Ո՞վ է այս մարդը:

ՄԻԿԷԼ (մարդուն)– Անունդ ի՞նչ է:

ՄԱՐԴԸ– Պայթագար Գիւլիփ:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ– Ձբաղո՞ւմ:

ՄԱՐԴԸ (պարզամտորէն)– Աւետարանական երէց: (Ելնուցիւններ գինուարաններուն մէջ):

ՏԵԼՈՒԹ– Ա՛հ, շա՛ւ. ասիկա կարճ կը կապէ գործը:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ– Այո՛, ճիշդ է: (Միկէլին): Տարէ՛ք:

ՁԻՆՈՒՈՐՆԵՐԸ– Ի մա՛հ, ի մա՛հ:

ՄԻԿԷԼ– Պիտի կախուի՞:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ– Այո՛:

ՄԻԿԷԼ– Բայց, աէ՛ր իմ, չունան չկայ:

ՏԵԼՈՒԹ– Հրացանի բունեցեք ուրեմն:

ՎԱՐԿԱՍ (տոմարին վրայ հակած)– Բայց անոգուտ տեղ վստոյ մի սպառէք: Թող այրեն ուրիշներու հետ, լմնցաւ գնաց: Փայտը մեծ բան մը չ'արժեք:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ– Իրաւունք ունիք: Դոմինիկաններուն վանքը տարէք:

ՄԻԿԷԼ– Դոմինիկաններուն վանքը...: (Զինուորանբուրը նամակ տալու համար Պայթագարի Գիւլիփին, կը բանաւ իրենց շարքերը, գորս խկոյնի կը զոցեն դարձեալ՝ պոռալով. Ի մա՛հ, ի մա՛հ): Ուրիշ մը թող գայ: (Զինուորանբուրը ծերունի մը կը բերեն):

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ– Ասիկա՞ ով է:

ՏԵԼՈՒԹ (տեղեկագիրին նայելով)– Կուպերըբրատ... Նախնային:

ՄԵՐՈՒՆԻՆ (զոզողալով)– Շնորհ, տէր իմ. ես խեղճ անվնաս մարդ մըն եմ, ընտանիքի հայր մը: Գթութիւն...

- ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (Տելուիայիմ)**— Ի՞նչ բանով ամբաստանուած է:
ՏԵԼԻԻՑ— Տասանորդի տուրքին զէմ լեզուագարութիւններ ըբած է:
ՄԱՐԻՐ— Առանց յետին մտքի, տէ՛ր իմ: Ենո՛րհ:
ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (ցոյց տալով սիւնին վրայի ազդագիրը)— **Զկարդացի՛ր ու—**
բեմն չբովարտակը... յողուած իններորդ:
- ՄԱՐԻՐ**— **Գթութիւն:**
 (Ինուրս կը տանին գայն, նախորդ ամբաստանեալին պէս աներեւոյթ
 կ'ըլլայ ձախ կողմէն, զինուորներու հայտուներուն մէջ):
- ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ**— **Ուրի՛շ մը:**
 (Ներս կը բերեն տասնչորս տարեկան տղայ մը, որ կը մաքառի, կը
 դիմադրէ եւ ծուկկերուն վրայ կը քաշկոտուի զինուորներուն կողմէ):
- ՏԵԼԻԻՑ**— **Տղա՛յ մը:**
ՄԻԿԷԼ— **ժողուա Քոփեստոք:**
ՎԱՐԿԱՍ— **Գլխարկ շահանջ թափօրին առջեւ:** (Շշնջիւն՝ զինուորներու
 մէջ):
- ՏՂԱՆ (սարսափաւար)**— **Գթութիւն, տէ՛ր իմ... շատ դեռատի եմ:**
ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ— **Աւելի լաւ: Հապա թողունք, որ մեծնա՞ն ապաստաները:**
 (Զինուորներուն) **Տարէ՛ք:**
- ՏՂԱՆ (փախչելով զինք բռնողներուն ձեռքէն եւ փաթթուելով Նուարքար-**
մի սրունքին, յետոյ թելին)— **Ենո՛րհ, տէ՛ր իմ, թողութի՛ւն:**
- ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (տրելով գայն)**— **Տարէ՛ք...: Եթէ ահանջ կատենք ասոնց,**
ամէնքն ալ անմեղ ցոյց պիտի տան իրենք զիրենք: Տարէ՛ք, տարէ՛ք՝
բոն:
- ՏՂԱՆ (մաքառելով զինք վերցնող զինուորներուն դէմ)**— **Ենո՛րհ, գթու-**
թի՛ւն, շեմ ու զեր... ներողութի՛ւն: Օգնու՛թի՛ւն, մա՛յր: Մայրի՛կ, մայ-
րի՛կ...: (Աներեւոյթ կ'ըլլայ միւսներուն պէս՝ պոռալ-կանչելով):
- Ա Ա ՔՈՒՆՄԱՅԵԼ (Ռեզորիմ, մեկուսի)**— **Զուր տեղը կը սպասենք հոս, պարոն...:**
մարդուս սիրտը կը ճմուռի:
- ՌԵԶՈՐ**— **Ռե՛զն տղայ...: Հապա մա՛յրը:**
- Ա Ա ՔՈՒՆՄԱՅԵԼ**— **Ամուսնացա՞ծ էք, պարոն կոմս:**
- ՌԵԶՈՐ**— **Աւա՛ղ, այո՛, պարոն: Կին մը ունիմ, գոր կը պաշտեմ:**
- Ա Ա ՔՈՒՆՄԱՅԵԼ**— **Քաջութի՛ւն, պարոն:**
- ՎԱՐԿԱՍ**— **Ուրի՛շ մը բերէք: Բայց անպարենք, ցուրտէն կը սասինք կոր:**
 (Զինուորներ կը կը սկսին ծիծաղի, երբ ներս կը բերուի ժոնաս):
- ՌԵԶՈՐ (մտահոգ)**— **Ա՛հ, զանգակահարն է: Ռե՛զն մարդ... ինչպէս է, որ հոս**
կը գտնուի:
- ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ**— **Առաջ եկէք: (Վարկաւի ձեռքէն կ'առնէ թուղթերը):**
- ՎԱՐԿԱՍ**— **Նախատիւնք եւ յուր վարմունք՝ զինուորի մը հանդէպ:**
- ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ**— **Անունդ ժոնա՞ս է:**
- ՃՈՆԱՍ**— **Այո՛, տէր եմ, զիս կը կոչեն Նաեւ Փլացածը, բայց ես կարեւորու-**
թիւն չեմ տար: (Ծիծաղ՝ զինուորներու մէջ):
- ՏԵԼԻԻՑ (ծպտելով)**— **Բարեմիտ զէմք մը ունի այս մարդը:**
- ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ**— **Այո՛: Ի՞նչ գործ կ'ընէք, բարեկա՛մ:**
- ՃՈՆԱՍ (սիրտ առնելով)**— **Այս օրերս վիճակս շատ լաւ չէ, բայց տարի մը**
առաջ, այսինքն՝ Նորին Մեծութիւն Ալպի դուքսին գալէն առաջ, քա-
ղաքապետարանին մէջ զանգակահար էի:
- ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ**— **Ա՛հ, զանգահարն է լա՛ւ: Զանգակատան մէ՞ջ կը բնակիք:**

ԺՈՆԱՍ.— Այո՛, տէր իմ, կնոջն եւ զաւակներուս հետ: Ինծի ձգեցին բնակա-
րանը, գետնայարկին վրայ, թէեւ ջնջեցին զանգակներու սպասարկու-
թիւնը եւ ամսաթոշակս:

ՎԱՐԿԱՍ.— Այո՛: Զեր տան մէջ՞ կը բնակի փողահար Քորթատիլան:
(Բորթատիլա կը յառաջանայ եւ զինուորակաճ բարեւ կու տայ):

ԺՈՆԱՍ.— Այո՛, տէր իմ, այդ անխորժու թիւնը ունիմ:

ՎԱՐԿԱՍ.— Լաւ ուրեմն. փողահար Քորթատիլա, որ հոս ներկայ է կը գան-
գատի, որ կուլ տուած է ձեր անարգանքները:

ԺՈՆԱՍ.— Ճիշդ է, տէր իմ, բայց կուլ տուած է ո՛չ թէ անարգանքներս, այլ գի-
տին: Մառանին ամբողջ գիտին խմեց: (Միծաղ՝ զինուորներու մէջ):

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Դուք ձեզ երջանիկ պէտք է համարէք, վարպե՛տ Ժոնաս, յա-
զեցուցած ըլլալուդ համար ծարաւը Նորին Կաթուղիկ Վեհափառու-
թեան ազնիւ մէկ ծառային, որ հիւանդ է... որովհետեւ համր ըլլալու
կամ գրեթէ համր ըլլալու գոթախորթիւնը ունի ան, Ալեն-Գեներէնի
ճակատամարտէն ի վեր:

ԺՈՆԱՍ.— Այո՛, տէր իմ, ատիկա պատմեց ինծի: Գնդակ մը առեր-տարբէր է
լեզուին կէտը:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Լաւ ուրեմն, շքսի՞ ձեզի:

ԺՈՆԱՍ.— Ա՛հ, գոթախորտ արկած մըն է ատիկա: Ա՛հ, Աստուած իմ, ի՞նչ շա-
բաղէա արկած: Ատկէ առաջ՝ շատախօս պէտք է եղած ըլլայ, բայց հիմա
շատ աւելի գէշ է: Որովհետեւ բառ մը իսկ չի հասկցուիր խօսածներէն,
ստիպուած՝ փողոմը կը ջանայ արտայայտել իր միտքը: Այս պատճա-
ռով՝ իրեն յատուկ հնչիւններ ունի կեանքի բոլոր պարագաներուն հա-
մար. հնչիւն մը՝ սեղան նստելու համար, հնչիւն մը՝ ապուր ուտելու
համար, ուրիշ հնչիւն մը՝ գիտի պահանջելու համար. ես կը ճանչնամ
այդ հնչիւնը: Վերջ ի վերջոյ, տէր իմ, ատիկա կեանք չէ: Տուն կու գայ
առտուան ժամը մէկին: (Նմանցնելով փողախարը) Թա ու թա թա թա,
որ կը նշտնակէ զուրք բացէք. լա՛, կ'ելլեմ-կը բանամ: Կը պտուղի:
Ես կը քնանամ: (Նորէն նմանցնելով, տխրորէն) Թա ու թա թա թա-
հիւանդ է. անկողինէս կ'ելլեմ, կը խնամեմ գիշը: Այլեւս չեմ քնա-
նար: Ատիկա գետ բան մը չէ: Բայց այս առտու նոր հնչիւն մը գտաւ:
(Վրկիմ նմանցնելով, յախուռն) Թա ու թա թա թա... Գիտէ՞ք ինչ կը
նշանակէ ատիկա:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Ի՞նչ կը նշանակէ:

ԺՈՆԱՍ.— «Թող ատիկին Ժոնաս սենեակս գայ, անմիջապէ՛ս... խօսելիք ունիմ
իրեն...»: (Միծաղ զինուորներու մէջ): Այնպէս կը ձեւացնեմ, թէ չեմ
լսած: Աւելի ուժգին կը փողահարէ. ես կը արդողիմ, եւ կ'որի մըն է կը
սկսի: Բայց անշուշտ վերջին խօսքը իրը կ'ըլլայ միշտ, շարժիւ իր փո-
ղին: — Անպիտա՞ն, եթէ կարենայի իմ զանգակներովս պատասխանել
քեզի...

ՎԱՐԿԱՍ.— Աղէկ միտքս ձգեցիր զանգակներուդ վրայ խօսելով, վարպե՛տ
Ժոնաս. հոս կը տեսնեմ, որ ձեր մասին շատ անպատաստ տեղեկութիւն-
ներ կան:

ԺՈՆԱՍ.— Ի՞՞՞մ մասին, Տէր իմ Աստուած...

ՎԱՐԿԱՍ.— Այո՛, ձեր ունեցած կարծիքներուն մասին:

ԺՈՆԱՍ.— Ես իմ զանգակիս կարծիքներէն ասորքեր կարծիք ունեցած չեմ բը-
նաւ:

ՎԱՐԿԱՍ.— Ճիշդ այդ է, որ կ'ըսեմ: Կասկածելի է ձեր զանգակը:

ԺՈՆԱՍ.— Ի՞՞՞մ զանգակս:

ՎԱՐԿԱՍ.— Ձեր գանգակը մատնանչու ան է իրբե կուսակից ապստամբնե—
րուն:

ԺՈՆԱՍ.— Իմ գանգակս բան մը ըսած չու նի:

ՎԱՐԿԱՍ.— Որովհետեւ չի կրնար ըսել. բայց ամէն մարդ գիտէ, որ եթէ լեզուն
կապ գրուած չըլլար, Փլամանական եղանակներ միայն պիտի չնչեցը—
նէր, այսինքն՝ թագաւորին հակառակ եղանակներ:

ԺՈՆԱՍ.— Բայց...

ՆՈՒԱՐՓԱՐՄ (Խստութեամբ).— Բաւական է...: Քանի՞ գանգակ ունիս գան—
գակատան մէջ:

ԺՈՆԱՍ (Երկչոտ).— Երեք, աէր իմ. մեծ գանգակը, որ Ռոյան կը կոչուի. Ժա—
գըլինը եւ փոքր Ժանրթունը. այս երկուքը տօնական օրերու համար են:

ՏԵՆԹԻՕ.— Ձեզի հրամայու ան էր վերցնել որեւէ պարան, որ կրնար շարժման
մէջ գնել գանոնք:

ԺՈՆԱՍ.— Այդպէս ալ ըրած եմ. նոյնիսկ քանզած եմ սանդուխիս աստիճան—
ները՝ մինչեւ աստիճին յարկ:

ՆՈՒԱՐՓԱՐՄ.— Կա՛ւ, բայց ատկա բաւական չէ: Ձեզի հրամայու ան էր նաեւ
գանգակին բոլոր Փլամանական եղանակները վերածել սպանիական
երգերու. ըրած էք այդպէս:

ԺՈՆԱՍ.— Կ'աշխատիմ, աէր իմ, բայց գանգակները այդպէս շուտ կտրծիք չեն
փոխեր. գլուխներն հաստ է...:

ՎԱՐԿԱՍ.— Կարծեմ այս ստահակը կը ծաղրէ մեզ:

ՏԵՆԹԻՕ (գած).— Այո՛, բայց ամբողջ քաղաքին մէջ իրմէ գատ մէկը չկայ այս
գործին համար: Ետքէն կը կախենք զինք:

ՆՈՒԱՐՓԱՐՄ.— Պարո՛ն գանգակահար, քանչորս ժամ կու տամ ձեզի, որ—
պէտքի ձեր Փլամանական գանգակատունը բուն իսկ սպանական
գանգակատան վերածէք, հաւատարիմ՝ թագաւորին ու եկեղեցիին:
Ասիկա ըսած ըլլամ ձեզի: Հիմա գացէք: (Ժոնաս կը պատրաստուի
դուրս ելլել):

ՎԱՐԿԱՍ.— Բառ մը եւս: Գուշ, բարեկա՛մ, քիչ մը առաջ կը խօսէիք զուարճու—
թեան օրերու մասին: Այսօր բարեկենդանի վերջին օրն է, ու բախ—զը—
ւարթ ըլլալու ժամանակն է:

ԺՈՆԱՍ.— Անչուտ, սակայն...

ՎԱՐԿԱՍ.— Ինչպէ՛ս. ստահակ, երբ գուշ անկարգութեան ու անիրաւանու—
թեան մէջ կ'ապրէիք հոս, ամէն օր հանդէսներ ու ձիախաղեր կը սար—
քէիք, իսկ հիմա որ քաղաքը լեցուն է զինուորներով՝ կարգը պահպանե—
լու համար, գուշ ձեզ սպաւ որ կը ձեւացնէք: Ասանկ օրով զիմակաւ որ
մը անգամ չկայ փողոցներուն մէջ, ո՛չ իսկ խմող մը...

ԺՈՆԱՍ (Քորթատիլլան ցոյց տալով).— Ա՛ւ, ներողութիւն, փողակարը մտր—
ցաք: (Միծաղ):

ՆՈՒԱՐՓԱՐՄ.— ձիւղ է, այդպէս է: Փողահար՝ Քորթատիլլա, հիմա թեւերնիդ
այս ստահակին պիտի տաք, փետուրներ պիտի տնկէք գլխուն վրայ, դի—
մակ մը պիտի անցընէք երեսը, որեւէ զիմակ մը, եւ միասին պիտի շրջիք
կապելայէ կապելա, կըցածնուգ չափ շատ ընկերներ հաւաքելով: Մտի—
քը ինք պիտի վճարէ, բարի օրինակ հանդիսանալու համար: Դե՛հ,
ճամբայ կիէք նայիմ, եւ թող ամէն մարդ զուարճանայ:

ԺՈՆԱՍ (Քորթատիլլա քեր կ'առնէ զայն).— Շատ ուրախ եմ, աէր իմ, շատ
ուրախ եմ. միայն թէ փող չճնչեցնէ:

ՋԻՆՈՒՌՆԵՐ (Խնդալով).— Այո՛, այո՛, այո՛:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Ընդհակառակն, զուարճութիւն մը աւելի...
 ԺՆՆԱՍ (Բորբաստիլիա Բաշելով դուրս կը տանի զինքը).— Ա՛հ, այսքան զը-
 ւարճութիւն շատ է մէկ անդամէն:
 (Բորբաստիլիա եւ ժոնաա դուրս կ'ելլեն քիւ թելի, զինուորներու
 ծիծաղներուն մէջ):
 ՌԵՉՈՐ (Ա թուրքիայի).— Է՛հ, խեղճ մարդը ատեն սպասեցաւ:
 ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Ուրիշ մը թող գայ:
 ՄԵԿԷԼ.— Կիւն մըն է:
 (Մարտում: Կիւն մը ներս կը բերուի):
 ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Անո՛ն է:
 ՏԵՒՈՒՅ (Իրիմ յանձնուած քուզը կարգալով).— Ստաա Մաթեզոն: — Սպա-
 նացի գինուորներ սպաննած է:
 (Չայրալից ազագակներ՝ զինուորներուն մէջ):
 ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (Կնոյ).— Ձիւնուո՞ր սպաննած էք:
 ԿԻՆԸ.— Տա՛սը հաս...
 ՁԻՆՈՒՈՐՆԵՐԸ (պոռալով).— Մա՛հ... կախարդ մըն է...: Սպաննեցէ՛ք...
 մա՛հ...:

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Լուսթիւն, յանուն ստտանային...
 ԿԻՆԸ.— Այո՛, այո՛, մոռնեցէք, վայրի գազաններ...
 ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Եւ ինչո՞ւ սպաննեցիք:

ԿԻՆԸ.— Ա՛հ, կը հարցնէք, թէ ինչու սպաննեցի, գո՞ւք: Լա՛ւ ուրեմն, հիմա պի-
 տի ըսեմ ձեզի: Ես գիւղացի եմ. ձեր գինուորները մեր տունը մտան,
 թալանեցին, գողցան, խմեցին: Անգամ մը գինովնալէ ետք, ամուսինս
 սպաննեցին բիրի հարուածներով, իսկ զաւակս՝ շիկացած կրակով, որ-
 պէսքի ըսել տան, թէ ո՛ւր կը պահէինք մեր դրամը: Յետոյ ձեռք անցու-
 ցին աղջիկս, տասնվեց տարեկան անմեղ ու անարատ աղջիկս, եւ իրա-
 բու նետեցին գայն, զուարճանալով հետը, ինչպէս իրենք կ'ըսէին, մին-
 չեւ որ աղջիկս մենաւ ամօթէն ու սրտին ցաւէն: Իսկ ես այդ ամբողջ
 ժամանակը կը պոռայի, կը ճչայի, Աստուծոյ կը կանչէի, Աստուծոյ՝ որ,
 խուչ է, որ տեղէն չի շարժիր, որ գոյութիւն չունի...

ԲՈՒՈՐԸ (զայրագին).— Ա՛հ...

ԿԻՆԸ (զինուորներուն կողմը դառնալով).— Ո՛հ, Աստուած չկայ, աւազակ-
 նե՛ր, որովհետեւ կը ձգէ, որ ուզածնեղ ընէք: Բայց եթէ ան չի լուծեր
 մեր վրէժը, ես ինքս առանձինն լուծեցի: Ամէնքին այ խմցուցի, եւ այն-
 քան խմցուցի, որ մեռելի պէտ զետին փոռուեցան: Գոցեցի տան դուռը
 եւ կրակ տուի. ողջ-ողջ այրեցի զիրենք, ողջ-ողջ, կը լսէ՞ք. սինդորնե՛ր:
 Եւ մտիկ կ'ընէի անտես ոտնոցը՝ հրկիզուող տան մէջ: Մէկ ցաւ միայն
 ունիմ, այն՝ որ շատ շուտ լմնցաւ ամէն ինչ եւ որ ձեզ ամէնքդ ձեռքիս
 տակ չունիմ, եկու նզներովս փրցնելու համար ձեր սիրտը եւ
 ակոսներովս բզկտելու համար գայն... տ'ի դուք՝ վազրե՛ր...

ՁԻՆՈՒՈՐՆԵՐԸ (կատաղի).— Մա՛հ կախարդին... Թշնամանեց մեզ... Ընդը
 նետեցէք գայն...

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (Տիւրիոյին եւ վարկասին).— Արդեօք իրենց յանձնե՞նք...:

ՎԱՐԿԱՍ.— Գէշ չ'ըլլար:
 ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Պա՛հ, ձեզի կու տանք գայն. տարէ՛ք...:
 (Ուրախութեամբ ազագակներ զինուորներուն կողմէ, որոնք կ'ուզեն
 առնել-տանել զայն: — Զանգակ մը կը հնչէ: Թմբուկներու դա-
 փիւն):

ՎԱՐԿԱՍ (նստի կեցած՝ նուարքարմի եւ Տելիոյի հետ)։— Հրեշտակ Տեառն (Angelus)։

Բոլոր գիծուորները ծուկի կու գան։ Լոուքիւն կը տիրէ, մինչ զանգակը կը շարունակէ հնչել)։

Թե՛ՁՈՐ (որ նստի կեցած է, գլխարկը գլուխը, Թռւմոյեյիմ՝ ցած ձայնով)։— Ի սէր Աստուծոյ, մարքի՛ց, գլխարկնի՛դ հանեցէ՛ք։

Ա Ա Ք Ի Ն Ս Ո Յ Ե Լ (ցած)։— Դուք կը հանէ՞ք ձեր գլխարկը, պարո՞ն կոմս։ Թե՛ՁՈՐ։— Ո՛չ։

Ա Ա Ք Ի Ն Ս Ո Յ Ե Լ։— Ուրեմն ես ալ չեմ հաներ։

(Զանգակը կը դադրի «Հրեշտակ Տեառն»ը հնչեցնելէ։ — Զինուորները նստի կ'ելլեն քամուկի մէկ դափիւնից վրայ, եւ ռոնալով դուրս կը տանին կիներ)։

ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐԸ։— Զուրը նետեցէք, ջո՛ւրը...

ԿԻՆԸ (գիծուորներուն կողմէ քաշկոտուելով)։— Ա՛հ, աւագակնե՛ր, կտոր-կտոր բրէք դիս, էթէ կ'ուզէք. ասիկա միւսները չ'ողջնցնեք...

(Զինուորներուն մէկ մասը քաշելով կը տանի գայն աջ կողմէն, վազվզելով եւ պոռչտալով)։

Թե՛ՁՈՐ (Վեկուսի)։— Ա՛հ, սուկալի տանջանք մըն է ասիկա։— Վերջ մը տուր ասոր, Աստուած իմ։

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ (որ կրկին նստած է ինչպէս Տելիոն)։— Աճապարենք, պարոննե՛ր, ահա մութը կ'ոխեց։ (Ռեզոր նշմարելով) Ո՛վ է այս մարդը։

ՄԻԿԷԼ։— Քաղաքին բնակիչներէն է, տէ՛ր իմ. քիչ մը առաջ ձերբակալուեցաւ, լրտեսի մը տեղեկագիրին վրայ։

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ։— Անո՞ւնը։

Թե՛ՁՈՐ (առայ գալով)։— Անունս կոմս աը Թեկոր է։

ՎԱՐԿԱՍ (որ կանգնած է ստիւրը տախտակու համար, ետին կը դառնայ ուժգնակի)։— Կոմս աը Թեկոր։ (Նուարքարմին) Ես անդեկագիրներ ունիմ այս բանտարկեալին մասին, որ արժանի է մասնաւոր ուշադրու-թեան։ — (Ռեզորին) Զեր Ծնորհափայլութիւնը քաղաքին թաղապետ-ներէն չէ՞ր Տիկ. խնամակալուհին օրով։

Թե՛ՁՈՐ։— Այդ պատիւը ունեցած եմ. Տիկ. խնամակալուհին շնորհը կ'ընէր ին-ծի ընդունելու դիս իր խորհրդականներուն մէջ։

ՏԵԼԻՈՒՍ։— Պէտք չէ բնաւ զարմանալ, էթէ գործերը այնքան յուր գարձուածք մը ստացան անոր օրով։

ՎԱՐԿԱՍ (կանգնած սեղանին առջեւ, պատրաստ նստելու)։— Զեր անունը նշանակուած է իբրեւ մէկը անոնցմէ, որոնք մասնակցեցան Քուլեմ-պուրի պարանքին համբաւուոր ճաշկերոյթին։

Թե՛ՁՈՐ։— Այո՛, պարոն։

ՎԱՐԿԱՍ։— Կ'ընդունի՞ք ուրեմն, որ որդեգրած էք մութացիկներու զգեստը, պայուսակն ու գուշը, արքայական իշխանութեան դէմ այս նշանակ-ները։

Թե՛ՁՈՐ։— Ես, ընդհակառակը, ամբողջ ուժովս ընդդիմացայ անգոր խեղկա-տակութեան մը, եւ այս մասին իմ մտածուած յայտնեցի Պր. աը Պրեաը բոտին, համաձայնարար Օտանտի Պր. իշխանին հետ։

ՎԱՐԿԱՍ (նստելով)։— Աղէկ լիչեցիք...։ Խօսինք Օտանտի Պր. իշխանին մասին։ Դուք մասնանշուած էք իբրեւ իր բարեկամը։

Թե՛ՁՈՐ։— Արդարեւ, պարոն, իր մանկութեան բարեկամը, եւ ամէնէն անձնը-ւէրներէն։

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ։— Այդ աստատարի՞ն։

ՏԵԼԻՈՒՍ։— Այդ հերետիկոսի՞ն։

ՌեՋՈՐ.— Ան իր խղճին կը հետևի, դէպի ուր որ անկէա առաջնորդէ գինք:
 — Երջանիկ է ա՛ն, որ կը քնանայ գիշերը, առանց ուրիշ տիրոջ մը հպատակած ըլլալու:

ՎԱՐԿԱՍ.— Համարենք, որ իր բարեկամը ըլլալնիդ յանցանք մը չէ: Բայց Ձեր Ենորհափայլութիւնը իր ձեզսակիցն ըլլալու զօրաւ որ կասկածին տակ է. եւ հոս բերուած էք, այդ կասկածը ձեր վրայէն վերցնելու համար:

ՌեՋՈՐ.— Թող Ձեր Մեծութիւնը նախ յայտնէ ինծի, թէ ի՞նչ բանի մէջ կ'ամբաստանուիմ, որպէսզի ըստ այնմ պատասխանեմ:

ՎԱՐԿԱՍ (տրուկ տեղեկագիրք մը կը յանձնէ Միկէլ).— Կ'ամաստանուիք, պարո՛ն կոմս, չորս օր քաղաքէն բացակայած ըլլալու յանցանքով, եւ այդ բացակայութեան նպատակը կրնայ եղած ըլլալ տեսակցութիւն մը իշխանին հետ:

ՌեՋՈՐ.— Եւ ո՞վ կը հաստատէ ատիկա:

ՎԱՐԿԱՍ (ցոյց տալով լրտես մը).— Այս մարդը: Գիտցածդ ըսէ՛, է՛յ:

ԼՐՏԵՍԸ.— Ես հաստատապէս գիտեմ, որ պարոն կոմսը իր բնակարանէն մեկնեցաւ Շարաթ կէտօրին եւ վերադարձաւ այսօր, Երեքշաբթի, երեկոյեան ժամերգութենէն վերջ:

ՌեՋՈՐ.— Այս մարդը ձեռագրման մըն է, որ տունէն վռնտու եցաւ գողութեան յանցանքով: Իր գարշելի արհեստը ի գործ դնելու համար, օրական տասը սու կը ստանայ հազարապետութենէն. եւ եթէ ուզեմ Աւետարանի վրայ երդուեցընել գինք, թէ բնաւ հեռացած չեմ տունէն, կը բաւէ, որ ասոր համար տասներկու սու տամ իրեն: (Լրտեսը դուրս կ'ելլէ գիճու որններու ծիծաղին եւ հայիտ չննքուց մէջ):

ՆՈՒԱՐՔԱՐՄ.— Լաութի՛ւն... (Լրտեսը ամերեւոյթ կ'ըլլայ): Ահա ուրիշ վկայութիւն մը. ատեանին բարապանը ձեր տունը ներկայացաւ երէկ, Երկուշաբթի կէտօրէ ետք, տունը չէիք:

ՌեՋՈՐ.— Չէի կրնար գուշակել իր գալը:

ՎԱՐԿԱՍ.— Ընդունինք: Բայց ձեր կիներ հարցափորձուած եւ պատասխանած է, յայտնի չփութութեամբ մը, թէ դուրս կ'լած էիք:

ՌեՋՈՐ.— Արդարեւ, բացակայ էի:

ՎԱՐԿԱՍ.— Ընդունինք: Բայց պէտք է ապացուցանել, թէ կրակմարի ժամուն տուն դարձած էիք:

ՌեՋՈՐ.—

Քարգմ.
 Բ. ՔԱՇԵԱՆ

ՄԵՂՔԻ ՎԱՐԴԵՐ

Առաջուայ մման չեմ կարող նորից աչքերիդ նայել,
Այնտեղ վառուում են կանաչ կրակով օրերս անցեալ,
Ուր երկիզուում է մի քնարակիր ու մուրբ մարգարէ՝
Ու ամբառնում է նրա մոխրից սասանա՛ն դարձեալ...

Այնտեղ ձգուում են խոնար կածաններ այս ուղու մման,
Որ մեզ բերել է հեռու վայրերից նորից իրար մօտ.
Հիմա մի ափ է դարձել այն անափ աշխարհը համայն,
Որ ծովի կողմին անձրե՛ւ է մուրում մինչեւ առաւօտ...

Այնտեղ փայլում են այս եկեղեցու գմբէթները վէս,
Որ ամէն տեսակ խնթ խոնի վրայ խիզն են պարտադրում.
Դու, քո պսակով, օրբավայրերին այ մի պարտք ունես,
Սակայն այս երգով՝ ես տալիքներես մուրհակն եմ գրում:

Յետոյ շէնքերն են մէկ առ մէկ վառում լոյսերը իրենց
Ու քո աչքերում վերածում են մի խաւար քաղաքի,
Զէ՛ որ դեռ այնպէս քո ազէտների երկինքներն են մեծ,
Որ դեռ փլում է արեւոտ գիակը մի արեգակի...

Առաջուայ մման չեմ կարող նորից աչքերիդ նայել,
Բայց գիտեմ՝ այնտե՛զ պիտի որոնեմ օրերս անյայտ...
Որոնք անցկացրի հաւատարմութեամբ, մեծ Սիրոյ վայել,
Իսկ գիշերներս մեզի վարդերով ծածկեցի հատ-հատ...

ՎԱՐՎԱՐԴ

Է. ՄԵԼԻՔԵԱՆ

ԾՈՒՂԱԿ

Նիւ Եորքն այն քաղաքն է քարտէսի վրայ, որի աղիքներում եւ մինչեւ իսկ նրա ուղեղի մէջ՝ երկնաքերների ու Հարիւրերորդ յարկարածիւնների անկիւններում էլ մարդ արարածը մշտական մինուճար զուսակ է:

Ներքնուղիների թխսած մթնոլորտի մէջ կամ ճեպընթացների ժխորապատ միջոցում ժամանակ ատուածն այնքան արագ է սահում, որ շես նկատում դրան:

Անչուր է անցորդը Նիւ Եորքի մէջ ժամանակից՝ քանի որ երեւոյթների յոյժ արագութիւնից ժամանակը քարացած է թւում Նիւ Եորք մեծաքաղաքի փողոցներում ու տների մէջ:

— ... Ես... ես քո երէկն եմ,— դողողացող ձայնով յարում է ընդոտտ էմման Հիմա՝ տղայի թիւը մտնելով ու զլուխը յենում ամուսնու ուսին:

— Քո այսօրը մի ուրիշ աղջիկ է: Ինձանից ձանձրացել ես: Զգում եմ այդ: Ես քո երէկն եմ, իսկ քո նոր ընկերուհին քո վաղն է ներկայացնում: Ես քո մի տարուայ անցեալն եմ:

— Ի սէր Աստուծոյ, բանաստեղծութիւն մի՛ Հիւսիբ: Կ'ուզե՞ս իջնենք դէպի յաջորդ կամարը: Առհասարակ նաւահանգստի Հարաւային մասը քեզ աւելի էր դիւր գալիս ամիսներ առաջ: Ի՞նչ ես կարդում էս շարաթ. խոսակցութեանդ մեւը քնարերգական է հնչում:

— Տեսա՞ր. տեսա՞ր: Հըրբմամմ: Հենց էդ է, էլի՛: Ինչ որ վերաբերում է ինձ՝ անցեալի հետ ես կապում: Անցեալ անկատար կամ անցեալ կատարեալ: Իսպանա Տէր Յովհաննիսեանի թարգմանութիւններից կարդացի: Գէորդ էմին: Իու ասացիր, որ հայ պոետներ կարդամ:

Էմման ջղայնօրէն ձգում է տղայի թիւը: Տենդոտ ու խանգով:
Շրջում են:

Դիտում Արեւելեան գետի պղտոր ջրերը: Նաւամատոյցի թիւ 40 ելակէտից բարձրանալով, մեքենայարար, մի քանի ամիսների սովորութեան գծով, թերեւս, առանց կարծիք փոխանակելու՝ տախտակամածից ուղղում են իրենց տարտած քայլերը դէպի իրլանդացի Շոու նի սկապիլանս:

— Մէրի քրիսմըս:

Նրանց նկատելով, առանց մի վայրկեան կորցնելու՝ անմիջապէս ու փութկոտօրէն Շոու նը երկու սառեցրած դարեջուր է դետեղում ըմպելարանի բարձր առաջամասի վրայ:

— Յուսով եմ լաւ ժամանակ ունեցաք տօներին: Ինծի շայցելիցիք: Սպասում էի: Աղով նո՞ւշ, թէ ձկնաղանձ:

— ԷՀամբարբարդ կարո՞ղ ես խորովել: Փորս վեց-վեց է տալիս:

— Այդ մէկը հայերէնից թարգմանեցիր անգլիերէնի:

Էմմա, տխուր՝ է՛լ աւելի թախծոտ ձայն: Ու մայ-ու մայ ծծելով սառը գա-
րեջուրը կարծես ինչ-որ մի թաքուն աստիութեամբ վառում է մի երկար, շատ
երկար ժանտաթափց նիւհարած գլանիկ՝ իր ոսկեայ լուցիկով: Փարիզ է պնել:
Փարիզում աւելի ատան են էարթիւի զարգացրանքները:

— Անգլիերէնի էլ ու բոլոր լեզուների հերն եմ անիծել:

Յասում՝ աղայի, որի անունը Երեւանում Աշոտ էր, իսկ Նիւ Եորքում
փոխուել է Արշիլի:

— Մի կեանք ունենք, էլի՛, խոմ չենք ընկնելու ձեր էդ քերականական
եւ հոգեվերլուծական ժամանցների ետեւից... ապա ի՞նչ:

Երջուում է կողքի, շելտակի խոցով, միտում է իր սեւ աղամանդեայ աշ-
քերը կնոջ նահանջող, լազանակագոյն, մեղմ բերբերի մէջ:

— Էկել եմ Նիւ Եորք ազատ ապրելու... խոմ հոգիս չես աննելու որ...
գլուխ էք տանում, հա՛, դուք՝ ամերիկահայերդ: Մարդս էս է՛որ կայ:

Ինքն էլ տարատի ետեւադրպանից է արտադրում մի ուրիշ սակեջրած
լուցիկ՝ Դիւ-Փոնզ, ամուսնական նուէրներից մէկն իր հարսնացուից, վառում
է Ի՛րցց կոշուած ծխախոտն աւ եզրակացնում:

— Մարդս պըտի ապրի ոնց որ սիրտն ա ուզում:

— Ես... միայն ցանկացայ թեզ զգուշացնել: Վերջապէս Միացեալ Նա-
հանգներ եմ ծնուել: Օրէնքներին աւելի եմ ծանօթ, քան դու: Դեռ ամերի-
կահայաստակութիւն չուենս: Երթօրէն պէտք է, որ օրական ութ ժամուայ ախա-
տանք փնտաես: Երբ հպատակութեան քննութեան գիմենք, թեզ համար ան-
շուշտ, գործատիրոջ վկայութիւնը նպաստաւոր կը լինի:

— ... Սօ, ի՞նչ օրէնք՝ ի՞նչ բան: Առաւօտից մինչեւ գիշեր շան նման աշ-
խատում եմ, բանուորի կեանք, բաւական չի՞: Երեւանում սկի էսքան չեմ շար-
շարուել... Մի կտոր հաց է կերածս, հօ մի մեծ բան չի: Հայաստանում էլ ոչ ոք
սովածութիւնից չի մեռնում: Տօ, Եօուն, մի-հատ կրկնակի վճիվիթիսսկի
լցրու:

— Եատ ես խմում:

Կինն է գարձեայ նկատողութիւն անողը:

— Աշխարհի հերն եմ անիծում: Կը խմեմ էլ, կը խաղամ էլ: Վազն ըն-
կերներով Աթլանթիք Արթի ենք էրթում: Ձառ զցելու... Թուլէթ խաղալու:

— Ես աշխատանքի եմ գնալու:

— ... է՛հ, թեզ ո՞վ հրաւիրեց: Դու գնա՛ք մի Այ-բի-էմի ետեւից: Է՛դ է քո
աստուածն ու հոգիդ:

Էմման շրթները խածնելով՝ ինքն էլ մի ուրիշ գարեջուր է պատուիրում՝
եւրոպական «Հայնիբըն»: Ձեռքի տուպակին մէջ փնտաելով կանացի պայու-
սակը՝ փորձում է վճարել Եօունին, որն արդէն հաշուեցուցակը խոթել է նրանց
աչքի առջեւ:

— Պէտք չի:

Տղայի բռունցքը երկաթ է ճիշտ իր իսկական տղամարդու ինքնասիրու-
թեան յարիւր:

— Յահիշտ եմ անում՝ էդ դուլարներդ ներս կոխիր: Արդէն շատ դուրս
ծախսեցիր իմ վրայ: Բաւ է: Էն օրուանից ինձ բերել տուիր Երեւանից մինչեւ
էսօր հաշուեցուցակ ներկայացրու: Կը հատուցանեմ պարտքս թեզի մինչեւ
ամենավերջին սենթը:

Մտրթուող կաթաւ կարծես՝ էմման Հազիւ կոկորդու մն է խեղդում մի անյոյս ճիչ ու արտօսքը կույ տալով:

— Տու՛ն պիտի գա՞ս, գիշերը: Ափարքմանի բանային տա՞մ:

— Զէ, չէ: Դու ք բուրձուաներդ Փարք Աւրնի: Ի տան մէջ քնէք: Մենք էլ երեւանցի տարագիրներս կ'երթանք Քու ինսի մի անկիւ նը կը տեղաւ որու ենք: Հայի աստուածը մեծ ա: Մի անկողին կը դանուի:

— Բարի գիշեր, Շու՛ն:

էմման, որի անունը նոյնպէս փոխուած է Գիւլանազից էմմայի, որպէս-զի Հայկական շրջանակներում, իր Հայաստանցի ամուսնու ծանօթների հետ շփուելիս աւելի դիւրին ու արդիական հնչի այդ, այժմ Շու՛նից թաքցնելու մտք իր ներքին ալեկոծու մը:

— Բարի գիշեր, Շու՛ն, — կրկնելով ցած է ցատկում ըմպելարանի իր բարձրաթուփց:

— Սպասիր դամ մինչև սթովմորիլդ: Քաղաքավարի ամուսին՝ Արշին ընկերակցում է կնոջը դուրս, մինչև տիկնոջ շողջողուն ու ամենավերջին տեսակի կտորէ եւ ելնկտրականորէն փակ ու բաց եղող առաստաղով ինքնաշարժը՝ «Բրայլեր», 1987:

Սակայն էմման անտեղեակ է, որ Շու՛ն ամէն բան գիտէ արդէն:

Գիւլանազ—էմմայի այնքան սիրած ամուսնուն այդ իրլանդացի պարմանու հին հանդիպել ու հրապուրել է հենց նոյն այս գինետան մէջ, ուր ինքը Հազիւ ճողուրած իրլանդա—անգլիական դարաւոր քաղաքացիական կրիւնե-րից, որոնց ընթացքին անմեղ մանուկներ ու զեռաստի մայրերն են արիւնա-թափախ զլորում փողոցների սայարկներին՝ գաղթել է նիւ Եորք՝ խաղաղ ապրելու... ընտանիք կազմելու... եւ աշխատելու:

— Ետ կը վերադառնամ:

Նայում է Շու՛նի Աչտան իր կնոջ ետեւից քայլերով մինչև կապելայի մուտքը:

— Խմիչքիս մի նետիր:

— Օ-էյ:

Շու՛նը բանիմացորէն աչքով է անում նրան. անցնում միւս յանա-խորդներին սպասարկելու:

Այս տարի, Դեկտեմբեր քսանութին, Հազար ինն Հաբիւր ութսուն վեցին տարաշխարհիկ կերպարանք է ստացել նիւ Եորք քաղաքամայրը:

Նոր Տարուայ պատրաստութիւններն Հասել են իրենց հեթանոսական, բարբարոս գազաթնակէտին:

Ընդ դուրսներ վաստակելու միտումով կարծես Քրիստոս իջել է խաչից ու իր արեան շիթերով, ու իր շարլարանքների գնով դրամ է կորզում:

Այս քսաներորդ դարու այ Հոռո՛ք՝ նիւ Եորք, դարձել է պճնուած մի բող՝ ու Յիսուս Քրիստոսի անունով նրա հրեայ առաքելները ամէն տեսակի ու ամէն գոյնի գարգեղէններ, շպարի առարկաներ, կենդանիների մաշկեր ու պարսկական զորգեր, արարական ապաներ վաճառելով վազում են զրամա-աներ՝ իրենց դուրսները տոկոսի յանձնելու:

Փարք Աւրնիւն, Հարուստների իւրայատուկ հանդիսանալով ամենա-ծայրայեղ մանրամասնութեամբ է պճնել քաղաքապետարանը, այդ պողոտան:

Ձույզ մայթերի երկայնքին զեպի երկինքները սյուցող երկնահաս բնա-
կարան-շարերի մէջտեղում ժամանակաորայէս տնկել են սօնածառեր,
որոնք պլպլում են՝ հազարաւոր կարմիր ու կանաչ ելեկտրական ճրագներով
ողողում: Տօնածառերի շարանը, ձգում լինիք նման երկարութիւն է հի սօս՝
մինչեւ Հարլէմ, ուր ընչազուրկերի, մեծ մասամբ խափշիկներ է սպանացի-
ների ընտանիքներն են, նոյնպէս երկնահաս բնակարանների մէջ, տակայն
առանց տաքութեան, առանց մինչեւ իսկ ելեկտրականութեան էլ առանց
սննդառութեան ամենանախնական միջոցների, առանց հացի ու կաթի, կամ էլ
մի կտոր կովի կամ հորթի մսի:

Նրանք էլ, կա՛մ իրենց ճակատագրից նեղում, կամ էլ իրենց բնածին
թուլամորթութեան հետ: անօք՝ զերդաստմ են ուտելու, անուելու էլ աշխա-
տանքի ետեւից ընկնելու, քնելու փոխարէն ներհեւ ափիռնով, քոնալիմով,
ոճրադործութեամբ մեռք մզել կանխիկը եւ քրքայինի սղութեան պատճառով
զնել նորագոյն թոյն թմբեցուցիչը՝ ՓՈԱՄ կոչում գեղը:

Քոտաքն այնպիսի դիւթական հակազդեցութիւն ունի, որ վայրկենապէս
խելագարութեան է տանում ժարդ արարածին:

Հրաշալի, անհաւատալի, կեքային թմբեցուցիչ:

Իսկ հիմա Փարք Աւրնիւի, յիսուներորդ փողոցի անկիւնի հանդիպա-
կաց տնաշարի ճիւղ կողքին, ուր գտնուում է Գիւլանագ-էմմա Գիլրաքերեանի
յարկարածինը, մի հսկայ մեծ ու պապի տնկուել է ասֆալտ սայարկին ու
ցով-ցով տալով, իր փութ թոքերից անընդհատ արհեստական գողորի է ար-
տաշչում: Իբր թէ շնչում է:

Յիսուս Քրիստոսին վերածել են իրական խելկատակի:

Արհեստական: Արհեստական էլ շատ հեռու արուեստականութիւնից:
Ամէն երևոյթ ու նի ու ամէն մի իր թրծում է շիրք թէ՛նով: Չգախտէ մարդիկ:

Բայց էմմայի սիրածը հենց այս է որ կայ: Նիւ Եորքն իր համակ արհես-
տականութեամբ, հեւքոտ վազբով, Հինգերորդ պողոտայի Միացեալ Ազգերի
լուցկիի տուփերի պէս իրար դիմի շարուած տափակ շէնքերից ոչ շատ հեռու
Առաջին փողոցի ու Լէքսինթոնի միջև գտնուող եկեղեցիների պատի տակ
կուչ եկած ցնցոտիպատ աղքատներով, որոնք զիշերում են մայթերին՝
պատուաւորաւ քուրջերի մէջ փաթուած ու երբեմն էլ սաստիկ ցուրտ օրերին
փայտանայով պաղից ու սառնամանիքից, անմայն ու անաղօթք մահանում
գուհատ լուսարացին:

Երեւան մայրաքաղաքը չի կարողացել ըմբռնել Գիւլանագը եւ այդ
պատճառով էլ մտու է չի ունեցել ըմբռնելու հազարաւոր գեղեցկութիւն-
ների վսեմ էրերունին...

Նիւ Եորքն է նրա մեհեանը:

Հիմա իր պսպուտ մետաղէ արկղը, իր «Քրայլէյր» ինքնաշարժը մզե-
լով քաղմաշար պողպատէ ներքնայարկում, գարածի մէջ, ու չի ուշով լորս
կողմն է գիտում կինը — այս օրերին չափազանց վտանգաւոր է յատկապէս
կանանց պարագային: Յիսուս մէն-մէնակ քայլի նիւ Եորքի մէջ: Իւրա-
ւորապէս

քանչիւր երեք վայրկեան մի-մի առեւ անգում, կամ մարդասպանութիւն, կամ կոշտութիւն:

Էմման սեղմում է վերելակի կոճակն ու ահամայ մի տխուր հառաչ է դուրս սպրդում ցրտից շորացած իր շրթներէ արանքից: Վիզում է շուրթն ու պայուսակից հանելով հակա-ճեղքումի քիմիական մատիտը քսում է արագ-արագ շրթունքներին, բճրանին, նոյնիսկ այտերին:

Դարձեալ ծիսախոս:

Դարձեալ միայնութիւն իր անպաճոյճ, բայց անսահմանօրէն սուղ երեք սենեականոց յարկարածիկի անհաղորդ պատերի արանքում:

Միայն վերյուժում ենք երեւոյթները:

Սկսում էր ինքնախարտութեամբ համոզել ինքն իրեն Էմման, մինչ հաղիւ պատկերասփիւռի պտուտակը դարձնում է թէ չէ՝

— Միտո՛ւ, ... միտո՛ւ, ինչո՞ւ ուշացար մամիկ... միտո՛ւ... մի-միտու:

Տիկին Գիւլանազի մտերմագոյն ընկերն սկսում է իր բրդոտ վիզն ու մէջքը քաշել կնոջ ներքեւարունքներին ու եռացող հնչտառի նման մոռոտայ... մոռոտայ՝ մոռոտոտ, մոռո:

— Օհ, հաճի մեզրս: Մեզրս- հոգիս. զարլիմզս...

Էմման դեռ մինչեւ այսօր այնքան կարօտով չի համբուրել կատուի գունչն ու աչքերն ինչպէս այս մոմեկնիկն:

Իր իրաւի միակ անկեղծ ընկերն է համակ աշխարհում այս պարսկական ծագումով՝ Մայամիզ պզնուական կատուն՝ Տէղբը, Փետուրը:

— Վերջապէս կեանքի ամենակենսական նպատակն է ու նենայ նիւ-թական ապահովութիւն:

Շարունակելով իր մտային գուպարն իր բացակայ երիտասարդի հետ, իր ամուսնու՝ եւ տակաւին կատուին գրկած սկսում է իր հանուելու արարողութիւնը, Գիւլանազը:

Նախ նստելով բազկաթոռին, իր փոքրիկ հիւրասենեակի անկիւնին գիտեղում ասեղի վզամոյկերից ձերբապատուելու նպատակով աջ ոտքի ծայրով սեղմում է ձախ ոտքի ծայրը, մինչեւ որ ընդոտա, իր յիշողութեան մէջ մի դրուագ է ցցւում իր դիմաց՝

— Անցեալ տարի ճիշտ այս տօնական օրերի Արշին ծնկում էր Հենց այստեղ քո առջեւ, բազկաթոռի պոնկին ու վզամոյկերդ ոտքերիցդ իմէմ էր դուրս քաշում: Ինչքան ուշադիր տղայ է Արշին... ամուսինդ:

— Երբեմն էլ իր աշխատանքից աւելի վաղ վերադառնալով ճաշ էր պատրաստում քեզ համար: Սպասում էր քեզ: Լաւ ամուսին էր, ուշադիր, ափոտս, որ տարիքը յարմար չէր քեզ հետ- թերեւս այդ էր պատճառը, որ Արշուր, նախքան Արշի դառնալը մի օր բացատրեց համբերութեամբ եւ նրա խօսքերը Հնչեցին շեշտակի, յստակ, կարծես կաթոլիկական եկեղեցու կիրակնօրեայ պանդակներէ նման գրնդուն ու զօղանջող:

— Իմ սիրելի Էմմա: Ես իսկապէս, որ եկել եմ Երեւանից քեզ հետ մի կենեք ապրելու նպատակով: Հենց այս բնակարանի մէջ, կամ էլ մի ուրիշ տեղ: Այդ չի կարելու: Կարելու այն է, ցաւ դ տանեմ... որ, ա՛խր, դու բաւական-նաշակի հարուստ ես: Մայրդ էլ մնացել է մէն-մենակ իրօնքս արուարձանի իր սեփական խոշոր տան մէջ: Կարծեմ տասնութ սենեակներ ունի: Ախր, ջիզեայի ցան, ի՞նչն է պարտադրում, որ դուք իրարից էսպէս անջատ ապրէք: Կ'երթանք Գուրնա արուարձանը, շատ-շատ մի տնակ կը գնենք, միասին կ'ապրենք: Ինձ էլ մի քիչ տողար տուր, մի պստիկ դրամագլուխ, ես էլ ինչ կ'ըլնի մի կանգի-

տնքսկի կը բանամ... կամ էլ շրջի-շրջի Գեյթսթեյնի կը կարգադրեմ, ու՛ պրծաւ գնաց: Էլ չօ աշխարհը փուլ չի դալու: Մէ փոր Հաց է, էլի...: Դու, կնիկ ջան, ուզում ես մինչեւ վերջին շունչ ըսենց ՌՈՎԵԼԹի նման ապրես... անշունչ, խաւաքարաւ մարդու կեանք:

— Ռովելթ չի... ու, ոտուրթ է:

— Դէ, լաւ տնայէն, էլ վեր մի դիր: Թող ոտուրթ լինի: Տարբերութիւնն ի՞նչ է որ: Պոչն ի էլը կամ էլն ի պոչը: Միտքս էն է, կնիկ ջան, որ ես երիտասարդ եմ, դու էլ դեռ ես վերջապէս կեանք ունես ապրելու... էքքան տարի աշխատել ես, դէ՛, տնայէն, մի քիչ էլ չեղա բռնիր էս դոյար Հաւաքելու խնդիրը... սրանց յետոյ: Արի մի քիչ էլ թէ՛ ֆանենք իրար Հեա: Ռովելթի պէս վազու՞մ ես, Հա՛՛ վազու՞մ: Երեկոյեան դէմքիդ դոյն չկայ: Եւ ինչի՞՞ Համար: Յանկարծ մէկ էլ տեսար մի վայրկեանի մէջ սիրտդ պայթեց: Արժի՞ էքքան հըրա խփել՝ աւելի Հարստանալու Համար:

— Պարտաւ որ եմ մնալ «Այ-Ի-Էմ» ընկերութեան մէջ մինչեւ որ Հանգստեան կոչուեմ: Գիտե՞ս ինչքան մեծ առաւելութիւններով եմ Հեռանալու «Այ-Ի-Էմ»-ից: Հիւանդանոցային ծախսերս բոլորն իրենք պիտի վճարեն՝ երկար Հիւանդութեան դէպքու՞մ, քո բժշկութեան եւ Հիւանդանոցային ծախսերն էլ մէջը...: Սիրելի Արշի, պիտես, որ բժշկութիւնն ու Հիւանդանոցներն այնքան թանկ են, որ իմ ունեցածի կէտը կ'երթայ այդ ծախսերին, լուրջ, երկարատեւ Հիւանդութեան դէպքու՞մ:

— Անիծեալ աշխարհ: Հաւասիդ մեռնեմ, Գիւլանայ-Էմմա:

Արշին յափշտակել էր ու վիպերի շին ու ձննի վոքքը՝ վիզն ի վար դարձնելով իր կոկորդի մէջ՝ շարունակել էր կլկացնել գեղին Հեղու կը իր կոկորդի մէջ:

— Տարիներ պիտի տանջուես դեռեւս, որ ինչ է՝ յանկարծ ես ու դու կարող է Հիւանդանոց, եւ այլն... եւ այլն...: Վա՛յ, էս ի՞նչ անաստուած երկիր է էս քո Ամերիկան... կամ քու սորված Ամերիկան... ըսենց աշխատելու որ ըլնես՝ էլ քեզանից ի՞նչ կը մնայ, որ Հիւանդ ըլլի թէ առողջ...:

Միայ էր Ալտաը, Արշին:

Երեւանեան մտածելակերպ է իրենը:

Ինքնիրեն Համոզում է այժմ կինը նորից եւ նորից, բայց երբ վերջապէս իր սիրասուն փխփկին զգուշաւոր կերպով գետեղելով անկողին-տիւանի փափուկ բարձիկների մէջ՝ անցնում է գուգարան՝ յուսախար սրտմութեամբ նկատում է իր Հետգնետ կախուուղ ծիծերը, շորացող մաշկը ու սրտանձնիկ Հեւք է ապրում:

Դիմում է անմիջապէս իր ծխախոտի արկղին՝ գիւրամատչելի սպիգանի իր բոլոր գարդերի:

— ... Կեանքը չօ բախտախաղ չի:

Մինչեւ թոբերի ծուծն է ծծում քաւքուցի Հիւթը:

Կեանքը Թուարանական Հաշի է: Լոկ տրամարանութիւն: Բանակաւնութիւն: Երկուսը դու մարած երկուսի՛ ստացում է շորս: Վերջացաւ գնաց: Աէրն է բախտախաղ: Ի գուր փորձեցի սիրել: Հէկնց օրիորդ պէտք է մնացած լինելի...

— Պատուած օրիորդ:

Գիւլանայ-Էմմայի սառնարիւնութիւնը թելադրում է իրեն չափից աւելի զգացումներին տեղի չտալ:

Հազնում է տնային երկար ու Թափանցիկ գիշերանոցը. մտնում Թառ-

Հեաստառ խալաթի մէջ: Սրունքները մի-մի տերեւաթափ, սննդազուրկ խնձորենու ճիւղեր, որոնց կեղեւի վրայ կարծես միայն կապտաուուն երակներն են սողոսկում...

— Հէշ վնաս չունի. բաւական զոյար ունի ինքը:

— Ի՞նչ է սէրը: Երջանկութիւնը: Երջանկութիւնն առաձգական մի յիմար զրոյթ է, որն յօրինել են անբան մարդիկ միմիայն իրենք իրենց խարելու մտօք: Բթամիտներ...

Ֆէզըրին, իր կատու Փետուրին յաջողատութեամբ բարձերից պոկելով՝ «Արարատ» կոնքակի շրից պտրպում է մի կրկնակի բաժակաշափ:

Յետոյ, իր մետաքսեայ սաւաններով անկողնու վրայ երկարելով՝ խմիչքն ու գլանիկն իր մարմարէ կողքի փոքրիկ սեղանին զետեղած:

— Առաձգական բառեր, այո՛. այո՛. — փրիստիայելով, գիտել է սկսում Ջօուս Բիվըրզի պէսպիսական ներկայացումը — միանգամայն նորոյթ-հեռուստատեսիլի ապակեայ երեսին: Ինչ որ վերջերս ժողովրդականութիւնը գտած մի շիլահեր աղայ զուարթաստութիւններ է բարբանջում:

Էմման գիտում է, բայց տեսնում՝ ոչինչ:

Այնքան յոգնած է. վաստակած: Ֆիզիքապէս ջախջախած:

Վաղն առաւօտեան կանուխ մի լրիւ ժամ ճամբայ ունի կտրելիք Նիւ Եորքից դուրս, ասֆալտէ ու օճանման բարձրուղիներով մինչեւ Հասնի իր աշխատանքի վայրը՝ Հիւսիս-Քարիթաուս գիւղաքաղաքը: Բայց ինչքա՞ն բախտաւոր է, որ նորագոյն ինքնաշարժով է ճամբորդում ամէն օր երկու ժամ... քանի՞ մարդ Հնարաւորութիւն ունի այդպիսի գեղեցիկ ինքնաշարժ ունենալու:

— Ա-հ-ա... լսենք օրուայ նորութիւնները, սիրելի ֆէզըր: Ինչ տարօրինակ են այս Հրեաներն ու արարները... Չարգում են իրար... մինչ ինքը՝ էմման, ու անաստիկ ֆէզըրը, Փետուրը՝ տաքուկ անկողնու մէջ... Ե՛հ, ինչ երանութիւն կայ այս Հոլովոյթին մէջ, երբ իր կատուն այնքան ջերմօրէն մոժոռացնում է, այնքան հաւատարիմ՝ անբաժան ընկերը՝ Ֆէզըրինա, սիրելի Փետուր, Փետուր:

Դանդաղօրէն կողքի դարակից հանում է իր այնքան Հմուտ-մասնագէտ, ջղերի մասնագէտ բժշկի ղեկատուսով զնած քնարեր Հեղուկը՝ վալիւսմ:

Ո՞վ է իրենից աւելի բարեկեցիկ օրեր ապրում այս երկրագնտի տարածքին: Եսաւ քիչերն անշուշտ: Այնքան ատեն, որ վալիուս ու տարրեր գանազան գեղահատներ գոյութիւն ունին եւ մասնագէտ բժիշկներ՝ ինքը, էմման-Գիւլանազը դարդ չունի:

— Իսկապէս: Չմոռանամ նաեւ լարելու արթնացուցիչ ժամացույցս: Երկարում է դէպի անկողնու ալ կողմի փոքրիկ սեղանն ու, ներողութիւն խնդրելով կատուից՝ նրան անհանգստացրած լինելու համար:

— Ճիշտ եւ ճիշտ ժամը վիցին պիտի արթնանամ, որպէսզի ճիշտ եւ ճիշտ ու թին գրասենեակս գտնուեմ: Ս, ես, Գիւլանազս, — շոյում է Փետուրի ողնաշարը. — Ինչքան առհասարակ բարի անձնաւորութիւն եղայ իմ կեանքիս ընթացքին, այնքան զթառատ եմ ու ղթասիրտ, որ փոխանակ ամերիկացիներին մի երիտասարդի Հեա պսակուելու՝ զնացի Հայաստան ու իմ պապիկի երկրից ամուսին ներմուծեցի Նիւ Եորք:

Նիւ Եորք դրախտավայր:

— Քո անունն է միայն Հայկական,— բառաչել էր իր այդ երախտամոռ ամուսինը, Արչին:

— Դու Հայերի Համար ի՞նչ ես արել: Նոյնիսկ չես զգում, որ Հայ ես: Հայերէն խօսել չգիտէիր մինչև ինձ Հանդիպելը: Դէ, թո՛ւ կարծիքով է՛դ էլ մի բան է: վերջապէս մի նոր լեզու սերտեցիր ձրիարար: Ձէ՞ որ ի՛րաքանչիւր երեւոյթի մէջ թեզ Համար կարեւորագոյնը կանխիկի խնդիրն է: Պինդ—պինդ պահէիր դուարներդ, որպէսզի կանայ ճռեկներին նման կրկնապատկուեն: Բա ո՞վ է ու տեսու էլ ամէնը: Ամերիկեան կառավարութիւնը, որը թեզ աշխատցրել է, երբ դեռուես նախակրթարանի աշակերտուհի էիր...: Կ'աշխատես մինչև վերջին շունչդ, մինչև հողիդ աւանդես:

— Կատուիս պիտ' կտակեմ ունեցածս:

— ... Ըհ—ըհ—հա—ա—հա ա՛տաաաա՛աա: Գժու ել ես, կնիկ: կամ էլ Հենց էն գլխից գիժ էիր, մենք չէինք իմանում:

— Սէրը մի բանի Համար նպատուաւ որ է:

Որոշում է իմանն, երբ արդէն վայելիմի կաթիլներն ու «Աբարատ» կոնեակը նիրհ են սփռում իր ծանրացած կողերին:

— Երբեմն սեռային յարաբերութիւն ունենայլը օգտակար է մարդուս առողջութեան Համար: Միայն այդքան:

Եւ Գիւլանազը, արդէ տիկին, ամենահարուստների շրջանում բնակ— ող՛ սկսում է երազել, թէ ինչպէս, միւս առաւօտեան, երբ ինքը մտնի իրենց գրասենեակը՝

— Գուդ մորմինգ, միս էմմա:

Քարտու դարու հին վեր կը կենայ իր աթոռից, գլուխ կը տայ՝ թեթեւ:

Յետոյ ամբողջ աշխատանոցը, ոնց որ փեթակ՝ մեղունների նման աշխատողները դռներ կը բացեն, կը փակեն, Հեռախօսները կը դրնպան, անընդհատ իր անունը կը կրկնեն «Mrs. Emma... Emma...»: Իր գրասենեակից ներս ու դուրս կ'նշլեն Հարիւրաւոր մարդիկ եւ ինքը, տարբեր դեղահատներ քնդունեն— լով՝ այնպիսի՛ զգաստութիւն եւ աշայրջութիւն կը յայտնաբերի, որ Հնարաւոր է նոյնիսկ իրեն պաշտօնի բարձրացում տրուի եւ... ի հարկէ նաեւ սոճիկի յաւելում:

Փարջ Աւրնիւի Հագարաւոր սոնածառերը զգաստ, փափախաւոր դազախներ կարծես՝ երկարուժ են ամենահարաւային փողոցից մինչև Հարլէմ՝ սեւերի թաղը, իսկ յամբօրէն իջնող միւնի խոշոր փաթիլներն այնքան են խառնում, որ մթնոլորտը խոնաւացնելով մինչև անգամ շտապ օգնութեան ինքնաշարժի ազդափողը չի լուում:

Իսկ իմանն արհեստում է, որ ինքը չկարողացաւ այնքան դրամազլուի գիզել իր երիտասարդութեան ու պատանեկութեան օրերից մինչև Հիմա, որ Հնարաւորութիւն ունենար առնու ազն Փարջ Աւրնիւի իր բնակած յարկաբաժնի լրիւ չէնքը գնելու: Ափսո՛ս: Հազա՛ր արհեստ: Օ՛հ, ինքը միմիայն մի յարկարաժնի տէրն է:

— Ճիշտ ես նկատելի, Արչի:

Իմանն յիշում է Հիմա իր պատասխանը երեւոյցի իր ամուսնուն. «Ես ունեմ գոնէ մէկ միլիոն կամ էլ ասենք Հազիւ մէկուկէս միլիոն դուրս դրամազլուի: Բայց, այդ գումարն ինչ է, որ այս յայնածաւալ երկրի Հարուստների սենցած դրամազլուիներին Համեմատած...: Ձե՛ս վախենում, որ մեր ծերութեան ժամանակ Ընկերային ապահովագրութիւնների գանձարկը սնանկացած չինի: Արդէն իսկ Վաշինգտոնը բիլլիարդների պակասի մէջ է: Մենք՝ սո—

վորական մարդիկս, պիտի այնքան խնայենք, դուրս հուաքենք, հուաքենք, որպէսզի, Աստուած մի արասցէ, ընչպզորիկ շղատնանք...»:

— Դէ, էդ շատ վատ է,— գրուիլ կախել էր Արշին՝ Թորերից ծուխի ահագին քուլաներ դուրս արտաքսելով, ձեր երկիրն է. դուք ամերիկացիներ էք. աւելի լաւ գիտէք ինձանից: Մենք այսքան ուռլի հուաքելով չէինք տառապում: ՔէՖ էինք անում: Ապրում էինք մեր կեանքը: Հէ՛յ ջան երեւան, ո՞ւր մնացիր դո՛ւ:

Բոլոր մեծ քաղաքներն ունեն իրենց իւրայատուկ հոտը: Նիւ Եորք քաղաքամայրն էլ բացառութիւն կազմել չէր կարող: Սակայն արուարձաններն էլ անցկանցնում են իրենց համեմատաբար աւելի Թարմ խնկարկուճը, որն այսօր ստոցապատ համայնապատկերի մէջ դարձել է զէրօ:

Քուինս արուարձանի մէջ օդը փոխուել է համատարած ծծուճքի, որի շերտերում Թիթենիկի նման խաղում են սառած փաթիլները ձիւնի:

Քաղուհիների արուարձանը՝ Քուինս, փոխուել է մի ստոցաբեւեռի, որն իր տարածքին պարփակում է փոքր ու մեծ փայտեայ տներ ու հազուադիւտ, դէպի երկիրները ցցուած կարծիկ երկնաքերներով, որոնց աղիւսէ ծխնելոյցներից այսօր, սաստիկ ցրտի ու բուքի պատճառով՝ փայտէ խարոյկներից բարձրանում են կապոյտ, բարակ թելի նման ծուխի դծերը:

Բայց Արշիի համար բնութեան եղանակն ու ցուրտը անզոյ է կարծես. նա վարժուած է Արարասեան դաշտավայրի ձիւնին ու ստոնամանիքին:

Ծուխի արտաքինով, ցո՛ւլ, թէ այր մարդ: Բանաստեղծ Հրաչեայ Յովհաննիսեանին է յիշեցնում երեւանցի այս թիկնեղ տղան, որի սիրտն ուղղակի հնոց է:

— Սիրելի եմ ուզում... սիրե՛լիս, օ՛հ, Ծօուն,— վստահում է իր յոյզերը իրլանդացի իր բնկերով.— Ծօուն, դու ինքդ էլ շարչարուած ժողովրդի, կոխտուած ազգի գաւակ ես: Դո՛ւ, եւ չո բնկերները, հայի նման են, ինձի են նման. ապրել են ուզում: Ապրել ու սիրել: Անդլիան դարերից ի վեր ձեզ տրօբել է, արիւնաքամ արել՝ Դնչպէս Թուրքը մեզ, հայերիս...

Ծօունի կապելլան, որն առերես ոյթ սովորական անդաւադիր մի ըմպելաբանի տեռք ունի, սակայն խորքին մէջ ծառայում է Ալ.Ար.էյ.ձին, Իրլանդական Գաղտնի Յեղափոխական Բանակին՝ որպէս կեդրոնատեղի:

Նիւ Եորք մեծաքաղաքի բազում գինետներ, վաճառականական գրասենեակներ եւ երբեմն. նոյնիսկ աննշան շէնքերով եկեղեցիներ ժամադրափայրներն են մարտիրոսանալու պատրաստ իրլանդացի երիտասարդների, որոնք արդէն ամերիկահայատակներկամ էլ դեռեւս իրլանդահայատակ քաղաքացիներ՝ հուատարիմ իրենց դազափարականութեան, այն է՝ ստանալ բացարձակ աղտաութիւն դուրս վոնտելով անգլիացիներին Իրլանդայից:

Հուաքուել են ահաւասիկ այս երեկոյ դարձեալ Ծօունի ժօու: Ժողով: Գաղտնի ժողովից յետոյ սրտարուխ բասօներ, բարիթոններ վերացական ու լիտթօք, գայլայլում են իրենց. հին ու գլխի գրականութեան երգերը:

Մթնոլորտը արտապնդիչ է, ջերմ, ու շիկահեր, թարմաչու նշ, կենսոս նա-
կութեամբ լեցուն իրլանդուհի Քաթըլինն իր սիրազեղ թնե երոզ օղակում է
Արչիի պարանոցն ու տղայի Հնոց սրտի խարոյկներին աւելացնում է՛լ աւելի
նորանոր կրակէ լեզուակներ:

Քաթըլինը՝ Ծօունի զարժուհին, նոր է ժամանել Դիւբլինից, ուր հրա-
զէնների ու ռուժրերի ճարակի մէջ էր քաղաքը: Ուր ամէն ժամ, ամէն օր, մի
կին, մի անմեղ մանուկ, մի պատանի կամ մի անօգնական ծերունի գնդակի
գոռ է դառնում:

— Եկել եմ Նիւ Եօրք իմ երազների հերոսին որոնելու...— նայել է շիկա-
հեր պարմանու հին Արչիի սեւ ազամանդեայ աչքերի մէջ, հիացել տղայի թիկ-
նեղ կիսանդրիին, շոյել նրա սեւ ու դանդուր մազերն ու խենթի պէս սիրահա-
րել Հայաստանցուն, գերելու եւ գերուելու անսահմանութեամբ:

— Քեզ իրլանդացի պիտի դարձնենք:

Քաթըլինը բոլորի ներկայութեամբ համբուրում է Արչիի գինեթոյր
չրթունքներն ու կախում նրա վզով:

Ժպտում է Աչոտ-Արչին: Բայց իր կիսարաց հասա շրթների արանքից
զգուանքի կարօտ կիրքն է դուրս ժայթքում, երբ ընդօստ, անսանձ մի վայրկ-
եանում, կարծես ոնց որ երազի մէջ իր լայն ու սառափէ ակրաներն է իրր թէ
մխրճում Քաթըլինի ոսկի վարսերի ու յետոյ էլ աղշկայ կաթնաթոյր, խոնաւ ու
փափուկ պարանոցի մաշկի մէջ:

— Աուչ... ու —ու—ու—ՖՖՖՖՖ:

Իրր թէ տղայի կծոցից վիրաւոր քրքջում է Քաթըլինն ու նրանց իրլան-
դացի ընկեր-ընկերուհիները բռնկում են ծիծաղով: Սիրակատակ: Յնայ:

— ... Մի լուրջ բան ունեմ քեզ խոստովանելիք:

Քաթըլինը նստում է, մէկէն խելօք կերպարանք ընդունած եւ իր վճիտ,
կապոյտ աչքերը անհուն բարութեամբ եւ հաւատարիմ սիրով յառում է Արչիի
դէմքին:

— Կարծեմ յդի մնացի քեզանից:

Աչոտ-Արչին հագիւ է շշնջում:

Շնչասպառ է կարծես:

Իր պայանական երկիրը թողել է, եկել հասել այս Բարեկոնեան Աչոտ-
րակը՝ Նիւ Եօրք կոչուած աշխարհ-ձուլարանն, ուր ինչպէս կաթսայի մէջ լեց-
ւած՝ երկրադնտի շորս կողմից գաղթած անտունի ու սոված խուժանները
ապուրի նման շագ ու մ են իրար հետ ու եփուած այդ ձուլարան-կաթսայի մէջ,
որի կափարիչն կապարի նման իջնում է նրան ազգային եւ, այո՛, նրանց նաեւ
անհատական կերպարի վրայ...

Ակամայ մտքերն սկսում են յաջորդել միմիանց Արչիի մտապատկե-
րում, մինչ գէլիք երգերն ու սառացրած հսլանդական դարձուրն հոսում է
կամաց-կամաց նրա արեան հոսանքի մէջ:

— Մեր հրեխային դէլիք պիտի սովորեցնենք:

Կտրուկ որոշում Քաթըլինի:

— ... Ես էլ քեզ... քեզ հայերէն կր սովորեցնեմ:

Քաթըլին ժպտում է. պարզ մի ժպիտ. անկեղծ, սիրազեղ:

Դիւբլինի մտայն, գրաւիչ, հազարդական աղջիկ...

ԱՌՒՍԻԿ ՄԵԼԻՓԵԱՆ

Ն Ի Կ Ո Ղ Ո Ս

Ս Ա Ր Ա Ց Ե Ա Ն

Մ Ա Հ Ո Ի Ա Ն

15 Ա Մ Ե Ա Կ

Արեւտահայ, ապա նաեւ սփիւռեւեայ գրականութեան մէջ եղած են ու կան կարգ մը զէմներ, որոնց նուաճած բացարձակ արժէքին հակառակ ու հակառակ այդ արժէքը լայն հասարակութեան մտայնի դարձնելու ուղղութեամբ կատարուած նիզորուն, մնացած են ու կը մնան մասնաւոր դասու մը գրողները:

Ինտրայէն ու Յ. Օշականին ետք, այդ խումբին պատկանող ամէնէն հանգանանաւոր ղեմքը հանդիսացաւ եւ կը շարունակէ այդպիսին մնալ Նիկողոս Սարափեան:

Նիկողոս Սարափեան ծանօթ է ստաւկարար իբրեւ բանաստեղծ, աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել, որ բանաստեղծին մասին ընթերցողները աւելի ամբողջական գաղափար մը կազմեցին մասնաւորաբար նարուքիւն Քիւրճեանի խմբագրութեամբ շէտըզ Միլիտի-Նեցի գրական մրցանակին լոյս ընծայած ստաւար հատորէն (1982) ետք, քայքայ Վճռահար ածանցին հեղինակը միայն նորութեան զգայարանով օժտուած բանաստեղծ չէ, է՛ նաեւ խոսկի արձակագիր, բացառիկ էսսէիստ, ու սէր՝ բնագատական եւ հրապարակագրական բազմաթիւ էջերու եւ թրուխտներու, որոնք ցրուած կը մնան քաղաքի դար առաջ ու անկէ առաջ լոյս տեսած մեր կարգ մը օրաթերթերու ու պարբերականներու էջերու մէջ, եւ որոնք, ինչ խօսք, հասնելու համար նոր սերունդներու վայելու մին, կը կարօտին բանաստեղծութիւնները մէկտեղած աշխատանքին պէս հոգածու ձեռներու:

Աշխարհը եւ անոր մէջ մեզի ստեմանուած եզերքը, մարդը եւ հայը, ժամանակը եւ տեւողութեան մէջ յինելութեան մեջ կրողը միաժամանակ ու տնայարար ճիւղ դարձան Նիկողոս Սարափեանի, որ այդ ամէնքը բնկալից ու յանձնեց չափածոյ թէ արձակ էջերու մտքին ու շիգերու մերտ գործակցութեամբ, արքունութեամբ ու ջերմութեամբ, անպակաս խոսով ու միտքովայրային հարազատութեամբ, ու նաեւ՝ յեզուով մը, որ կը կրէ Մեծաս-Ֆանչին գարգացման մէկ նոր կնիքը, ինչպէս միշտ պատահած է ի վերուստ օժտուածներու պարագային:

Հետագայ էջերը կազմուած են ի յուշ տաղանդաւոր գրագետին մահուան 15ամեակին:

Ցարդով պիտի տանք Սարափեանին ուղղուած Յ. Օշականի նամակներէն փոռք մը:

Ն. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

ԶԱՏԻԿ ԷՐ, ԳԱՐՈՒՆ

Անտառը կը վերջանար պարտեզի մը պէս: Անսպասելի պարտեզ մը՝ բնդարձակ պատշգամի մը նման: Կանաչ մարգագետիններ, սեւ, փայլուն ուղիներ, առուակ մը, կամրջակներ վրան: Անշարժ լճակ մը: *Գաղիեօ* մը, ծաղիկներ շուրջը, դգեակի մը պէս:

Գարուն էր, նորաբաց տերեւներ ու ծիւրեր կը փայլէին: Լուսինն էր խաղաղութիւն էր: Փակ էր դգեակը: Բայց բազմութեան մը կը սպասէր կարծէք: Շարուած սեղաններ էր աթոռներ՝ պարտեզին մէջ: Գալիֆ ուրախութիւն մը կար կարծէք:

Անտառը կը վերջանար լայնաբաց հորիզոնի մը առջեւ: Հսկայ ոստան մը վարը: Տանիքներու սվկիանոս մը: Հոս ու հոն՝ վեր խոյացող շէնքեր, եկեղեցիներ, աշտարակներ: Մեծ քաղաքակրթութիւն մը: Միջազգային կեդրոն մը՝ գիտութեան եւ արուեստի: Քաղաք՝ ազատութեան, եղբայրութեան եւ հաւասարութեան: Ովկիանոս՝ այլազան հարստութիւններու եւ շնորհներու:

Հայաշատ արուարձան մը կ'երեւար: Գեղեցիկ տուններ, պարտեզներ: Զատիկ էր եւ առաւօտեան արեւը, դամբանէն դուրս եկած կարծէք կը յուսաւորէր արուարձանը: Շէնք լոյսի մը մէջ էին տուններն ու ծառերը: Յարութեան շունչ մը կար: Արուարձան մը՝ օտարութեան մէջ: Կը տեսնէք կորովը, աշխատասիրութիւնը, նարտարութիւնը՝ ժողովուրդին:

Զատիկ էր: հաղազութիւն՝ ամէն կողմ: Ուրախութիւն: Քիչ անգամ կը զգանք նման ներդաշնակութիւն մը: Մարդերէն եւ բնութենէն եկող տպաւորութիւնները իրար կը խաչածուեն, իրար կը չէզոքացնեն յաճախ:

Ներդաշնակութիւն մը: Յարութեան շունչ մը՝ որ կու գար մարդերէն: Յարութեան շունչ մը՝ որ կու գար ծաղիկոյ ծառերէն:

հաղադուքին, բարութիւն, ուրախութիւն, յոյս՝ մարդերէն ու ծառերէն, արեւէն եւ անհունէն:

Տխրութիւն մը՝ սակայն:

Տխրութիւն մը՝ տանիքներու ովկիանոսին վրայ: Տուններ, փողոցներ, գործարաններ, կայարաններ, եկեղեցիներ: Անսահման լաբիրինթոս մը: Կը զգաք, թէ մարդիկ, միլիոն եւ միլիոն մարդիկ, որ կ'աշխատին, կը մտաոտին, կը տառապին, կը կերտեն եւ կը ճալեն երջանկութեան ետեւէն, կոյրերու պէս կը ճալեն այդ լաբիրինթոսին մէջէն: Եւ բոլոր կերտումները կ'երեսան գուր: Զուր՝ դէպի երկիւնք խոյացող կաթողիկէներն ու աշտարակները: Լաբիրինթոս, խառնարան՝ վայելքներու, ցաւերու եւ շարիքներու, վիհ՝ անհամար զոհերու:

Տխրութիւն մը՝ գարնան մէջ: Բնութեան անողոքութիւն, անողոք պայքար՝ խաղաղութեան ետին: Կը խորհիք էակներուն՝ որ կը ծնին անհետանալու համար շուտով: Իրար ուտելով:

Մեծ տխրութիւն, երբ, յիշելով այս բոլորը, կը նայիք արուարձանին: Նայելով անոր՝ կը յիշէք, Եղեռնի ամիս է Ապրիլը: Այդ դառն վերջիշումը՝ ամէն Զատիկի:

Տխրութիւն մը՝ Զատիկին բերած ուրախութեան մէջ:

Զատիկը խաչելութիւն էր յարութիւն եւ ուրախութիւնը ըլլալէ առաջ: Կը յիշեցնէ մարդոց շարութիւնը, տառապանքը եւ կը խօսի կեանքին ունայնութենէն եւ իր բերած ուրախութիւնը հիմնուած է այս բոլորին վրայ: Ուրախանալ, կ'ըսէ, վաղանցիկէն անդին, յաւիտենականին նայելով:

Անկասկած, աշխարհիկ է նաեւ Զատիկը: Կը ձգտի մարդոց բարութեան եւ երջանկութեան: Բայց անիրագործելի կը մնան այս բոլորը: Պատրանք կ'երեսան: Եւ պատրանքներով է, որ կ'ուրախանան մարդիկ՝ Զատիկին: Կ'ուրախանան տակաւին՝ որովհետեւ յաւիտենականօրէն ապրելու տենչ է իրենց մէջ, աշխարհիկ տենչ մը՝ անշուշտ՝ որ կը դառնայ վերացական՝ յաւիտենականօրէն ապրելու անկարելիութեան առջեւ:

Տիրակաճը տխրութիւնն է: Տխրութիւն է բարութիւնը:

Զատիկը կը ձգտի ուրախութեան վերածել տառապանքը: Բայց այդ տառապանքը վեր չի տանիր միշտ մարդերը, յոյս եւ ուրախութիւն չի տար միշտ: Կախում ունի մարդէն: Ոմանք վար կը սահին ընդհակառակն, կը խրին վհատութեան մէջ:

Փառաւորուած է միշտ տառապանքը: Անով է, որ մարդը մարդ կ'ըլլայ կ'ըսեն: Կը փառաւորեն գայն՝ արուեստագէտները: Մեծութիւնները անկէ կու գան կ'ըսեն: Կը փառաւորեն գայն՝ իրենք գիրենք շարչրկող սուրբերը: Եւ սակայն խոր տխրութիւն է այս բոլոր մեծութիւններու ետին: Եւ վեհութիւնները կ'երեսան տխուր ու թափուր, գուր:

Ո՛չ միայն տխուր, այլեւ խոռվիչ են մեր Զատիկները: Կը յիշեմ մէկը, որ մեծ ցասումով կը խօսէր Զատիկի օր մը, յիշելով կոտորուած մանուկներն ու կիները: «Ո՛չ երկնային բարութեան կը հաւատամ, - կ'ըսէր, - ոչ ալ մարդկային եղբայրութեան»: Հաւատքը մեռած էր իր մէջ: Կը խօսէր եկեղեցիին առջեւ:

Խոռվիչ են մեր Զատիկները, որովհետեւ հակառակ այդ

բոլորին, այդ մէկը եկած էր լսելու համար պատարագը: Կամ պատարագը լսելէ աւելի՝ եկած էր տեսնելու համար ժողովուրդը:

Տուգիչ են մեր Զատիկները: Ձերմեռանդ ազօթուներ կամ տակաւին՝ որ իրենց ձեռքերը բացած՝ ուրախութիւն կ'աղերսեն:

Եւ այդ ուրախութիւնը կ'առնեն դարերու խորէն եկող տխրութենէն, ողբերէն եւ աղերսանքներէն, բարութեան եւ խաղաղութեան կարօտներէն, ազօթներէն եւ շարականներէն:

Ցաւերու վիհէն եկած եւ յոյսի, լոյսի, վեհութեան եւ ուրախութեան վերածուած այդ տխրութիւնն է, որ կը բարձրացնէ մեզ: Կը բարձրանանք: Եկած ու անցած մեր սերունդներն են, որ կը բարձրացնեն մեզ: Կը բարձրանանք: Տառապանք, հայրենիք, հայրենիքի կարօտ շատ աւելի զգայուն կը դարձնեն մեզ՝ խորացնեն առջեւ, շատ աւելի վեր կը մղեն մեզ: Եւ սակայն, այս բոլորը կը բացուին անդունդի մը պէս:

Եւ երբ Զատիկ է ու գարուն, կը յիշենք անցեալ Զատիկները: Կը յիշենք երկիրը՝ որմէ գրկուած կ'ապրինք: Եւ կը յիշենք Եզեռնը, անապատը, վերադարձը անապատէն եւ քայքայումը, ձուլումը օտարութեան մէջ, անտխրութիւնը:

Տուգիչ են մեր Զատիկները: Ձուռնին այլեւս իրենց երբեմնի շփեղութիւնը: Օտարութեան Զատիկներ են: Մահամերձ աւանդութիւն մըն է կարծէք, որ կը քաշկառուի: Կոտրած են ոգեկան թելերը:

Մենք տխրութիւն մը կար:

Լայնաբաց հորիզոն էր պատշգամբին առջեւ: Բայց մեծ բաց մըն էր կարծէք այդ հորիզոնը: Խախտած են մեր մէջ հաւատքը՝ տարածութեան եւ ժամանակին մասին: Գիտութիւնը հեռացուց մենէն այն ինչ, որ մօտ էր մեզի եւ մօտեցուց մեզի այն՝ ինչ որ անսահմանօրէն հեռու կ'երեւար: Ժամանակը դարձաւ յարաբերական: Եւ յարաբերական կ'երեւան մեզի այլեւս՝ այն բոլորը՝ որ կ'ըսուին տիեզերքին ու մարդոց մասին, եւ այն բոլորը՝ որ կ'ըսուին հոգիին անմահութեան մասին:

Եւ ոչ մէկ յոյս այլեւս՝ երբ այս բացին առջեւ ենք: Ոչ մէկ յոյս՝ գարունէն, Զատիկէն, մարդերէն եւ անհունէն: Կը զգանք, թէ յաւիտենական մահառում է աշխարհը: Ցաւոտ մահառում:

Տխրութիւն մը կար: Եւ ուրախութիւն եւ խաղաղութիւն կ'երեւային պատրանք: Պատրանք՝ խոյացումներն ու վերացումները: Ձուր՝ բոլոր վեհութիւնները: Ձուր, տխուր՝ գերբնական բերկրանքը՝ ոմանք: Եւ կը յիշենք այն՝ ինչ որ կ'ըսեն ոմանք: Ոչ ինչէն կու գանք, կ'ոչնչանանք:

Բայց փինիկէն աւելի փինիկ է մարդը: Այսպէս կամ այնպէս, կը փորձէ միշտ վեր գալ մոխիրներէն: Եւ ամէնէն աւելի՝ գարնան: Զատիկին է, որ մարդը վեր կու գայ մոխիրներէն:

Եւ ամէն ինչ կ'երեւայ յուսատու վերստին, երբ վեր կու գայ ան: Ամէն ինչ կ'երեւայ կարեւոր: Եւ ուրախութիւն կայ, երբ վեր կու գայ ան: Հաւատքը կ'երեւայ այն ատեն անհրաժեշտ եւ գեղեցիկ:

Դառնութեամբ կը նայինք մերք անոր: Որքան ցաւեր,

կեղծիքներ, պատերազմներ՝ յանուն այդ հաւատքին: Որքան՝ բշուառութիւն՝ հաւատացեալներուն մէջ: Բայց եւ այնպէս, հաւատքը կ'երեւայ անհրաժեշտ եւ գեղեցիկ:

Մարդոց նայուածքը ուղղուած է այսօր դէպի մարդը: Յոյսը երկինքէն չէ, որ կ'ակնկալուի այսօր, այլ՝ մարդկութենէն: «Մարդը.- կ'ըսուի.- կապուած է բնութեան հետ: Կը պայքարի անոր դէմ եւ պայքարելով կը տիրէ անոր եւ տիրելով անոր՝ կը կերտէ ինքզինքն»: «Անող գիտութիւնը.- կ'ըսուի.- պիտի բերէ երջանկութիւն աշխարհի վրայ եւ խաղաղութիւն: Կոր *ի մահի-Թարիզի* մը առջեւ ենք»:

Անշուշտ: Մեծ են զայիք դարերը: Անշուշտ, ուրախութիւնները մարդերէն կու գան: Բայց վարանուժով կը նայինք:

Մեզի կը թուի, թէ մարդը որքան ալ տիրէ բնութեան, կը մնայ միշտ անոր ծառան: Որքան ալ յառաջդիմէ, պիտի մնայ միշտ կոյր՝ տիեզերքին առջեւ: Կան միշտ մարդիկ, որ կեանքի անհեթեթութենէն կը խօսին: Կը խօսին պատրանքէն: Եւ անբաւարար կը գտնեն մարդկային բանականութիւնը բմբռնելու համար արարչութիւնը: Մեզի կը թուի, թէ բնութիւնը պիտի մնայ միշտ անողով եւ էակները էակներուն դէմ պիտի հանէ միշտ՝ յանուն իր լինելութեան, որ կը մնայ անծանօթ: Մեզի կը թուի, թէ պայքարը տեսական է: Տառապանքը մահ: Զարիքը վերջ չունի: Եւ կը խորհինք, թէ այս բոլորը կը մղեն միշտ մարդը նայելու իր ապրած աշխարհէն վեր: Հոգիները չեն կրնար գոհանալ իրարմով: Դէպի երկինք կ'ուղղուին միշտ: Վասնզի միմակ են ցարին ու պայքարին մէջ: Միմակ՝ մահուան առջեւ: Մարդիկ շատ բան կը պարտին իրարու՝ անկասկած: Իրենց վերացումն իսկ: Իրենց հաւատքն իսկ: Եւ ամէնէն մարդատեսացը, անոնց հետ է դարձնալ իր մեծութեան մէջ: Մեծութիւն չկայ: Բայց բան մը կայ մարդուն մէջ, որ ոչ մէկ կապ ունի հաւաքականութեան հետ: Միմակ է տիեզերքին առջեւ, անջատուած՝ իր նմաններէն, կուշտ՝ անոնցմէ, երբ մանչցած է գանձնք: Միշտ երկինք պիտի նայի: Երկինքէն պիտի սպասէ իր բուժումը՝ երբ անբուժելի է: Երկինքէն պիտի սպասէ ուրախութիւնը՝ երբ յոյսը կտրած է մարդերէն: Եւ երագները, անյայտէն եկող խորհուրդները, անծանօթէն եկող հոսանուտները պիտի մղեն զինք միշտ՝ իր նմաններէն անդին նայելու, իր նմաններուն պէս՝ անշուշտ:

Կը գեղեցկանայ Զատիկը: Գառնութեամբ կը նայինք միշտ՝ մեր եկեղեցիներուն: Եթէ անոնք չըլլային այդքան միամիտ, պիտի չըլլար մեր ժողովուրդը, կ'ըսենք: Եւ սակայն տեսանք, թէ նոյնքան միամտութեամբ եւ հեզութեամբ մեռան միլիոնաւոր հրեաներ՝ վերջին պատերազմին:

Եւ մեծութիւն մը կար անկասկած՝ մեր ժողովուրդին այդ հեզութեան մէջ, ինչպէս կար ան՝ Հոռմի առաջին մարտիրոսներուն մէջ: Հաւատքին մեծութիւնը:

Կը գեղեցկանայ Զատիկը եւ մեծութիւն մը կը տեսնենք մեր եկեղեցիներուն մէջ:

Կը գեղեցկանայ Զատիկը: Կը գեղեցկանայ գարունը: Կը գեղեցկանայ պայքարը, երբ այդ փիւնիկը կը յիշէ մեր ազատագրական պայքարները:

Գառնութեամբ է, որ կը յիշենք զանոնք յաճախ: Միա-
մբտութիւն կ'երեւայ անոնց ետին: Անոնց արդիւնքը կ'երեւայ
ցաւալի: Եւ սակայն մեծութիւն՝ հակառակ այս բոլորին: Մե-
ծութիւն՝ նոյնիսկ շնորհիւ այս բոլորին: Միշտ պիտի հիանանք
պատկեցներուն վրայ, որ արիութեամբ կը մաքանին հզօրին դէմ:
Միշտ պիտի հիանանք հերոսներուն: Մեծութիւն՝ իրենց արիու-
թիւնը: Միշտ պիտի յիշենք հերոսները: Պիտի յիշենք միշտ
անոնք, որ մեր ժողովուրդին ցաւէն դառնացած, ընդզգած՝ ծա-
ռացան իրենցմէ աւելի մեծ ուժին դէմ՝ եւ կուուեցան, իրենց
կեանքը տուին: Մեր հպարտութիւնն են: Հայրենիք մը ծնաւ
իրենց անինններէն: Խմաստութիւն մը անեցաւ: Աշխարհը աւելի
լաւ կը ճանչնանք: Արիութիւնը աւելի շատ կը գնահատենք:

Կը գեղեցկանայ արուարձանը, երբ փինիկը վեր կու գայ
օտարութեան կրակներէն այրուելով: Վեր կու գայ նայելով դէպի
Արեւելք: Արուարձանը, իր տիրութեամբ, կը յիշեցնէ իրեն, թէ
պէտք է նայիլ միշտ դէպի Արեւելք, հո՛ն՝ ուր հայրենիք մը կը
ծաղկի: Արուարձանը, իր տուած վիատութեամբ, կը մզէ զինք
նայելու դէպի հո՛ն՝ ուրկէ յոյսը կու գայ: Այսպէս ռզնտութեան
ազբիւր մըն է այդ արուարձանը՝ օտարութեան մէջ: Կը գեղեց-
կանայ մեր ժողովուրդը, խաբուած, տառապած ժողովուրդը:

Անտառը կը վերջանար պարտէզի մը պէս: Պարտէզ մը՝
պատշգամբի նման: Պատշգամ մը՝ ուրկէ կ'երեւար տանիքներու
ովկիանոս մը: Հայաշատ արուարձան մը կ'երեւար: Եւ Ջատիկ
էր, գարուն, առաւօտ: Արեւը կը բարձրանար փինիկի պէս: Ու
դամբանէն դուրս եկած՝ կարծէք, կը լուսաւորէր տուները յա-
րութեան յոյսով: Ժայթքող յոյս մը՝ տուներուն ետեւէն: Խորա-
նային վեհութիւն մը: Քարերու խոյանք: Վերացում: Ուրախու-
թիւն:

Փինիկէն աւելի փինիկ է Հայը:

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՅԵԱՆ

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՑԵԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ

I

Ես պիտի գամ միշտ քեզի՝ յագեցումէ վերջ ամէն,
 Երբ պատշգամբս քախի ու ծայնութեան խարակին,
 Սէրերէն վերջ, խինդէն վերջ, երբ իմ խանդերս ընկրկին,
 Երբ գոչումներս իրենց պազ թոյներն իմ մէջս թափեն:

Թոյլ ու թշուառ՝ պիտի գամ դառնութենէ վերջ ամէն,
 Խոնջէնէն վերջ եւ մահուան կարօտէն վերջ անձկագին՝
 Որպէսզի ճոր տենչերով՝ սպառած սիրտըս կրկին
 Վառես՝ գայն դուրս բերես մեր այս խեղճութեանց վիրապէն:

Տաս նոր ծարաւ մը ինձի գեղեցկութեան, քանզի մեզ
 Դուն ես միայն, ո՛վ երագ, որ կը փրկես, կը սփռփես,
 Դուն թէեւ սին, խեղճ՝ նրման երագներուն բոլոր մեր...

Ու գիս մաքրես, ազատես վիժումներէն, սնկումէս,
 Եւ վերքերէն՝ որ բացիր եւ կեանքէն, խօլ՝ ծովի պէս,
 Ուր կողք կողքի կ'արշաւեն հրճուանք ու ցաւ ու քիմեր...

II

Կը նետես զիս իմ գիշերիս մէջ ներքին եւ ես քեզի կը կառչիմ:
 Կը հեռանան իմ սրտէս քայները զիս հալածող մզճաւանջին:
 Կը ծաղկի լոյս մը պայծառ:

Կը բերես զիս դէպի վեր:
 Կը ջլատես զիս, կ'ընկնես յստակութեամբբոյ վայրագ:
 Եւ կը փարիմ ես քեզի, ես կը դիմեմ պաշտպանութեանըդ կրկին:
 Կը լըքեն զիս արիւնդ պազ մագիլները լոյսին:
 Խաւար մը լոյս կ'ողողէ զիս քաղցրութեամբ մ'անսահման:

Մահուան սեւիմն՝ քայքայուած հոգիս գիշեր մը փնտռեց
 Քեզ անձկութեամբ.

Ո՛ր՛վ մտածումս՝ ըմպելի արքեցունի,
Պահապան՝ ժամանակի, տարածութեան,
Ապացոյց մեր գոյութեան...

Վըտանգն անցաւ, ծանրացար դուն՝ իմ վըզէս կախուած քար:
Եւ փրկուելու համար ես քեզմէ, քեզի եկայ միշտ,
Ազրիւր՝ յոյսի ու ցաւի, թշուառութեան, մեծութեան,
Աւերներու մէջ՝ պահակ մեծ գանձերու եւ ըսփիմքս...

Կը սիրեմ քեզ՝ յաւերժութիւն մը որպէս իմ անձէս վեր:
Երբ մոխրանամ օր մը ես, անհետանամ,
Դուն անջատուած ինձմէ՝ զիս պիտի կրքես տակաւին,
Ինձմէ ծնած դուն ըստուեր՝ պիտի պահես դուն զիս դեռ,
Պիտի ըլլաս ինձմէ վերջ՝ մեռած աստղին յոյսին պէս...

Կը սիրեմ քեզ, զի քու քայլերդ եմ միշտ ես, երբ կը քայլես,
Եւ քու ձեռքերդ եմ՝ երբ դուն զիս կը հիւսես, կը քակես...

ՄԵՆՔ ԿԸ ՔԱԼԵՆՔ

Մենք կը քայլենք գիշերին մէջ, հսկաներու քայլերով, մինչ
Հսկայ ծառեր տապալելով ուսմբերն իրար կը հալածեն:
Կ'անցնիմք ուրախ կոյրերու պէս երկու՝ արմնք իրենց անձէն
Մէկգմէկու կու տան իրենց ճշմարտութիւնն ու յոյսը շինջ:

Սեւ տուններու տանիքներէն յառնող շուքեր դըծոխակէզ
Կը ծիծաղին մեր այս անմեղ մշտեքմութեան: Սիրեններ մեր
Քլիտուն վրայ կը սաւառնին: Կը քրքրան հըրացիրներ:
Փունջ մը կը կրթակ կը նըւիրէ մեզի երկինքն՝ հեզնելով մեզ:

Մենք կը քայլենք միսերու պէս կախուած արնոտ բոցերու տակ,
Ա՛մպերուն տակ՝ որ վոհմակներ կը յօշոտեն: Ու կը գտնենք
Մեզ, լըռութեան օ՛ր դիցուելիս, ծագկաստանի մը մէջ, ուր մենք
Սոխակներուն հետ կը բաժնենք երանութիւնն մ'աննըպատակ:

Մենք կը քայլենք: Ես՝ յոյզերով ու խանդերով պատանեկան,
Ան իմ կողմիս՝ իր խորհուրդէն գեղեցկացած: Եւ կը խօսինք,
Կը գարմանանք մենք մեր վըրայ, մեր բառերուն եւ զիս եւ զինք
Եւ կեանքն ամբողջ ազուորքընդ, սրբացընդ այս արքեցման:

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.®

Ի Վայական Հարժու՛ւմ

Գ. ՊՐԸՏԵԱՆ

Ներկայումս Սարաֆեանի մասուն 15ամեակին առթիւով, Յարութիւն Պրպլերեան նամակով մը խնդրած էր անհետացած բանաստեղծին վաստակին յաւատեցեան եւ անոր կեանքին վերջին տարիներուն նաեւ մտերմութեանը մէջ ապրած Գրիգոր Պրպլերեան, որ «Բնագիտի հաշուոյն շարք մը ազատ պրոբլեմներ ու խորհրդածութիւններ գրի առնել» թարմացնելու համար Սփիւռքի գրականութեան ներհայտուցական այգի զեմքին նուաճած արժանիքները:

Յարութիւն Պրպլերեանի խնդրանքին արդիւնքն է ստորեւ տրուած Պրպլերեանի գրութիւնը, որ գրուած է նիւյց այսպէս, նամակային սեռով:

ՆԱՄԱԿ՝ Ն. ՍԱՐԱՖԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Փարիզ, 15-6-87

Սիրելի Յարութիւն,

Ինձմէ կը խնդրեմ, որ քիչ մը անձնական անկիւնէ գրեմ Սարաֆեանի մասին, մահուան 15ամեակին առթիւ: Բայց ոչ մէկ հակում՝ փորձութիւնն իսկ, իմ մէջ, քեզի առաջարկելու «մտերիմ Սարաֆեան» մը, կամ մտնելու անոր «մտերմութեան» մէջ, ինչպէս կը թելադրէ ծանօթ բանասէշը. մանրավէպեր, խօսքեր մարդէն, որ ճանչցայ 1967էն մահը: Սարաֆեանի կենսագրու-

Թիւնը գրուած է զիրքերուն մէջ, կարելի թափանցիկութեամբ ինչ որ չի նշանակեր, թէ գրուածը յղելի է միմիայն գրողի անձին: Միշտ ալ զարմանայի, Հիւնայի գտած եմ, իր մէջ, կարողութիւնը թուղթին յանձնելու անմիջական իրականութենէն առնուած սպաւորութիւններ, որոնք կու գան անձնական շփումէ: Իր արձակը, իր քերթուածները ու զղակի անզրադարձու մն են իր տեսածին, այդ փորձառութեան առգործումը: Տեսած եմ Միջերկրակառնի ձեռասարկները, արձակէն քերթուածի կաղապարին բարձրացող, ուր անդադար Սպանիայէն, Հարաւային Փրանսայէն ցանցարկուած՝ իրենց խիտ մանրամասնութիւններով, օրադրային կանոնաւորութեամբ յորդող սպաւորութիւններ կ'արձանագրուին: Սարաֆեանի մտերմութիւնը ներկայ է իր գիրքերուն մէջ, ընթերցողին կը մնայ այս հանրացած մտերմութիւնը յանդի: Ասիկա կ'ենթադրէ մտածման աշխատանք մը. առանց մտածումի՝ մտերմութիւն չկայ, մտածման յարաբերութիւն մը, որ կը հաղորդակցի, բայց եւ կը պահպանէ բանաստեղծ միւսին անզեղչելի գազտնիքը, առեղծուածը, հրաշքը:

Սարաֆեանի մէջ կը պատուեմ բանաստեղծը, որ ստանձնեց բանաստեղծութեան ճակատագիրը մեր մէջ, գայն կրեց, ճակատեցաւ անոր հետ, Սփիւռքի բոլորովին «անբանաստեղծ» աւերման ու հերքման ժամանակին: Ան, մեր մէջ հագուադէպօրէն իրացուած իմաստով մը, ամբողջ ու ամբողջակուն զրոյն է: Դուռն ալ գիտես, որ մեր զրականութեան մէջ՝ զրականութիւնը շատ յաճախ սիրողութիւն մըն է, երբեք վերջնական ու վտանգաւոր գործունէութիւն մը, որ իրեն հետ տանի միտք ու մարմին: Գրական յղացքը գոյութեան յանձնառումի կերպ մըն է: Սարաֆեանի համար, ինչպէս Օչականի, կեանքը սրուած էր, որպէսզի հասնէր զիրքին, զրականութեան, տեսակ մը կը հանրացնայ կենսագրութեան մը: Վեների անտարնի մէջ՝ կը գրէ. «ամբողջ կեանք մը զոհուած զբերու յիմարութեան», որ հարկ է հասկնայ բոլոր ուղղութիւններով: Կեանքը կ'սպորուի յանուն զրականութեան եւ զրականութիւնը կը գրուի յանուն կեանքին. անհասկի յիմարութեանը, որ ամէն շարժականը վեճակի նման, կը հարցաքննէ կեանքը, կը վտանգէ գրողը, եւ կտմ կը տանի զինք վերացումէ վերացում: Սարաֆեան զրելուն մէջ կը փնտռէր վերացումը եւ կը տառապէր հակասութիւններու սփիւռքով:

Միշտ գրած է ան, արեւմտեան այս քաղաքի ծայրամասին, լուսանցքին եւ մէջը, նոյն ատեն, յաճախ առաւօտները, կ'ըսէր, առաջին տարիներուն մեքսիկոյի աշուկիին մէջ, աշխատանքի ճամբուն վրայ: Կը բաւէ կարգալ ԱՌՅՐԱԿԱՆ ԿՈՄ 14ր կամ Տեղառուութիւն եւ մակրնիքացութիւնը, լսելու համար մեծ քաղաքին յարատեւ, միօրինակ ու անհեթեթ բարբառումները, որոնք ընդլատակեալ հարուածներով կը ուխտաւորեն այդ էջերը: Որքա՞ն հիշող պիտի ըլլար անոնց մէջ տեսնել արեւմտեան աշխարհին հետ բախումի փորձառութիւն մը, բարկութիւն մը, ցատու մը, քան սպառնալու ճանաչանակներու ստրկածէւ արարումներ: Պատերազմէն վերջ՝ Սարաֆեանի կենցաղային պայմանները կը բարեկաւուրին, կը կայունանան եւ աշխատանքի ժամերը կը դառնան աւելի բնականոն: Սարաֆեան կը գրէ նորէն վաղ առաւօտները, այն ժամերուն, երբ ուրիշներ, քաղքենի վեհաճիւն բնակիչները կը քնանան տակաւին: Avenue du Petit Parcի պղտիկ յարկարաժնին մէջ, անտառէն քայլ մը աստիճան, աղօթք մը, ծէս մըն է զրելը, տարիներու վրայ երկարող ու կրկնուող արարողութիւն մը, որ բանաստեղծը կը հատարէ հաւատացեալի մը ջերմեռանդութեամբ: Պիտի սիրէր, գիտեմ, այս զարձուածքը, ինչ, որ գրողի աշխատանքը կը զետեղէ մոզականին ու սրբազանին ընդմէջ: Զուներ իր անձնական աշխատանոցը՝ կար տան մայր սենեակը, իր մեծ սեղանով, վրան Հին օրերու կազմար մը, թուղթի արցակ մը, մոխրամանը եւ ծխախոտին ծուխը,

որ իր մէջ առնելու էր գրագրանքը, դեղնոց վարագոյրները, կարասիները՝ ցուցող ձախի հայելիին մէջ: Հոն բանոց մարգուն մէջ՝ կը տեսնէի միայն գրողը, որուն մէջ ճծրանն սոււրքի գրաշարը, բանուորը կամ առօրեայի սովորական արարածը կու գար սպրդի: Աննեակին մէջ թափառող ծուխը կը մնար մինչեւ յետմիջօրէնները, երբ կը պատահէր՝ այցելի իրեն: Սակաւախօս մարդն էր ան, որ կը սիրէ գիտել, լսել: Երբ խօսէր՝ աշխատանքի հոգն ունէր: Կ'ոգեւորուէր դուրսը, անգամ մը որ փողոց կլլէինք: Փողոցին մէկ կողմը կ'երթայ գործի, միւսը՝ անտառ, երկու խորհրդանշական ուղղութիւններ, Սարաֆեանի Հակասութիւնը արձանագրող տեղերու աշխարհագրութեան մէջ: Ան՝ որ ընկերակիցը կ'առաջնորդէր Վենսելի անտառը, գարնանային բաւիղներէն կամ Թունիսի տաքերուն՝ մինչև լճակը, ջրվեժը կամ կենդանարանական պարտէզը, խորքին մէջ կը բանար անտառը ինծի, անտառը՝ որ իր վայրն էր, իրն էր գրեթէ եւ որուն հետ կարծես կը նոյնանար: Կը պատահէր, որ լուր կամ ոգեկոչէր անցեալը՝ «Մեմէֆ» շրջանը, Ա. Իսահակեանը, Թէքէեանը, Օշակեանը եւ ուրիշներ: Կը պատմէր ժամանակ մը, որուն վերջին վկաներէն մէկն էր, եղբրական գիտակցութեամբ, որ այս բոլորը, մարդիկն ու գէպքերը, ցանկութիւններն ու պայքարները հարկ է գրուէին: Կը փորձէր:

Վերջին տարիներուն Սարաֆեան տենդագին կ'աշխատէր Մշուշը խորագրուած արձակ գրուութեան մը վրայ, որ պիտի ըլլար Վենսելի անտառըին երկրորդ մասը, անոր շարունակութիւնը՝ ջրառորդ դար ետք: Կը պատահէր, որ խօսէր այս մասին, կ'ուզէր հոն ամփոփել, ձեւաորէ վերջին անգամ մը իր սերունդին ձգտումները, պատմութիւնը, տեղը: Մնացող էջերը ցոյց կու տան անհրաժեշտ, բայց կիսատ աշխատանքը: Ասիկա սակայն երկին արտաքին երեսն էր: Սարաֆեան շատոնց արդէն չըջած էր բանաստեղծութիւնը բանաստեղծութեան վրայ ինք, որ 40 տարի քերթուածներ գրած էր, տակաւին հարց կու տար ի՞նչ է բանաստեղծութիւնը: Այսպէս տարագրուած, հարցումը կրնայ տափակ թուիլ: Նոյնիսկ շատ պարզ՝ Ինչո՞ւ ոչ: Անչըբանցելի հարցումներ կան, որոնք միշտ մեզ կը դնեն նային անշեւ. անոնց պարզութիւնը խտացում է բարդութեան: Սարաֆեան բանաստեղծութեամբ կը հետազօտէր բանաստեղծութիւնը: Վսեմ անգիտութիւնը, վսեմ խոհարհուրութիւնը բանաստեղծին, որ կը փորձէր ազատագրել մեր օտարեալ քերթողութիւնը պատմութեանէն, քաղաքականութենէն, զգացականութենէն, տղայականութենէն, մէկ խօսքով՝ զաւանայնութենէն: Ինչ որ Սարաֆեան փորձած էր իր առաջին գիրքով, կը մնար տակաւին միշտ արբելի: Այսօր բան չէ փոխուած: Բայց կը պատուեմ Սարաֆեանի մէջ՝ բանաստեղծը, որ այս արկածախնդրութիւնը կամեցաւ ամէն օր եւ ձգեց նոյն ատեն, որ Սփիւռքի անբանաստեղծութիւնը յաղթանակէ: Դառնութիւն մը կար անշուշտ իր մէջ, իր դատումներուն, ոչ անոր համար, որ իր ձեռնարկը անտեսուած էր, այլ անոր՝ որ չէր ստացած իր լիազօրաւ նշանակութիւնը: Ինչպէ՞ս կրնար մինակը զէմ կենայ անաբին ու չէզոք ոտանաւորի մակընթացութեան, որ յանուն պարզին, գերեցիկին բարիին ու իրաւին՝ կը տարածուէր գրականութեան անդաստաններուն վրայ, իր ամլացնող, ասիւտ ազականութեամբ: Սարաֆեան կրնար միայն չքի հրապարակը այս յետ-թէքէեանեան յորձանուտին, ինք, որ, գիտնալու նս, արդէն անցած էր Թէքէեանի գարոցին հրապոյրներուն ընդմէջէն, երբ կը գրէր:

Օ լոյս, Բեզմով արբեմալ արտերն այսպէս կրնային
 եւ ձգած կտին այդ զգացական, պաղուհ, կեղծ իմացական Հոնտորութեան
 Հայածանքը ուրիշներուն:

Սարաֆեան ընտրէր էր բանաստեղծութիւնը՝ իրրեւ սփիւռքանալու կերպ մը եւ առաքինութիւնն ունեցաւ շղատկանելու ո՛չ մէկ խմբակի, կուսակցութեան եւ գաղափարախօսութեան: Մնաց սոսկապէս գրող: Մէակ տեղը,

ուր ինքզինք Հասարակարգ էր սերունդի մը անունով, որուն կամքը իրն էր միշտ, սյուքան տարիներ վերջ, Փարիզի «Մենք»-ն էր. չբեր էր Հանդէսը երկրորդ թիւէն վերջ, երբ Հակամարտութիւնները եզեր էին ծայրայեղօրէն սուր: Դժբախտաբար, իր Մշուշըին մէջ չյաջողեցաւ զրել պառակտումի այլեւս յարացուցային ու խորիմաստ դէպքը, որոշագրել անոր բնոյթը: Վերջը, կ'ենթադրեմ, տակաւին կ'արիւնէր: «Մենք»-ն վերջ՝ կարծես ստանձնեմ էր անոր ճարտողութիւնը: Որով եղեր էր «Արեւմուտէն», «Եմառաջին», «Նայիրի»-ն, «Ալիօս»-ն, «Բաղիւն»-ն, «Անկախ»-ն մէջ, Հակառակ իր Հանդէսը ցուցարեւած Համակրանքին, յաւիտենական գրեցի մը, որ կը խօսի ուրիշ տեղէ եւ որուն խօսքը կը մնայ անհասկնալի կամ լռելի: Բոլոր պիտակներէն անդին՝ կը ձգտէր ըլլալ Սփիւռքի գրող մը, ստանձնել այս տաժանագին առանձնութիւնը մէկու մը, որ չի բաժնէր տարբերութեանց Հանդէսը այլամերձ Հաւաքականութեան մը «Նշմարտութիւնները»: Իր մտածումը այնքան քիչ ամբողջօրէն էր, որ կը միանար Սփիւռքի զեռ շտապումով ու իր օրերուն Հիմնովին «անընդունելի» եղերուն: Վենետիկի առանձնութիւնը կազմաւորեց, մտքի կայունածին մէջ, իր անկախութիւնն ու ազատութիւնը:

Ձեռ կրնար ըսել, որ իսկապէս անտարբեր էր այն լռութեան դիմաց, որ Փարիզ եւ այլուր, կը պահուէր իր անունին, արտադրութեան շուրջ, տեսակ մը անտեսանելի պարիսպի մը նման: Շատեր զինք ճանչնալը վերածեր էին Հպարտութեան: Օշականէն իր «անգիտացում»-ը: Տեսեր եւ Հաւանաբար անոնց նամակներն, որ շատ բան չի պարզեր, բացի Օշականի քիչ մը դժուար Հանդուրժելի, բայց բնական «ուսուցողական» կեցուածքէն: Ինչ որ ծանօթ չէ, այն ալ Սարաֆեանի հերքումն է Օշականին ճանչնալու Սփիւռքը: Այս զետեղին վրայ նախկին աշակերտը նշում մը ունի, Թուրք առ Երեսնակ առ թիւ Օշականի գրած Վիլյալիսիւն մը Հատորին էջերէն մէկուն լուսանցքին. «Միանձնաբար Օշական, չես ճանչցած Սփիւռքի հոգին»: Իր գործին բացայայտ թէ լռելեայն միտումը սակայն փրկեց վերջի վերջոյ անունը Հրապարակին աղտոցում-թեւեղ (իսկական շարչարանը մըն է կարողալ սփիւռքահայ գրական մամուլը ընդհանրապէս, բայց մասնաւորապէս՝ 1950էն վերջ): Սարաֆեանի գիտակից էր, որ շատերու Համար գոյութիւն իսկ չունէր: Կա՞ր անիկա 1965ին, մեր մտաւորական «ընտրանիին» Համար: Գոյութիւն ունենալ կը նշանակէ պարզապէս տարտամ թելագրանք մը ըլլալ, հոս, նկատի չունիմ այն ներառման, ներգրուման ախտաւորը, որ մշակուած մշակոյթներ կ'իրագործեն մտաւորական արտակարգ արտադրութիւններու մարտումին Համար, իրենց նորոգումին ի նկատի: Փորձառութեամբ զիտեմ, որ այդ թուականին Սարաֆեան չէ կարողացուեր: Առաջին անգամ Հանդիպած եմ Անգրպետի մը գրաւումը Հատորին մեր ձեռարանի գրադարանին մէջ: Հատորը զիս տպաւորած էր իր տարածերձ փակութեամբ: Շահեկանը այդ չէ, քանի որ այս Հանդիպումը չհանդիպում մըն էր պարզապէս: Կարելորդ այլ է՝ օրինակի էջերուն վրայ գրաւումն հան ընթերցողի մը անորակելի հակազդեցութիւնները Սարաֆեանի «Ազգի»-ի գէղն այդ զեղէն նրակներս կը ծնին» տողին դիմաց: Ընթերցողը չէր կրցած կարգալ Սփիւռքի բանաստեղծութեան Հիմնագիրը Հատորը, ինչպէս՝ կրնայի ես, նոյն տարին գիտնալ, որ Սարաֆեան մեռած չէր: Մեզի Համար Սարաֆեան յատնութիւն մը եղաւ, նշանակութիւն մը ստացաւ, կր 1968ին ՆՀՈՒԻ Փարիզի մասնաճիւղին Համար՝ փորձեցինք պատրաստել լատինագրական մանրած մը: Վիճելի ձեռնարկ մըն էր անկասկած տեսողական դարձնել Սարաֆեանի գերպատկերային բանաստեղծութիւնը: Էականը այլ էր: Սարաֆեանի քերթումները, արձակը կը խօսէին, սկսեր էին խօսիլ մեզի: Երկու գէղնք բան մը հասկնալ Սփիւռք կոչուած գոյութեան: Այդ գոյութիւնը, կեցութիւնը, բնակութիւնը եթէ կ'ուզես, ուրիշ բան էր, քան այն՝

որ արու եր էր լացակու մած, անբողանդակ ճտերովը նահանջողներու բանակին. մեղա՛յ, մեղա՛յ Արարատին: Սարաֆեան կը խօսէր բողոքովին ուրիշ աշխարհէ մը, օտարութեան այնպիսի՛ փորձառութենէ մը, որ թերես սրմէ աւելի մերն էր: Սարաֆեան չէր եկած երկնոյն: Պզտիկ յուսախարութիւն մը ունեցայ այդ օր. չնտագային չսակցայ, որ ան չէր կրնար գալ որեւէ նման նարային ձեռնարկի: Ամօթիածութեան, հրապարակէն փախո՛ւստ գէպի իր Եփղոսկրէ աշտարակը, որ Վենետիկ այլապէս բաց ու խօսուն անասուն էր: Սարաֆեան գիրի մարդն էր, որ ոչինչ կրնար ըսել զիրէն անկախ, ոչ մէկ պատգամ: Ես կը պատուեմ իր մէջ Սփինոզի միակ ու մեծագոյն բանաստեղծը, որուն բանաստեղծական մտածողութիւնը կը ղնէ զաղաքակրթութիւնը, հայութիւնը, քեզ ու զիս խնդրակահասցնող հարցեր իբրեւ բանաստեղծութիւն: Հո՛ս է իր զաղանդներէն մէկը: Բանաստեղծութիւնը, սողէ, վանկալափէ անգին, այն ճնոզեւորք կրթանքն է, որ կարող է մտածել մեր բնականութիւնը գոյաւորող հարցերը, անոնց պարզեւել կերպ ու ձեւ, եւ ձեւաւորուիլ իր կարգին:

Ինչպէ՞ս կրնար խօսիլ: Ձուներ ոչ մէկ պատրաստի պատասխան, բոլոր գետիններուն վրայ: Ուներ իր գէնքը՝ կասկածը, բոլորէն, ինքն իրմէն: Անդազար այնաստղն էր, յղկողը իր մտածումին: Եւ ասկիս կը սկսէր շերթուածը մը յօրինումէն, իբրեւ այդ յօրինումն իսկ: Տարբերակումը զտղն էր, որուն ամէն մէկ էջը արդէն սկիզբէն աւարտած էր եւ որ կրնար նորէն գրուիլ: Երբ Վենկլաճը որոշեց տպել Միքեթիակիանը, ակամայ միջնորդի զէր մը արուեստաւ ինծի: Սարաֆեան ջտտորք գարէ ի վեր հասոր չէր հրատարակած: Ձեր ուզած: Կրնաս երևակայիլ իր անդուր առաջարկին թաղեւ, որմէ դու ալ էր նոյն ասեւն: Ի՞՞՞չ ո՛ր էր իր դրածներէն, անոնցմէ՞՝ որոնք իր ուշադրութեան կը յանձնէի հատորին մէջ գետնորակու համար: Մամուլին մէջ ցրուած իր շերթուածները, ինծի համար, անկոմփոխելի ձեւեր հազեր էին շատոնց, նոյնիսկ անոնց անհանգուարելի վրիպակներով լեցուն տողերը: Սարաֆեան չուզեց սակայն վրիպակներուն ուղղումովը բաւարարուիլ: Սկսեւ էր հատորին համարն արտադրել: Գրութիւնը այնպիսիսովէն էր ինծի համար մտահոգիչ շարժերով: Անոր միջին մասը անհանաչիկ գարձած էր: Փոփոխուած սողերէն նստեւեալը կը յիւսն մինչեւ օրս:

Երկիրս է միշտ երկու, զիս՝ իր հետ երկու գգամ ես,

որ եղած էր, եթէ չեմ սխալիր՝

Երկիրս է միշտ երկու, զիս՝ իր հետ երեք կը գգամ ես:

Իր բացատրիկ այսպիսիութիւնը հասկցաւ անմիջապէս նման փոփոխութեան հանդէպ ունեցած իմ վերապահութիւնս: Վերադարձու առաջին տարբերակին: Իր մտահոգութիւնը այլ էր: Կ'ու զէր ամէն օր նորը գրել, իր աւարտին բեղի մտքին մէջ յարատեւ օրէն բախող անկազապարելի ձեւ մը: Սարաֆեան հասեր էր հոն, ուր կը տիրապետէին փոփոխակները:

Պիտի շանդրազաւեամ իր հատորներուն մէջ զեզերող մտածումներուն: Ինչ որ կը փորձէմ ընել, այն ալ քեզի հաղորդել է Սարաֆեանի նշանակութիւնը, ոչ այնքան ինքն իր մէջ, որքան պատճառ, տեղ մը, ինծի կամ իմ սերունդին համար: Գանձեմ էինք այն բանէն, որ կոչուեցաւ զաղաքաբարձութիւն, որուն անուըր անձանսթ էր Սարաֆեանին, բայց որուն հանդիպած էր ան Յարլզօզի տարիներէն: Գաղափարաբանութիւնը մեր մէջ ոչնչացուցած էր արուեստի կարելիութիւնը, զայն ենթարկելով անխոստովանելի տէրերու: Սարաֆեան, ինք, մէկ անգամէն հասկցիր էր, որ բանաստեղծութեան վրիպութիւնը կը սկսէր ծայրագոյն արեւմտեանակահասցումէն: Մակընթացալիւս

և տեղատուութիւնին մէջ գրած է: «Նոր է, նոր, նոր որ անհիմ / Այս Հոգեբրէն (...), կը ծնի՞մ, որ կրնայ թուիլ անբովանդակ սնտոփք մը, երբ մոռնանք Սա-
րաֆեանի փարուսը Արեւմուտքին՝ քաղաքակրթութեան, որուն շարիքներուն
աւելի քան յատկորէն գիտակից էր անշուշտ եւ որուն հանդէպ իր դառնու-
թիւնը նոյնքան այլ մեծ էր մինչեւ վերջ: Սարաֆեան, քաղաքին ու շարժումին
մէջ, բախեր էր Որոտրեան անհրաժեշտութեան: Անգրպետէն մինչեւ սանկ
գասական թուող Միչերկրականը Սարաֆեան մեզի կը փոխանցէ արդիակա-
նութեան հզօրագոյն ձգտումը: Նորութիւնը՝ Հայոց լեզուով: (Ոնէ է մէկէն ու-
ւելի գիտեմ, որ նորութիւնը այլազիմի յղացք մըն է եւ մեր մէջ՝ ի սկզբանէ
հերքուած. սակայն զանց կ'առնեմ տակա): Նորութիւնը պայման է արդի
արուեստին: Ենչտը կը գնեմ ասոր վրայ, որովհետեւ Հայ գրողներէն, Փարիզի
իր բնկերներէն թէ Միլին Արեւելքի գրիչներէն շատեր կարող էին դուրսի նո-
րութիւնը հասկնալ, գայն թերեւ այլ ապրիլ կենցաղային այլուրութեամբ մը,
սակայն անկարող էին գայն յորինել իայնց լեզուով: Յօրինել կ'ըսեմ եւ ասոր
կու տամ ոչ թէ բառ օրինի հնարելուն իմաստը, այլ օրէնք մը հիմնելու իմաս-
տը: Կարծէք մեր յեղու ն գատապարտուած բլլար սպասարկելի «Հայ Հոգիի»
ցափուտութեան, անվաղորդայն ու յաւիտենական հարազատութեան մը
կառչած (Թող Օշականի սկզբները հանգչին, ան չէ որ նկատի ունիմ, բնական
է): Սարաֆեան ըմբռնած էր Պօպէրի կաղապարած հրամայականը. գանձա-
տին խորը՝ փնտռելու նորը», պայմանաւ որ ատիկա տեղի ունենար մեր, ըսել
կ'ուզեմ՝ Հայ դրականութեան հաշուոյն:

Ինծի Համար անհէթէթ պիտի ըլլար, Հոս, թեզի ցոյց տալ Սարաֆեանի
բանաստեղծութեան նորութիւնը: Ան՝ որ դիտէ Հայ բանաստեղծութեան
պատմութիւնը – պատմութիւն ըսելով չեմ հասկնար գրականութեան պատ-
մութեան մեզի առաջարկած գիտական հեքիաթը, այլ այն իմացական յարդա-
բանքը, հնարողութիւնը եթէ կ'ուզեմ, որուն շնորհիւ երկերը կը յայտնուին ու
կ'առնուին մեր ճակատագրին եւ վերջ ի վերջոյ կը պայմանաւորեն մեր
գոյութիւնը – կը նշմարէ դիւբաւ, որ Սարաֆեան մեր բանաստեղծութիւնը եւ
չեմ վախնար ըսելու՝ մեր գոյութիւնը կը նորոգէ այնքան, որքան Վարուժան:
Չեմ չափեր բանաստեղծները եւ անուններով եկող արտագրութիւնները: Քե-
զի ծանօթ Միչերկրականը իր 14 վանկնոց ասանկական տողով ո՛չ միայն լեզ-
ւական ճկունութեան ու պահուած յանդգնութեանց հանդէսն է, այլև ու
մասնական ինքնութեան, ինչպէս մտածման արկածախնդրութիւն մը: Ան-
շուշտ բանաստեղծութիւն է ծայրէ ծայր, եթէ այս բառը տակաւին որեւէ
իմաստ ունի:

Մինչև վերացումի նաւը Սարաֆեան կրցաւ մնալ սպիտակ ու խիտ
մազերով, բիրտ ու յանգուզն երիտասարդը, որ կրնար թեզ գարմացնել իր
պատկերներուն թափանցողութեամբ եւ բերթուածի մը ընդարձակ շունչով
քեզ բռնել մինչև վերջին տողը: Նշած բերթուածս վերջինն է, որ գրած ու
տպած ըլլայ: Միչերկրականի պատրաստութեան ամիսներն էին եւ Սարաֆե-
ան կ'աշխատէր տեղագրին: Իր տունն էինք, Maisons-Alfort այն յարկա-
բաժինը, որ իր բանուորական շէնքի հինգերորդ յարկէն կը տիրապետէր Վեն-
սէնի անտառի հարաւամասին, Մաունի ընդարձակ ջուրերուն: Յարկարածնի
մէկ կողմի պատուհանները կը բացուէին դէպի Արեւելք, միւս կողմինները՝
դէպի Արեւմուտք: Հեռուն, անտառի ծայրամասին Շարանթոնի ծանօթ յիմա-
րանցն էր Սարաֆեան շատ յաճախ կ'անկարկէր Կոմիտասին, որուն այնտեղ
լքումը եղերական ու խորհրդանշական բնդհանրական բան մը ունէր անկաս-
կած իր մաքին: Երեկոն կը յատաշնար եւ քաղաքին լոյսերը կը ցոլային գրե-
թէ մշուշին մէջ, երբ կը մտնէր: Սարաֆեան ժպտով մը ընդունեց զիս, առաջ-

նորոգեց «իմ» սովորական աթոռու: Եւ յանկարծ միւս սենեակէն բերաւ տրցակ մը թուղթ: Անսակնկալ մը ունէր: Կ'աճապարէր զրեթէ, կ'ուզէր, իսկապէս հազուադէպ պարագայ իր մօտ, կարգալ քանի մը օրէն ծնած զրուիւն մը, որ վերացուի նաւն էր: Նստած էր լայն բազմոցին վրայ, լամբին մօտիկ, եւ իր շնչատ ծայնը կը կարգար, կը կողմաւորէր ականջիս շերթուածը, որուն աւարտին միայն անդրադարձայ, թէ անոր շրջափակին մէջ էինք, սկիզբէն: Գծուար է ինծի տարիներ վերջ խտացնել երկու բառի մէջ, տպաւորութիւնս այդ ծայնէն, որ կը շարուակեմ լսել դեռ այս շերթուածի ալեկոծ թաւալին ընդմէջէն: Նոյն, Ռեմպոյի Գիւնով նաւն էր կարծես, տակէ դար մը վերջ՝ քանաստեղծութեան նաւը, նորէն: Չայնը, որ հոն էր, դէմս, ստուերի ալուրութեամբ գոյաւորուած ու նոյն ատեն ջնջուող, տողերու լայնքին կ'ամփոփէր բանաստեղծի, մարդու, հայու կեանքէն ու գրականութիւնէն ամբողջ իր փորձառութիւնը, որուն ամբողջ նշանակութիւնը չէի հասկնար: Կերտուածքով՝ շերթուածը կը բերէր մեծ օրերու Սարաֆեանը, որ ցամաք լեզուէն կրնայ հասնել ու հրդեհել անգիւտ կապակցութիւններ, հմայել, խթանել մեր երեւութայութիւնը, չմոռնայով երբեք ինչ որ կը կոչէր «հայութեան ճակատագիրը գիտութեան դարուն»: Գէպի անհունը դարձած, լոյսին ձգտող վերջին Սարաֆեանն է նոյն ատեն, որ, ի՞նչ պատրանք (ըսի այ իրեն չիչ մը անպատկառօրէն հերքելու համար պահին կախարդանքը), կարծես անցած է հակասութիւններուն ընդմէջէն եւ հասած իր այնքան փափաքած վերացումին: «Կրօնքի վերջալոյսին ու գիտութեան արլալոյսին» բանաստեղծութիւնը չէր լքած տակաւին մեզ: Եղած էր վերացում, պիտի ըսէի՝ արհայում, բոլոր կորուստներէն վերջ անկորելի կորուստը, որուն շնորհիւ, պահ մը, ախարհը կը տրուի մարդուն:

Ահա ինչու կը պատուեմ Սարաֆեանի բանաստեղծութիւնը:

ԳՐԻԳՈՐ ԳԸԼՏԵԱՆ

Ն. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

ՎԵՐԱՑՈՒՄԻ ՆԱԻԸ

Վարը, առջիս, վիթխարի ցըռուկ է: Ծայրն է հեռուն:
Կ'առաջանայ պազ մութին մէջ ուշ լուսոգոյ առտրւան:
Հորիզոնով եզերուած մաւ՝ լուսավառ, իր վըրան
Լոյսեր գմբուխտ: Ծայրիններն են երկնամուխ, թրթրուն:

Իր եզրերուն՝ բլուրներ վառ, մեծ շէնքեր եւ անտառ
Վեհսէնի. վերը՝ ծառեր՝ մինչեւ երկինք կը հասնին,
Վարը՝ Մառնը, ադամանդ, ոսկի, որպէս ծով՝ լուսնին
Տակ կը բացուի, կը գոցուի, փայլակելով անդադար:

Վայրի ափեր, խոպան, լուռ: Փարիզ՝ ետիս, իր բոլոր
Գիւղերով եւ գանձերով: Կան երամներ լուսեղէն՝
Անշարժ, հուրէ թեւածող տառեր՝ որ գոյն կը փոխեն,
Գիծեր բեկուող, կազմըւող, հուրեր, ծուխեր ուղեւոր:

Առտուն կանուխ մաւն առջիս է: Կը տեսնեմ գայն վերէն,
Նաւապետի խուցէս: Ան կ'երթայ հանդարտ: Կան ալիք-
Ալիք փայլող տանիքներ, աշտարակներ սըլացիկ,
Կարմիր աստղեր: Անտառէն կ'անցնին կառքեր. կայծեր են:

Հոս՝ բընութիւնն՝ սկսեալ մանկութենէս յիշելի:
Յիշատակներ կէս դարու, այցելուներ վերը, հոս:
Քաղաքին մէջ այլազան յիշատակներ՝ մշտահոս
Մոռացման մէջ: Զիս ճամբորդ կ'ընէ հոսումն անցեալի:

Այն պահն է՝ երբ ես ոտքի՝ վհատանով, ամայի
Տարածութեան մէջ միակ ու տարագիր ցիւ կը գգամ,
digitised by A.R.A.R. ©

Մինչ տուններն են ծրրարներս՝ աշխարհով չի: Կայ հսկայ
Փողոց մը բաց... Անձկութեամբ միշտ ետ-առաջ կը նայիմ:

Ի՞նչ ֆառս... Քայց հըմայիչ նաւն այս կ'երթայ մերք հոն՝ ուր
Կընամ հանգիստ. մը գտնել, կամ այնտեղ՝ ուր ես կընամ
Տալ տալիք բերքս, ազատիլ եւ ըլլալ գոհ ինէ, կամ
Տեսնել շքնորհն աշխարհին եւ շքնորհներն երկնատուր:

Այս բոլորն են խրոնովիչ: Գիտեմ՝ անհաս են: Պատրանք
Դաժան, տաժանք է չորս կողմ: Գեղեցկութիւն մը միշտ կայ
Սակայն, առտուն՝ գերագանց դարձող բուն մը ապագայ
Եւ յուսատու: Կը նայիմ գոհութեամբ: Տեղ մը կ'երթանք:

Այստեղ, վերը, կ'երեւայ ծովը ներքին, մարդկային,
Տիեզերքի եւ Տիրոջ խորհուրդներուն՝ միասին:
Կ'առաջանայ նաւն անոնց մէջ եւ տըւած իր յոյսին
Քաղցրութիւնն է բարերար: Վերացումով կը նայիմ:

Նաւն է մերք այն՝ որ մեռած վեհ փարաւան մ'ունէր իր
Գերեզմանին մէջ, որով կ'երթար անցնիլ կըշիւտէն
Աստուծոյ եւ վիժիլ կամ անմահանալ բարձրադիր
Նըժարին մէջ... Լուսացեալ ըլլալ, աշխարհ գալ նորէն:

Անսահմանին մէջ լըռին կը սահի միշտ յուսովս
Նաւն այս՝ անվերջ ուղեւոր: Եւ եթէ ան չի հասնիր
Երբեք՝ կ'երթայ շարունակ, կ'ոգեւորէ գիւ երթն իր:
Բարձրանալով երկինքէն վեր ան կ'երթայ վեհարար:

Համայնական, անձնական լինելութեան, կատարեալ
Եւ սրբացեալ դառնալու ուղեւորումն է կարծես
Այս նաւով՝ որ յայտնութեան պէս է, դուրսէն եւ ներսէս:
Կեցած՝ կ'ուզեմ երկիւղած խանդով նայիլ եւ փառք տալ

Այս առաւօտ, անձկարեր այս խաւարին մէջ՝ դարձեալ...

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Է. ՄԿՐՏՁԵԱՆ

**ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՆՈՐԱՏԵՍԱԿ ՆՇԱՆԱԽՈՍՔԵՐԻ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐԸ**

Շուրջ երկու տարուց ի վեր, աստիճանական օւժեղացման կարգով, խորհրդային երկրի հանրային միջնուրրը լի է նորատեսակ նշանախօսքերով, ինչ որ ինքնաբերաբար կապուած է նորահաստատ հերթական կուսակցացւեա Միխայիլ Գորբաչովի անուան հետ, նրա պաշտօնավարութեան ու գործունէութեան ատրնչութեամբ: «Վերակառուցում», «արագացում», «հրապարակայնութիւն», «դեմոկրատիա» ու նոյնիսկ «յեղափոխութիւն» եւ նման արտայայտութիւնները չըջանաւորութեան մէջ են մտցուել վերեւից, այսինքն՝ կարելի է դրանք գործածել մեր օրերին յատուկ առաջադրանքների չըջանաւորում:

Եւ, բնականաբար, այդ նորատեսակ նշանախօսքերը թուական լայն արձագանգ են գտել թէ՛ խորհրդային երկրի ներքում եւ թէ՛ դրսում, գնահատուելով տարբեր զիրքերից եւ տարբերակուած նկատառումներով: Կասկած չկայ, որ ներքում դրանք ազատ խօսքի ծարաւի մարդկանց հրապուրում են առաւելապէս այնքան հայածուած «հրապարակայնութեան» խոստումով ու խայծով: Թէ՛ եւ մինչեւ հիմա էլ շատերը դեռ չեն հաստատում, որ երբեւէ բուն հրապարակայնութիւնը իսկապէս լիարժէք իրողութիւն կը զառնայ, անցնայի զառն փորձերից ելնելով, այնուամենայնիւ, անկեղծ ողբերուածների թիւը եւս քիչ չէ, քանի որ, վերջ ի վերջոյ, ընդհանուր նեխածութեան պայմաններում, պէ՛տք է որ մի որեւէ թանձրացեալ պահ յուսադրիչ ճեղք առաջանայ եւ որեւէ նորաբնոյթ սկիզբ սկսուի: Այնպէս որ, նորատեսակ նշանախօսքերի գնայով աւելացող բնական արձագանգները արդէն պատրաստի սպասող արձագանգողների առկայութեամբ են պայմանաւորուած:

Արտասահմանում եւս ուշադրութեամբ են վերաբերուում նոր նշանախօսքերին ու միջնորդին, այսինքն՝ որոշ սպասումներ են կապուած դրանց հետ, երկու տարբեր իմաստով: Մէկ կողմից ուրախալի է թուում ու համարում, որ խորհրդային հասարակութեան մէջ վերջապէս մի քայլ է կատարուած՝ քաղաքացիական ազատութիւնների հնարաւոր ընդլայնման ուղղութեամբ, որի հետեւանքով թէ՛ հասարակութիւնը քիչ թէ շատ մարդավայել վիճակի մէջ կ'ընկնի եւ թէ՛ նրա ու զղակի կամ անուղղակի ճնշման տակ պետութիւնը ինքնաբերաբար խաղաղամտ ու համեմատաբար անվտանգ կը զառնայ աշխարհի

Համար: Իսկ, միւս կողմից էլ՝ վախ է արտայայտուում, որ միակուսակցական իշխանութիւնը, ներքին յարուճուող զժողովուրդի նկատմամբ ինքնուրուշ օրէնս-թեւաբանութիւնները, ինքն իրեն աւելի ու ժողովուրդի կողմէն կամակոր ու փտանալու կը դառնայ նոյն աշխարհի համար:

Այսպէս թէ այնպէս, մերօրեայ Ռուսաստանում ու խորհրդային Երկրի մտայնալոյսը բարձրագոյն մասերում հանրային խմորումներն ու միջոցառումը որչափ իմաստով չըջողարձային փոփոխութիւն յատուկ չունէն կրում: Այսօր-այս անձնական առաջնորդի հանգուցային փոփոխութիւնը այնքան էլ շատ չեն երկրի ամբողջ պատմութեան ընթացքում, առաւել եւս՝ խորհրդային օրօք: Կարելի է յիշել, օրինակ, 1956-64 թուականներին խորհրդային ժամանակաշրջանը, որը նմանապէս, անկասկած, ինքնատիպ ու հանրային ցնցումներով ի ժամանակաշրջան էր: Բայց, ի հարկէ, որչափ ու քանակութիւն տարբերութիւններ կան նրա եւ այսօրուայ կացութեան միջեւ, թէկուզ չենք զուտ ժամանակային դրոշմապատճեններն ու թելադրանքներն բերումով:

Ներխորհրդային իրադարձութիւնների հանդէպ դիրք ճշտելու հարցը, ժողովրդավարական ու մարդկայնական տեսանկիւնից, յանդում է հետեւեալին: Այն ամէնը, ինչ որ իսկապէս նպաստում է ապրող մարդկանց ու հասարակութեան կեանքը բարելաւելուն, վերուստ պարտադրուած կապանքներից նրանց ազատելուն, միջոցառում հոգեւոր ախտահանմանը եւ այդ կարգի կազմակերպչական գործունէութիւններին, անպայման ողջունելի է: Քանզի գրանից ո՛չ միայն բուն հասարակութիւնն է շտապում, այլեւ նրա զինին նստած բռնակալութեան հիմքերն են ինքնին խարխուղում եւ վերջինիս գոյութեան իրաւունքը տարածարտերէն հարցականի տակ զրուում: Բռնակալութիւնը առաջին հերթին կարելի է յաղթահարել ու ժողովուրդը ինքնագիտակից ու ինքնափստահ հասարակութեան ձեւերով եւ ապա՝ միայն ուրիշ միջոցներով: Ուրեմն՝ թող հասարակութեան կենսական ու հոգեւոր ազատագրումն սկսուի գոնէ տարրական հրապարակայնութեան սկզբունքի յաղթանակով, աստիճանաբար աւելի զժողովուրդային ու էական կէտերի հասնելու համար:

Ի հարկէ, մերօրեայ զրական խմորումները արձանագրելու եւ գնահատելու ժամանակ, պետք է յիշել, որ պարզապէս անտեղի կը լինէր անվերապահ լաւատեսութիւնը: Քանզի խորհրդային իրականութեան մէջ տասնամեակներով կուտակուած այնքան զլխիվայր շրջելու կամ պատմութեան աղբանոց նետելու եւ այլնի արժանիքներ կան, որ շատ երկար ժամանակ է հարկաւոր՝ դրանից ազատուելու համար: Ու ոչ մի նշանախօսք, ոչ մի արձաւ ու միջոցառում, առանձին վերցրած, ի վիճակի չէ կացութիւնը արձատապէս բարեօքելու, քանի դեռ չկայ բուն արժաստական վերափոխութիւնների ժամանակը, կամքը, հաւաքական կարողութիւնը եւ հնարաւորութիւնը:

Ձեռք կարող սակ, թէ կեանքի ժողովրդավարականացման պահանջն ու նշանախօսքերը բոլորովին նոր են խորհրդային աշխարհում: Պարբերաբար ու մեծ մասամբ մեքենայօրէն հրապարակ հանուող դատարկ նշանախօսքերից աւելի առատ բան երեւի չկայ այդ երկրում: Դրանով հանդերձ, այսօրուայ պատմական պահը, նշանախօսքեր հռչակելու ձեւն ու եղանակը եւ, ժամանականոց՝ դրանց յարուցած կենսալուսնայ արձագանգները՝ ցոյց են տալիս, որ մի ինչ-որ շարժում մտքարձացում իսկապէս արդէն իսկ իրեն ունի: Որչափ էլ ինքնուրուշ զորքածելու լինենք Հայաստանում հրապարակուած արձակ երկրից մէկի վերնագիրը - այսօրուայ ԵՊՄԻՍԵՐԻ Ուղղութիւնը:

Այսպէս ասած վերակառուցման պահանջը վերաբերում է հասարակա-

կան ու մշակութային կեանքի, կարելի է ասել, բոլոր բնագաւառներին: Իշխանութեան համար ամէնից կարեւորը, բնականաբար, տնտեսական ու արտադրական բնագաւառը ճակատագրական անկումից բարձրացնելու առաջարկներն է: Բայց քանի որ առանց «ժարդկային գործօնի» հարցում, ինչպէս եւ հասարակական, բնկերային, մշակութային, հոգեւոր եւ նման առարկաներում որոշակի ցնցում առաջ բերելու՝ տնտեսութիւնն ու արտադրութիւնը իրենք իրենց ստեղծելու կանգնել, իրականում նաեւ ոչ-արտադրական հարցերն են բնորոշումը ու մ վերակառուցման նշանաբանները ոլորտում:

«Վերակառուցողական» արշաւը ու մի մէջ է խորհրդային երկրի ամբողջ տարածքում, մէկ ծայրից մինչեւ միւսը: Այդ թուում եւ Հայաստանում: Այժմ Հայաստանեան ժամուրջը եւս որոշակի կենդանութեան նշաններ է ցոյց տալիս յատկապէս այդ կապակցութեամբ: Առաջին գծի վրայ են գտնուում վրոզներն ու արուեստագէտները, որոշ թուով գիտնականներ, քանի որ նրանք միշտ էլ ի բնէ պահանջատէր են՝ խօսքի, արուեստի ու մտքի ազատութեան սահմանները իսկապէս բնորոշելու շատ հասկանալի ու զղու թեւամբ: Եւ իր հերթին բնորոշ է, որ բուն կուսակցական հրապարակախօսութիւնը առայժմ սոսկ ընկալածը կրկնողի ու յետնապահի դերում է գտնուում, քանի որ կուսակցութիւնը միշտ էլ պահանջատէր է եղել Նենց ճիշտ հակառակ ու զղու թեւամբ: Եւ նրա թէկուզ եւ կիսաբերան «նոր խօսքը» իրականում պիտի հերքէր մինչայժմեան բոլոր հին խօսքերը: Ուստի՝ ծայրը-ծայրին կապելու համար զեռ որոշ ժամանակ է հարկաւ որ:

Տուեալ դէպքում ինձ հետաքրքրում են խորհրդային նորատեսակ նշանաբանների յատկապէս մշակութային ու, մա՛նաւ անդ՝ գրական արձագանգները: Այդ արձագանգները արդէն հրապարակի վրայ են Հայաստանում, լրագրական զանազան հրապարակումների ճանապարհով: Բայց տեղին է նշել, որ Հայաստանեան արձագանգները, բնորոշումը կարգի համաձայն, յարկող էլ են մոսկովեան կենտրոնական արձագանգներին: Վերջիններս են քաջալերանք ու օրինակ ծառայել Հայաստանցիներին համար ու, մա՛նաւ անդ՝ յուշել, որ այսուհետեւ կարելի է նաեւ հնից տարբեր եւ ուրիշ լեզուով խօսել: Ուստի՝ կարեւոր է համարում շեշտը դնել համախոթեանական կշիռ ու նեցող մոսկովեան իրադարձութիւնների վրայ, որոնցով բացատրում են եւ զուտ հայաստանեան՝ տեղական ելոյթները:

Ի հարկէ, պորձնականում հնարաւ որ չէ անդրադառնալ համախորհրդային բոլոր նորարարներէ երևոյթներին, նշաններին ու ազդանշաններին: Բայց կարելի է Գրողների համամիութենական՝ 1986ի Յունիսի վերջին, Մոսկու այնու մ տեղի ու նեցած Ութերորդ համալուծարի օրինակով բնութագրել տիրող մթնոլորտը: Իրանից առաջ տեղի էր ունեցել Գրողների համառուսաստանեան համագումարը, որտեղ հնչած քննադատական, թէեւ ոչ բազմաթիւ ձայները աւետում էին նոր օրեր: Բացի այդ, շարժանկարային աշխատողների համագումարում, բեկումնային արամարդութիւնն աւելի՛ շեշտուեց, երբ գրեթէ հիմնովին փոխուել էր ղեկավարութիւնը եւ յայտարարուել, թէ այսուհետեւ պիտի մեղմանայ շարժանկարային քաղաքականութիւնը եւ անցեալում պատրաստուած, բայց ինչ-ինչ պատճառով չցուցադրուած ու արխիւնետուած երկերը պէտք է դուրս հանուեն պահեստներից ու ցուցադրուեն:

Այդ եւ նման նախադէպները յոյս էին ներշնչում, որ համարձակ ձայներ կարող են լսուել եւ Գրողների համամիութենական համագումարում: Ու այդ ձայները իսկապէս լսուեցին: Անշուք է, որ քանք նշանակալից էին սոսկ նախորդ համալուծարների՝ համեմատութեամբ, այլ ոչ թէ բացարձակ իմաստով:

Լիովին անկազկանդ խօսքի ժամանակը դեռ շատ է հեռու: Այդուհանդերձ, քննադատական խօսքի արթնացումը արդեն իսկ որոշ բան է նշանակում: Եւ այսօրու այ պայմաններում եղածն էլ ուշագրաւ է:

Համազումարու մ քննադատական խօսքը վերաբերում էր շրջապատող բնութեան կամ հնութեան յուշարձանների պահպանութեան, Գրողների միութեան ղեկավարութեան կառույցը, կազմն ու քաղաքականութիւնը փոխելու անհրաժեշտութեան, արդելու ան գրողների երկերը հրատարակելու, գրականութեան զարգացման ընթացքը կառնչելու վարչարարական վերաբերմունքը վերացնելու եւ նման հարցերի: Առաջ քալու եց եւ ազգային հանրապետութիւնների գրական-հրատարակչական համապատասխան մարմինների իրաւատութիւնները ընդլայնելու եւ մոսկովեան կենտրոնացեալ բուռնցքը թուլացնելու պահանջը, շատերի բերնով: Մի խօսքով՝ գրողների արամադրու-թիւններն աւելի շուտ քննադատական ու պահանջատիրական էին, քան երբեք էինքնուհեն: Կրաւորականութիւնն ու թութակարանութիւնը իր տեղը գիջել էր համարձակ, սրամիտ ու բովանդակալից խօսքերին:

Ազգային հանրապետութիւնների աչքի ընկնող ներկայացուցիչներից շատերը ուշագրութիւն հրաւիրեցին ազգային հարցի որոշ կողմերի վրայ, ի պաշտպանութեան ազգային մշակութիւնների օրինաւոր շահերի: Նոյնիսկ Վոյնոզ-դայից ներկայացած ուսուցիչ Վասիլի Բելովը - խախտելով ուսուցիչների հիմնական գանդուածին համակած աւելի քան խայտատակ լուսութեան սովորութիւնը - հարկ համարեց ի լուր ամէնքի յայտարարել հետեւեալը.

«Ինձ՝ ուսուցիչուս բոլորովին էլ չի ուրախացնում, օրինակ, անէ ժողովրդի զանդազ, աստիճանական անհետացման, միւս ժողովուրդների հետ նրա լրիւ ձուլուելու հեռանկարը: Որքա՞ն տխուր ու ձանձորալի կը լինէր Երկրի վրայ, եթէ միայն մէկ լիզու կենդանի մնար, Հայերստանոյի մնաց մի բան: Ինչի՞ս է պէտք այն սպազան, որտեղ բոլոր մարդիկ պիտի նոյն սուտիւնն ու տեն, նոյն հագուստը կրեն եւ նոյն տները կառուցեն»:

Թէն այս ղէպքում էւս խօսքն քսաւ էութեան կիսատ է մնում ու ամէն բան չի կոչուում իր իսկական անունով, բայց հւ այնպէս, ընդհանուր անապատային պայմաններում, գրանք անպայման արժանագրութեան էլ մտքում պահուելիք բառեր են, մարդկային ողբմատութեան, ճաշակի ու խղճի վաւերական արտայայտութիւններ:

Պորհրդային երկրի գրական մթնոլորտն ու էական անցուղարձերը ներկայացնելու ասումով, յատուկ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում Արեւմտեան Գերմանիայում լոյս տեսնող «Օստ-Էուրոպա» գիտա-հետազոտական ամսագրի 1987 թ. փետրուարեան համարում տպուած մի բաւական հանդամանալից ուսումնասիրութիւն: Դա կրում է «Գրականութիւնը եւ գրական քաղաքականութիւնը ԽՍՀՄում՝ փոփոխութեան մէջ» 1986 թուականի վերնագիրը: Հեղինակն է ուսուցիչականութեան, մանաւանդ նրա նորագոյն ու ժամանակակից շրջանի յայտնի մասնագէտ Վոլֆգանգ Կազակը: Աւելի ատար, 1986 շոկտեմբերի 10ին, Կազակը նայն նիւթի շուրջ գեկուցում է կարդացել Գիւլ քաղաքում, «Արեւելեան Եւրոպայի Ասումնասիրութեան Գերմանական Ընկերութեան» տարեկան համաժողովում: Ամսագրում հրատարակուածը այդ ղեկուցման ընդլայնուած շարադրանքն է, որուակի կառուցուածքային սկզբունքով:

Քանի որ գրականագէտ Կազակի ուսումնասիրութիւնը ամփոփ գծերով ներկայացնում է խորհրդային ուսուցիչականութեան ու այժմ կիրառուող

գրական քաղաքականութեան առաւել բնորոշ կողմերը, արժէ դա թրագմանարար զննչ սոյն հանդէսէ ընթերցողներէ տրամագրութեան տակ, ամբողջութեամբ: Ուսումնասիրութեան մէջ խիստ առատ են ազգի: րային յղումները, որոնք անպայման արժէքաւ որ են գիտնականների, բայց ոչ բոլոր ընթերցողների համար: Ուստի՝ որոշ թուով անկարելի որ յղումներ պարզապէս չըջանցուած են: Թողնուած են միայն նրանք, որոնք կա՛մ ձեռնարկաւորութեամբ զագետաւ կենտրոնական գրական շարաթաթերթից են, նշանակուելով իրրել «ԼԳ», կամ էլ միւս հանրածանօթ ու անըմանցելի պարբերականներից: Նման տուեալները շատ յաճախ աւելորդ չեն, քանի որ հնարաւորութիւն են ընձեռնուած հետեւելու զէպքերի կամ գրաւոր էլոյթների ժամանակագրական բնութայրին, եթէ ուել ընթերցողի հետաքրքրասիրութիւնը հասնում է այդպիսի աստիճանի:

Լ. ՄԿՐՏՁԵԱՆ

Վ. ԿԱԶԱԿ

**ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
ԽՍՀՄ-ՈՒՄ՝ ՓՈՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ,
1986 ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ**

Գրական ասպարէզում եւս «վերակառուցում», «հրապարակայնութիւն», «վերապրուկների քննադատութիւն», «չրջադարձ» նշանախօսքերը շատ են գործածուած Միխայիլ Գորբաչովի իշխանութեան սկզբի համար (1985 թ. Մարտից ի վեր): 1986 թուին քննադատութիւնն ու նորի պահանջը կենտրոնացուեցին ՄՍՀՄ գրողների 8րդ համագումարում (Յունիսի 24-28): Բայց համագումարի ճառերից դուրս եւս նոյն միտումը արտացոլուեց հարցազրոյցներում ու յօդուածներում:

Գրողների մի ընտրովի խմբի առջեւ Գորբաչովի ունեցած եւ շահապատկուած, բայց ինքնահրատարակական ճանապարհով հատուածարար ճանօթ էլոյթում նա, 1986 թ. Յունիսի 19ին, ուրեմն՝ համագումարի ու զրակի նախօրեակին խօսեց վերակառուցման, «դեմոկրատացման ընթացքի» մասին, որին ուսանք բաւական գիւրազգացութեամբ են արձագանգել: «Ես կ'ուզեմայի, որ դիմոկրատացման ընթացքը արուեստագետների միջավայրում չհասցնի բոլոր հաշիւները մաքրելուն: Այդպիսի տեղեկութիւններ են հասել գրողների կողմից: Զանազան կարծիքներ կան: Մենք կ'ուզեմայի՛նք, որ համադրումն ընթանայ սկզբում ֆային հողի վրայ: Նա այնտեղ մի ուղակի հարց տուեց՝ «Ո՞ւմ հետ էք դուք՝ մշակոյթի մարդիկ: Մեր կեանքից ներս մտնող նարի՞», թէ՛ պատրաստ չէ՛ք այս խօսքերի տակ ձեր անունները դնել»:

«Լիտերատուրնայա զագետայի 1986ի Մայիսի 7ին Համարում լռյա տեսած իր յօդուածը Վիկտոր Ռոզովը այսպէս էր սկսում. «Այժմ շատ ՖՅՄՈՒՂատու թիւն կայ: Ես ուղղակի չէի կարող երագել, որ մի այսպիսի ժամանակ կ'ապրեմ: Ես կարդում եմ թերթեր, դիտում թատերական ներկայացումներ: ՓՅՄՈՒՂատու թիւն, ՖՅՄՈՒՂատու թիւն, առանց եզովպոսեան լեզուի, բոլորովին առանց այլաբանութեան, առանց վերապահութեան: Ես չեմ հաւատում իմ ակնհայտութիւնն ու աշխարհ: Բառերը արտակարգօրէն շքեղ են՝ մշտարտութիւն, միայն ու միայն մշտարտութիւն: ... Սակայն ես տեսիլն կ'ուզեմայի: Ես, ինչպէս որ բոլորը, կ'ուզեմայի իրօզութիւնն: Ռոտր է՝ սոյն յօդուածը կառուցում է այսպէս—

- 1) Քննադատութեան նպատակները.
- 2) Արդիւնքները (1986ի Նոյեմբերի կացութիւնը).
 - ա) Գեղարուեստական գրականութեան մէջ.
 - բ) Կազմակերպչական ասպարէզում.
- 3) Մանուցում գեղարուեստական գրականութիւնը.
- 4) Պահանջները եւ յոյսերը.
- 5) Հանրագումարը:

1) ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

Քննադատական ծայրերը պահանջում են ճշմարտութիւն, բաց քննադատութիւն եւ ժողովրդավարութիւն: Իրանք ուղղուած են պաշտօնատարներին՝ Յորհրդային Միութեան մէջ Հագիւ իրրեւ դրող ճանաչում անհանգստացանքն պաշտօններն ու նեցողիների դէմ, որոնց ձեռքում են գտնուում գրականութեան վերաբերեալ տրուող բոլոր վճիռները: Քննադատական ծայրերն ուղղուած են անցեալի ու ներկայի գրական երկերը ճշման տակ պահելու դէմ, միջակ, կիսաճշմարիտ եւ վատ գրականութիւն հրատարակելու դէմ: Իրանք բողոքում են խմբագրութիւնների գործունէութեան ու, մասնաւոր՝ գրաքննութեան դէմ, այսպէս կոչուած քննարկութիւնների ժամանակ կիրառուող կեղծ ժողովրդավարութեան դէմ:

Ինչպէս որ 1953ին Ստալինի մահից յետոյ սկսուած ձեռնարկ ժամանակ, աւելի ճշմարտութիւն պահանջելու կապակցութեամբ, քննադատական յօդուածներում կամ Հարցազրոյցներում բերում են ճշմարտութեան օրինակներ: Այն ժամանակ Վլադիմիր Պոմերանցեւը խօսում էր «անկեղծութեան» մասին եւ իրրեւ օրինակ էր բերում այնպիսի իրողութիւններ, որոնց մասին անկեղծօրէն չէր գրուել: 1986ին գործածուում է «ճշմարտութիւն» Հասկացութիւնը եւ բերում են նման եւ ուրիշ օրինակներ: Նման են, օրինակ, Վասիլի Բիկովի խօսքերը դիւղի Համայնացման ընթացքի, դրա հետ կապուած ապօրինութիւնների, ինչպէս եւ բոնի միջոցառումների հետեւանքով բնակչութեան մէջ գոյացած ատելութեան մասին («ԼԻՊ», 14.5.1986): Իսկ նոր է Բիկովի յարձակումը ստալինեան ժամանակի կրօնական քաղաքականութեան դէմ. «Հօ չի՝ կարելի պարզապէս հրաժարուել զարեւրով իրացում ժողովրդական բարեփոխից, ոգեկանութիւնից, բարոյականութիւնից»: Յորհրդային ժամանակաշրջանի սկզբում իդէալ էր համարուում կոմունիստական, Համապարփակ ու երջանիկ ապագան, իսկ այսօր Հայնացքն ուղղուում է իդէալ անցեալի գրեթէ կորցուած արժէքները, չին ուղղափառ Ռուսաստանը:

Գրական պաշտօնատարների ղեմ ու զգուսած յաճախակի յարձակումները ընթացում համարեա՝ անուններ շին տրուում: Պօսուում է գրի բոկրատներին՝ մասին եւ նրանք դատապարտում են համատարած կարգով: Բիկովը նրանց բնութագրում է իրրիւ այնպիսիներին՝, թովէն կարծում են, թէ գրականութիւնը գործում է սրողակի կանոնների համաձայն: Դրանք նրանք են, ովքեր ճշել են ճշմարտութեան հրապարակումը վերջին տասնամեակներին: Գրողների համագումարում Բորիս Օլէյնիկը նրանց մեղադրում է գրական մրցանակներ շնորհու էլիս ինքնապատկամքը գրադուելու համար («ԼԳ», 2.7.1986): Այլա Աղամովիչը յիշեց մէկ ուրիշ ճառախօսի, առանց ունուր տալու, որը «ինքնահրատարակութիւն» հանրայայտ հասկացութեանը մի նոր իմաստ է տուել, — սեփական երկերի ինքնահրատարակում՝ պաշտօնատարների կողմից, փոխարժարձարար նպատակորում բարձր տպաքանակներ եւ գրա հետ կապուած հոնորարներ: Ճառախօսը Վ. Ռուզովն էր, իսկ ծափահարութիւնը՝ բուռն («ԼԳ», 2.7.1986): Նկատի էին առնուել այնպիսի՝ պաշտօնատարներ, ինչպիսիք են Մ. Ալէքսէեւը, Ե. Իսաեւը, Վ. Կարպովը, Ֆ. Կուզնեցովը, Գ. Մարկովը, Ս. Միխալկովը, Ա. Սոֆրոնովը, Ա. Չալովսկին եւ ուրիշները:

«Մեր գրականութեան ամենահրատապ հարցը խմբագրական գործունեութիւնն է բոլոր մակարդակներով» (Տ. Իվանովա, «ԼԳ», 23.7.1986): «Ամէն ինչ մանր աղացում, փափկացում, փոշու է վերածում: Ու եթէ մէկը համարձակուի շիւտաձայնուել յայդպիսի միջամտութեան հետ, ապա երկը պարզապէս լոյս չի տեսնում» (Վ. Բիկով, «ԼԳ», 14.5.1986): Թմբազերների ղեմ բողոքելիս՝ նկատի են առնում գրաքննութիւնը: Բայց «գրաքննութիւն» բառն ինքը կենսական է գրաքննութեան: «Գլուխիտի» ամենազօր հաստատութեան մասին խօսելու նոյնքան քիչ իրանք կայ, որքան որ խմբագրութիւններում տեղաւորում կուսակցական ներկայացուցիչների ամբիական գրաքննական գործունեութեան մասին: Առանձին հեղինակի համար միւս նոյն է, թէ տրեւք իր երկը տու էայ գրական սեռի գծով խմբագրի՝, գլխաւոր խմբագրի՞, խմբագրական խորհրդի ներքի կուսակցական ներկայացուցիչ՞ տուած վճռի, թէ՞ Գլուխիտի կամ Կենտրոնական կոմիտիի հրահանգի հիման վրայ է, որ չի տպուում:

Ռորհրդային Միութեան նման միակուսակցական պետութեան ղեկավարում պայցույցի կարիք չկայ, որ գոյութիւն չունեն ժողովրդավարական բնութիւններ: Նոսենկատուրայի (պաշտօնակարգութեան) համակարգը նախատեսում է, որ բոլոր կարեւոր պաշտօնները կենտրոնացուած կարգով պաղեցուեն կոմունիստական կուսակցութեան կողմից: «Ընտրութիւնը» պարզապէս հաստատում է մէկ թեկնածուին: Ու տի՛ միանգամայն ու շարաւ է, որ 1986ին այդ կեղծ բնտրութեան կարգը քննադատութեան ենթարկուեց: Անդրիշ Վոզնեսենսկին նշեց, որ գրողների համառուսաստանեան համագումարում եւս, 1985ին Դեկտեմբերին, իսկական բնտրական հնարաւորութիւն չեղաւ («ԼԳ», 2.7.1986): Նա գանդատուեց, որ մի շարք կարեւոր գրողներ բացակայում են ՈՍՇՄ գրողների համագումարից, այսինքն՝ շին բնտրուել ու հրաւիրուել (ուրիշների շարքում՝ Բ. Ախմադուլինա, Ռ. Կիրէեւ, Բ. Օկունչաւա, Դ. Սամոյլով, Ա. եւ Բ. Ստրուգակի եղբայրներ ու Ա. Տարկովսկի): Աղամովիչը համագումարում պահանջեց, որ աւելի շատ թեկնածուներ առաջարկուեն, քան գրադեղնելիք պաշտօններ կան: Յամենայնպէս, այդ նախադատութիւնը բացակայում է «Լիտերատուրնայա զագետայում գետեղում ճառերի համառուստ միտիտի մից: Վիկտոր Ռոզովը գանդատուեց, որ վերեւից է որոշուում, թէ ո՞վ պիտի լինի այս կամ այն մասնաճիւղի նախապահը, նաեւ

Քատերապիւրների՝ ժառանգիզի նախագահը. «Մեք իմքն՝ ըս կարող ենք որոշել, քե ում պետք է ընտրել» («ԼԳ», 2.7.1986):

2) ԱՐԴԻԻՆՔՆԵՐԸ

ա) Փեղարուեստական հրատարակու թիւներ

1986 թուականին Պորճրդային Արուսեան բնթերցողին հասցու եցին թէ՛ հին, տասնմեակներով ճշման տակ պահուած հեղինակների երկեր, եւ թէ այնպիսիները, որոնք խորճրդային իրականութեան վերարբեայ պարունակում են քննադատների՝ «հրապարակայնութեան» իմաստով պահանջուած «ճշմարտութիւնը»:

Անդրէյ Պատոնովից լոյս է տեսել «Պատմութեան ծովը» վէպը («Զնամեա» հանդէսում, 6.1986): Անդրէյ Պատոնովը ուս ժամանակակից դասական գրող է, որի դիմագիծը խորճրդային ընթերցողի առջեւ ամէնից շատ է նպաստուել գրաքննութեան միջոցով: Երկու տասնամեակ շարունակ նրա երկերը լիովին անտեսուել են, ապա տպուել են պատմուածքները, բայց նրա գլխաւոր երկերը՝ «Փոստրակ» եւ «Ճամբորդութիւն դէպի Չեւեցուր» վէպերը մինչեւ հիմա էլ մատչելի չեն խորճրդային բնթերցողին: Եւ գենի Եւտուշենկոն գրողների համաուստանեան համագումարում պահանջեց գրանց հրատարակումը: «Պատմութեան ծովը» առաջին անգամ տպուել է Յրանսիայում՝ 1979ին: Պատոնովն այդ վէպում յարմարուել է 1930ական թուերի սկզբում պահանջուող հնգամեայ ծրագրի թեմային, օգնութեան կանչելով իր ներքին գրաքննութեանը, որպէսզի վէպը մուտք գործի խորճրդային գրականութիւն: Փոխգիշումները խախտել են իր ժամանակի իրականութեան հանդէպ առաջ քաշուած հեղեական վիճաքանութիւնների բարձր որակը, որոնք բնորոշ են նրա լուսագոյն երկերին:

Ռուս գրականութեան ազդեցիկ ու նշանակալի ճնարկողուներից Լեկուայ Գուսիլեւը, որը 1921ին գնդակահարուել է բոլշեւիկների ձեռքով, 1923ից ի վեր վտարուած էր Պորճրդային հրատարակութիւններից: Գրականութեան պատմութեան լրջանակում արուած յիշատակումները բազասական միտում ունէին: Նրա երկերի ճակատագրով գրադուել են ուս տարագիր մտաւարականները: Դրանց ամբողջական հրատարակութիւնը գլուխ բերեցին Գ. Սարուվէն եւ Բ. Ֆիլիպովը Վաշինգտոնում՝ 1962-1968 թուերին: Նրա ծննդեան 100ամեակի առթիւ, անակնկալ կարգով, «Օզնեով» պատկերագարը պարբերականում (17.1986) երկու տուկէս էջի վրայ տպուեց բանաստեղծութիւնների մի փոքրիկ փունջ, ինչպէս եւ գրական տեղեկութիւն Գուսիլեւի մասին: Ձուգանաբար, «Լիտերատուրնայա Ռոսիա» շարաթաթերթը (11.4.1986) հրատարակեց նոյնպիսի մի փունջ՝ մի ամբողջ էջի վրայ: Վերջապէս, գրան յաջորդից տուուել նարու որ ու մինչեւ հիմա խորճրդային իրականութեան մէջ ու զղակի եզակի բնոյթ կրող վարկավորկումը՝ Գրողների միութեան նորընտիր առաջին քատուգար Վադիմիր Կարպովի կողմից, նմանապէս «Օզնեով» զանպուածային քատուգար Վադիմիր Կարպովի կողմից, նմանապէս բանաստեղծութիւնների մի հատորի հրատարակութիւնը, ինչպէս եւ միանգամայն գրական ձեռնով արտայայտուեց բանաստեղծի մասին. «Նոյնիսկ եթէ Գուսիլեւը յանցաւոր էր, եւ եթէ նրա վարկավորկումն իմ պատճառարարութիւնները չեն համոզում, հայրենիքը կարող է նրան ներել: Երբեւտն ինչպէս անուշաբան էր կայ՝ նոյնիսկ կատարուած յանցագործութեան դէպուում»:

Կարպովը, իբրեւ նախկին սպայ, Գուսիլեւի 1921ի վերաբերումները բացատ-

բում է նրա սպայական պատմական գրությունները: «Թուրքական պարիզոտը» թատերգությունը միաժամանակ տպուկ էրկու պարբերականներում («Տեսար» և «Մովրեմենայա դրամատուրգիա»):

Ել գեներալ Ջամալիյից, որը 1931ին անձամբ Ստալինից արտասահման մեկնելու թույլտուություն է ստացել, գրանից է վեր ոչ մի տող չի տպուկել Ռոբերտայի Միութեան մէջ: 1986ին Օլեգ Միխայիլովին յաջողուեց Վորոնեժում մի հատոր հրատարակել, որի 330 էջում չկայ այն երկը, որին պարտական է Ջամալիյը՝ իրեն բուռն գրականութեան դասակարգի՝ իր գրաւած տեղի համար.— «Մենք» հակա-սոցիալիստ.— թէև առաջարկում է լիովին դրական իմաստով է յիշատակուած դա:

Գումիլևի նման, Վյաչիմիր Նարոկովից ևս պատրաստուած է մի փոքրիկ հրատարակութիւն, գրաքննութեան կողմից սուս գրականութեան մէջ մտցուելու համար: «Մագազին-64» շաբաթապաշտի պարբերականը 1986ի Օգոստոսին մի գլուխ զետեղեց Նարոկովի «Ուրիշ ափեր» յուշերի բուսերէն հրատարակութիւնից, այն էլ այն գլուխը, որտեղ 1937 թուականն է ներկայացուած, հեղինակի ֆրանսիայից ԱՄՆ՝ երկրորդ փախուստից առաջ: Այդուհանդերձ, մի նախադասութիւն զոհարեւել է գրաքննիչին...: Թուս մտաւորականութեան շարքերում Նարոկովի հանդէպ հետաքրքրութիւնը անընդհատ անել է վերջին տարիներին: Ամերիկեան հրատարակութիւնները սեւ շուկայում բարձր գներով են սակարկուած: Նրա երկերի գոնէ մի մասի ազատ թողնելու սկիզբը դրուած է: Թուսաստանը շեշտող ՉՔ բանաստեղծութիւններ յոյս տեսան Նոյեմբերին («Ձեմմեա», 11.1986):

Իր անողոք ճշմարտութեան սիրոյն Ռոբերտայի Միութեան մէջ ամենաշատ գնահատուած նոր երկը Վիկտոր Աստաֆեւի «Տխուր խոյզարկուն» վէպն է («Օլտեաբը», 1.1986): Կենտրոնում՝ մատայութեան ընթացքում հաշմանդամ զարձած և ուստի ժամկէտից շուտ ազատ արձակուած Միլիցիոներն է (ստիկանը): Ներկայումս խորհրդային գրականութեան մէջ ևս սովորական դարձած ոչ-ժամանակագրական պատմելիքում Աստաֆեւը հայեացքը ուղղուած է Ռոբերտայի Միութեան քրէական աշխարհ: Նա ներկայացնում է մի այնպիսի՝ սարսափելի իրականութիւն, որը միջնաշրջանի գրականութեան մէջ չէր երևացել իր գոնէ հարեւանցի պատկերով: Յարձակում առանց որեւէ պատճառի, սպանութիւն գուտ հանոյքի համար՝ պաղպաղակ լիցքու արանքում, բոնարարութիւններ, գունկուութիւններ և հարբեցողութիւն: Ռոբերտայի Միութեան մէջ վէպի վայելած մեծ ժողովրդականութիւնը յիշեցնում է այն, ինչ որ Վ. Մաքսիմովի և Ա. Սուլժենիցինի նման հեղինակները Ռոբերտային Միութեան մէջ արգելուած իրենց զբոսում դեռևս տասնամեակներ առաջ արգէն նկարագրել են՝ նմանօրինակ երեւոյթներով: Եթէ Վիկտոր Ռոզովը «Խլախալի ընչը» երկում ցիցիլիկին (անպատկառին) բարձր մակարդակի վրայ էր դնում, որը բարոյական ոչ մի արգելակ չունէր՝ վերին 10 հազարներին աստիճանին հասնելու համար, Աստաֆեւը այդպիսի անբարոյական մարդկանց գնում է ամենացածր մակարդակի վրայ: Այստեղ իշխում է գոտոսի թապալտութիւնը: Չկայ ոչ «գաղափարախօսութիւն» (առանց այն էլ գաճախողուել է), ոչ էլ կրօնական մտածողութեան նուազագոյն տարր: Աստաֆեւի համար էական է այն հարցը, թէ ինչպէ՛ս պէտք է իրեն պահել այդպիսի գունկութեան դիմաց: Զուտառակին այդ վէպի առթիւ առաջ քաշեց այն հարցը, թէ «ինչպէ՛ս պէտք է ապրել, ինչպէ՛ս պէտք է վերապրել» («ԼԳ», 27.8.1986): Վէպը ամբաստանութիւն է նաև նրանց դէմ, ովքեր յանցագործութեան վկաներ են, բայց ոչինչ չեն անում, նաև նրանց դէմ, ովքեր կրօնը

վերացնելով՝ պատասխանատու են այդպիսի մտածումների ու արարքների
Համար:

Գրողների Համադրու մտրեց անմիջապէս առաջ «Նովի միր» ամսագրու մ
(Յունիս, 1986) լոյս տեսաւ: Ձինգիդ Այթմատովի «Կարափնարան» նոր վե-
պի առաջին մասը, իսկ օգոստոսեան եւ սեպտեմբերեան Համարներում Հրա-
պարակու մն աւարտու էջ: Այդ վեպը եւս ներկայացնում է այն սանձարձակ
նրի թապալատութիւնը, որը Խորհրդային Միութեան մէջ իշխում է նաեւ անկիրթ
մարդկանց խաւերում: Կենտրոնումն է թմրամոլութեան նիւթը, որը գրանից
առաջ արդէն ած էր գրականութեան մէջ եւ որ գրանից դուրս, նոյն պատճա-
ռով, միայն վերջին ամիսներին յիշատակուելու իրաւունք ձեռք բերեց: Այթ-
մատովին բնորոշ Հակապրութեան ձեւով՝ սանձարձակ, կոպիտ, բարեւոյթի
յանցող որձ թմրամոլը դուրս մ է մի ու բիշի դիմաց: Դա մի նախկին աստու ա-
ծարանական սան է, որին ուսումը չի գոհացրել՝ Աստու ողորկու Հարցում:
Նա, ի միջի այլոց, բնորոշ է մի ճանապարհ՝ թմրադեղերի միջոցով անմիջական
աստու ածային ապրու մի Հասնելու Համար: Պաշտօնական ճանաչումը, իրբեւ
կեանքական պաշտօնատարի, եւ ամենահրատապ նրի թերի տարածումը այդ
վէպում՝ աննյատարէն թոյլ են տուել Այթմատովին, որ նա - իրբեւ առաջին
գրողը Խորհրդային Միութեան մէջ - «Աստու ած» բառը ձեռնատառով գրի,
ինչպէս որ եզել է բողբոջիկեան յեղաշրջումից առաջ: Այթմատովը 1985ի Նո-
յեմբերին այդ վէպից մի Հատուած կարգաց Քեօյնի Հրապարակային Հաւա-
քութեան մէջ էր, որն աւելի առաջ Հրապարակել էր Խորհրդային Միութեան
մէջ: Գերմաներէն թարգմանութեամբ դա լոյս է տեսել «Գայլուհու երազնե-
րը» վերնագրով՝ 1985ին կրճատ, իսկ 1986ին՝ լրիւ: Այդ մասում նա ցոյց է
տալիս յուսահատու ած Հարեցողների ու թմրամոլների, թէ ինչպէս են նրանք
դրամ շահում անտիրապետ (այժմեղեր) շորսալով: Մտածութեան պաշարը
լրացնելու Համար, ապաստանում անտիրապետների Հակայական Հօտերը ու գ-
րաթիրոներով խրտնեցնում եւ զնդացիներով զնդակոծում են նրանց: Կեն-
դանիներէն վախը այնքան մեծ է, որ նրանք կողք կողքի փորձում են փախչել՝
այլապէս իրենց ամենամոտեմտ թշնամիներէ՝ գայլերի Հետ միասին, իսկ իրա-
կանում՝ անխուսափելի մահուան գիբն են վազում: Աստու ածարանութեան
սանը (սեմինարիստը), որը բողբոջում է այդ դաժանութեան դէմ, միւսների
կողմից կապկպու մ եւ արիւնաբաժ կենդանիների մէջ է նետու մ: Հետա-
գայ մի ամբողջ գլուխ ներկայացնում է Քրիստոսի խօսակցութիւնը Պրիլատոսի
Հետ: պարզապէս իւրացում է Մ. Բուլղակովի գաղափարը: Կարելի է միւրթա-
րուել, գրագողութիւնից ու տպագրութիւնից անկախ, որ նա, Բուլղակովից
տարբեր ձեւով, չի կանչում մ քրիստոնէական դաւ անանքի յետեւում, երբ նրա
մօտ կարգում ենք ընդհանրապէս վաւերական ճշմարտութիւններ, մարդկա-
յին գոյութեան վերաբերեալ: «Մարդու գոյութեան իմաստը կայանում է
նրա ոգու ինքնակատարելագործման մէջ: երկրի վրայ գրանից աւելի
բարձր մաստակ չկայ: Դրանում է կայանում բանական գոյի գեղեցու-
թիւնը, - օրը օրին միշտ աւելի բարձր մագլցել» անվերջ աստիճաններով՝
դէպի ոգու մասագայթող կատարելութիւնը» («Նովի միր», 8-1986): Վէպի
զգայի անհաւասարակութիւնը Վ. Լակշինը եւս նշեց իր գրախօսականում
(«Իզվեստիա», 2-12-1986):

Վասիլի Բիկովից տպու էջ «Փարախանէ» վեպը («Դրուժբա ճար-
դով», 4-1986), որի մէջ նա, ինչպէս որ իր միւս երկերում, խօսում է գարձնալ
պատերազմի նիւթի լուրջ: Այս անգամ նա ցոյց է տալիս մի մարդու, որը մեր
ժամանակ քննութիւն է բացում մի կենդ վերաբերեալ, որը սպանուել է պա-
տերազմում եւ որի Հետքերը որոնում է մի նախկին եղբայրական գերեզմանո-

ցում: Վերջին հաշուով՝ դա սեփական անցեալի ու մեղքի որոնումն է: Այդ վերու ծական վկայ իրար է կապում՝ ներկայի և անցեալի ժամանակային մտկարդակները: Սակայն ի վերջոյ, եւ դրա մէջ է կայանում մտանձնայատու կը, դա նաեւ մի վէպ է, որը մարդկանց ցոյց է տալիս Աստուծոյ որոնման եւ ճակատադրի ճանապարհը:

Անդրէյ Վոզնեսենսկին «Իւնոստ» ամսագրում (7, 1986) հրատարակել է մի շարք՝ բանաստեղծութիւն եւ փաստագրական արձակ՝ «Փոսը» միացեալ վերնագրով: Բանաստեղծութիւնը վերաբերում է մի ապրումի, որը խորապէս զգացել է Վոզնեսենսկին. մի խումբ մարդիկ Ղրիմում 1985ից ի վեր հաւաքուել են Միմֆերոպոլից Թէոդոսիա տանող խճուղուն մերձակայ կիսաբաց փոսում՝ 1941ին սպանուած հրեաների կմախքները հանելու եւ սոկի ատամներն ու զարդերը իրացնելու համար: Այն օրերի զոհերի ջարդուած գանգերն ու ոսկորները պարզապէս թափուած են գետնին: Վոզնեսենսկին իր հայեացքն ու դրոմ է այսօրու այ յանցագործութեան կողմը: Նրան ցնցում է հոգի ուր այն կոպտութիւնը, անխղձութիւնը, որով այդանոց փոսերը պղծուած են ու խանդարում է մտեալների հանգիստը: 1986ի Նոյեմբերի 15ի մտկոյփեան իսպառ ելոյթում նա իր հայրենակիցների այդ յանցագործութիւնը դրեց 35 տարի առաջ պատահած յանցագործութեան կողքին:

Կամուրջը առաջնորդում է ղէպի Աստաֆեւի ու Այթմատով: ԻՆկը պատմում է անխիղճ մարդասպանութեան, միւսը՝ կենդանիների անխիղճ սպանելի, իսկ երրորդը՝ անխիղճ զերեզմանապղծման մասին: Դեռեւս Դոստոևսկին է զբւլ, թէ ամէն ինչ թոյլատրելի է, եթէ բացակայում է հաւատը աստուածային արդարադատութեան ու մահից յետոյ կեանքը շարունակուելու հանդէպ:

Վլադիմիր Տենդրեակովի այրին նրա ժառանգութիւնից ջուկել է մի վիպակ ու տպագրութեան յանձնել՝ «Կիտեմի մաքուր գրերը» («Կիտեմա Գառնովա», 8, 1986): Տենդրեակովի իր վկայում հրատապ խնդիրներ է արծարծում: Այստեղ, ջրերի պահպանման նիթի յետեւ ու մթափնուած է ինքնին հասկանալիութեան այն նիթը, որով մարդը կորչող այն Միտի թեան մէջ սեփական կարծիք չունի եւ դրա փոխարէն փորձում է հիմնաւորել, թէ ինչ կարծիք է վերելից հրահանգուելու: Վէպը Տենդրեակովի աւելի առաջու այ երկրից բարձրանում է հեղանգու արթմախ ոնով: Նա ցոյց է տալիս խորհրդային փոքրիկ քաղաք Կիտեմը, որտեղ գործում է թերթի խմբագրութիւնը. դա առասպելական, մարդկային-հոգեւոր-կրօնական կատարելութեան՝ ջրերի տակ ընկղմուած քաղաքի անունն է: Նրա կիտեմը, սակայն, անկատար է: Թերթի գործու նէութիւնը յենուած է յանձնարարուած յօդուածների, ընթերցողների կէղծ նամակների, հնարովի հեղինակների, պաշտօնի համար մղու ող պաշարի եւ սեփական կարծիքի բացակայութեան վրայ: Տենդրեակովի վէպը այնպիսի՝ խորիորատներ չի մտնում, ինչպէս որ Աստաֆեւը. բայց նա խորհրդային իրականութիւնը պատկերում է ազնու օրէն:

Վիկտոր Ռոզովի հինգ տարի շարունակ ճանապարհ շրջում «Բիւրուկրատի քրդին» թատերգութիւնը կարողացաւ 1986ի Հոկտեմբերի 13ին Ռիպայում, 99 փորձնական նախաներկայացու մներկից յետոյ, իր առաջին ներկայացումն ապրել, թէ եւ «Մովի մօտ» վերնագիրը փոխուած: Ընկուտայի ներկայացումը Վախտանգովի թատրոնում նախատեսուած էր 1986ի Դեկտեմբերի համար: Թատերգութիւնը պատկերում է այն ողբերգական երկատու անութիւնը, որի մէջ է ընկնում խորհրդային բարձրաստիճան պաշտօնեայի որդին, բրէտական յանցանքի համար դատապարտուելուց յետոյ:

Մոսկուայի Երմոլովայի թատրոնը 1986ի աշնանը մեծ գնահատանքի արժանացաւ Ալեքսանդր Բուբուսկու «Խօսի՛ր...» թատերգութեան առաջին ներկայացումով, որը գրուել է ըստ Վ. Օվեչկինի կոյտնտեսային փաստագրական արձակի: Թատերգութիւնը անողորմարար բեմ է հանում զի գացիներէ յանցաւոր շահաւործուժը կուսակցական պաշտօնատարներէ կողմէց, պարզում փարշակարգի թերութիւնները, ինչպէս որ աւելի առաջ չի պատահել Խորհրդային Միութեան մէջ: Այդուհանդերձ, զաւարտում է յոռետեսօրէն: «Ինձեզ արտօրէն» արամադրուած կուսակցական քարտու զարը, իրերի հարկադրանքով, զառնում է իր շար նախորդի նման եւ մի կուսակցական ժողովում է շիտակ, քննադատարար խօսելու հրաւիրում կթու որու հին լուս է:

Նորացուժը վերաբերում է նաեւ գրաքննութեան կողմից մինչեւ հիմա մշտապէս ճնշման տակ պահուած սեռականութեան բնագաւառին: Ե. Ռաձիսկու «Մարգական խաղեր» թատերգութիւնը, նմանապէս Վալերի Չոկիւնի ներկայացումով, 1986ի աշնանը՝ Երմոլովայի թատրոնում, հեղինական գունաւորումով ցոյց է տալիս երկու տարիքով տարբեր դոյզեր՝ խաղի ու լրջութեան, բանաստեղծականութեան ու սեռականութեան միջեւ:

Գրողներէ միութիւնից փոարուած երեք հեղինակներ վերստին հրատարակուելու իրաւունք ստացան: Եւգենի Պոյոփից՝ 1979ի Մետրոպոլեան հեղինակից տպուել մի լաւ պատմութեամբ («Իւնոստ», 11.1986): Նրա Մետրոպոլեան ընկերակից Վիկտոր Երոֆէէից՝ մի գրախօսական («Նովի միք», 11.1986): Եւ 1977ին փոարուած Վլատիմիր Կոռնիլովից՝ բանաստեղծութիւններ («Ջնոմիւս», 11.1986): Հաւանարար հարթում է ճանապարհը՝ Միութեան մէջ նրանց վերընդունելու եւ աւելի լայն հրապարակութեան համար:

Հայերի թեօից, իրրիւ հետեանք Ալեքսանդր Սոյժեկիցի կաւապանութեան նրա կողմից, «Խմբանկար տիկնոջ հետ» վէպի հրապարակութիւն յետոյ, «Նովի միք» ամսագրում (2.6.1973), այլեւս ոչ մի վէպ լոյս չի տեսել ուս տերէն՝ Խորհրդային Միութեան մէջ: Նրա երկերի հրատարակումը փակի տակ է գրուել գրաքննիչի կողմից: Ինձի վրայ, սակայն, մնացել է «Մազրաժուի կարծիքներ» երկի մի տարբերակ: Նրա մասին նշուել է օտանդակ գրողանութեան մէջ: 1985ին մուսիկը նրան վերադարձեց խորհրդային բնութեցողին: Իրրիւ առաջին մեծածաւալ երկ՝ լոյս տեսաւ նրա 1973ին գրած «Ցարձակումը Բիլդ-Յայտուեգի դէմ», «Կատարիմա Բլումի կորցրած պատիւը» («Սկտեպր», 3.1986):

(Մնացեալը յաջորդով)

ՎՈՒՑԳԱՆԳ ԿԱԶԱԿ

Մ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԶԱՊԵԼ ԵՍԱՅԵԱՆԻ ՏԱՍՆՀԻՆԳ ԴԱՄԱԿ
ՄԻՄԷՈՆ ՅԱԿՈՒԵԱՆԻՆ

9

15 Յունիս 1922
9, Rue Dulac
Paris (XVe)

Սիրելի Սիմոն,

Շնորհակալութեամբ ստացայ նամակդ: Ժամանակին ստացեր էի նաև 50 օրինակ շառիս Ախարնալաճին:

Էնաւաւարդօքի՛ տնօրէնը Եղ. Սահակեան կը խնդրէ 75 օրինակ նոյն գիրքէն (Ամերիկա): Կը հաճի՞ք իրեն զրկել այդ ծրարը եւ նաև 50 օրինակ կրկին ինձ, իմ հասցէիս: Մտտ օրէն թեկ կուտամ նաև ուրիշ հասցէներ մաս մաս զրկելու համար:

Ապառաւ է առ այժմ ուրեմն 50 օրինակ ինձ զրկուած, 20՝ թերթերու, 50 օրինակ Հայաստան. $50 + 20 + 50 = 120$:

Նոր զրկուելիքներ. 75 Ամերիկա, 50 Բարիդ. $75 + 50 + 120 = 245$:

Բնականաբար այդ առաքումներու համար եղած ծախքերն ալ կ'անցունես՞ իմ հաշուոյս:

Ձե՛մ գիտեր թէ Արնզ-ի յառաջիկայ թիւին պիտի կարենա՞մ հասցնել գրութիւն մը: Ամէն պարագային կը զրկեմ որքան կարելի է շուտ Փրանսացի բանաստեղծի մը գործերու վրայ ընդհանուր տպաւորութիւն մը որ կը կարծեմ թէ հետաքրքրական կ'ըլլայ եւ շատ լաւ կը պատշաճի «Արնզ»ի շրջանակին: Եթէ ուշանայ, թերեւս աւելի լաւ՞: Իսկապէս չե՞ս կարծեր որ ընթերցողները պիտէ է յոգնած ըլլան ամէն թիւի մէջ իմ անունս տեսնելով: Վերջապէս ըրէ՛ այնպէս ինչպէ՛ս լաւ ազոյն կը համարես «Արնզ»ին համար:

Սիրելի Սիմոն «Արգելօր» ստիպուեցայ ծախել հարկեցուցիչ պատ-

digitised by A.R.A.R.®

ճառներով եւ ուրիշ կերպ այ չլի կրնար ընել⁹։ Հրանդա՞ծ թույլացած էր եւ խնամքի կարօտ էր, Պօլիս Սօֆիկին⁶ եւ մայրիկիս՝ օտարացորար գրամ պէտք էր գրկէի եւ Տիգրանին⁸ յուզարկաւորութեան համար ըրած պարտքս պէտք էր վճարէի։ Այս բոլորը միացած ինձ մատներ էին այնպիսի դատանելի դժուարութեան ուրիշ գործս ելլելու համար պատրաստ էի նոյն իսկ սեւ աշխատանք կատարել։ ու ահա առաջարկութիւն եղաւ ինձ վէպս գնելու։ Կրնայի՞ մերժել։ նոյն իսկ տուեայ պայմաններու մէջ իրատունք չունէի մերժելու։ Այս բացատրութիւններս կուտամ այն նպատակաւ որ դիտնաս թէ ես ինքս ցուած եմ շատ։

Նոր աշխատութիւններ ունիմ կիսաւարտ։ 1. Վէպ մը որ դիտովին փոփոխութեան պէտք է ենթարկել։ 2. գործ մը որուն նիւթը եւ բովանդակութիւնը մշակուած է բոլորովին եւ արկայն վարանումի մէջ եմ որովհետեւ կուզէի թատերգութիւն մը ընել։ Տիտղոսն է Վահագնի օւժերը⁵։ երկու տեսարանները գրած եմ արդէն. շատ ոգեւորուած էի եւ ահա գործը ինձ կը ներկայանայ վեպի ձեւի մէջ. անյաղթելի բան է սովորութիւնը։ Եթէ կարենայի աւելի երկար ժամանակ տրամադրել թերեւս կը յաղթէի գծաւորութիւններուն որոնք թեկնիկի կը վերաբերին։ Բայց վատը այն է որ ստիպուած եմ շատ զրել եւ շուտ գրել։ Վերջի վերջոյ կարծեմ գրական հրապարակը պիտի ողորդուի իմ գրածներով. չե՞ս կարծեր որ չափազանց է։

Յոյս ունիմ սակայն որ աշնան նիւթական տւելի կայուն յիմանկ կուենանամ։ Անձնական բարեկամներ կը ջանան կարգադրութիւն մը ընել այդ մասին։ Եթէ յաջողին շատ լաւ կ'ըլլայ։ Այն ատեն աւելի հանգաբաւ եւ դանդաղ կ'աշխատիմ եւ կը ջանամ տարին մէկ կամ առ առաւելն երկու գրական գործ նանկ հրատարակութեան։

Այլ սակայն չես կարող երեւակայել թէ որքան դրական ոգեւորութիւն կայ մէջս. տեսակ մը գերզգոգութիւն։ Կարծես տարիներէ ի վեր կուտակուած նիւթ, յուզում եւ տպաւորութիւն կը խուժեն մաքիս մէջ եւ կարծես երազի մէջ կ'ապրիմ։ Երբեմն օրական մինչեւ 10 ժամ կը գրեմ եւ վերջի ժամերուն այ ունիլի ողի որութեամբ։

Ահա, սիրելի Սիմոն, իմ նոր կեանքս. երանի թէ արտաքին արգելքներ չի խանգարէին ինձ եւ յաջողէի գոնէ մասամբ արտայայտել ինչ որ մտքովս կը տեսնեմ։

Մեծ հետաքրքրութեամբ կը հետեւիմ Բարբիտի մասին գրած ուսումնասիրութեանը¹⁰. շատ, շատ լաւ է։ Այդ բոլորը պիտի նպաստեն անշուշտ որ մեր երիտասարդ սերունդը դուրս գայ կոխտուտ անձամբներէն եւ գիրենք¹¹ կաշկանդող նախապաշարուածներէն. զայն հորիզոն ընծայել մաքի եւ հոգիի տեսողութեան¹² ամենազնիւ գերն է որ մեր առաջնորդները կրնան կատարել եւ անտարակոյս որ Վերդա՞քը դպրոց մը պիտի ըլլայ։

Կրցա՞ր ապահովել յառաջիկայ վեց ամիսը։ Այդ մասին զրէ ինձ։ Նիւթական այս գծաւորութիւնները անտանելի են բայց ի՞նչ ընել։ Ամէն անգամ որ մարդիկ ուզած են սովորական մակարդակէն վեր ելլել իրենց թուերուն ծայրը զգացիր են նիւթական կարիքը կապարի պէս... Բայց այսպէս է կեանքը, պէտք է պայքարիլ եւ յաղթել, անպատճառ յաղթել եւ անպատճառ որ կը յաղթենք։

Ի՞նչ կը մտածես Դարբինեանի «Վերգնահատումներու մասին»¹³. ես այդ երկար յողուածաբար կարդացած ատենս յարատեւ կերպով մտքովս կը կրկնէի Ֆրանսական ասացուած մը. «Quand on est bête, c'est pour long-temps»¹⁴,

Շատ շնորհակալութիւն քու եղբայրական վերաբերումիդ համար եւ շատ սիրալիր բարեւներ:

Քոյդ Զապէլ Եսայեան

Յ.Գ. Այս օրերս կը տեսնեմ Շիրվանզադէն¹⁵ եւ կը ջանամ սիրալահելի գիտեմ թէ շատ զայրացած է այնպէս ինչպէս ինքը կարող է զայրահալ. բայց ոչինչ:

Նոյն

1. Ընտանաբաղ, ամսաթերթ, գրական զեղարուեստական, Նիւ Եօք:
2. Պոլսեանց բարձրագոյն բայանն:
3. Եսայեանի «Արեգ» հանդէսի 1922 թ. յուլիս, օգոստոս եւ սեպտեմբեր ամիսներէ համարներու ոչինչ չի հրատարակել, իսկ Փրանսիացի մի բանաստեղծի մասին խոստացուած ուսումնասիրութիւնը (եթէ գրուել է), նոյն հանդէսում լոյս չի տեսել:
4. Այս վկայի եւ մասնաձեւ մասին հարցողի կը նամ. 7-ում:
5. Զ. Եսայեանի որդին:
6. Զ. Եսայեանի դուստրը:
7. Զ. Եսայեանի ամուսինն եղբորէջ Տիգրան Եսայեանն ունի զՋ. Եսայեանի մօր դիմանդկարը (1919 թ.):
8. Զ. Եսայեանի ամուսինը, որ մահացել է 1921 թ. օգոստոսի 8-ին:
9. Ընտանեցող ուժերը վեպի մեւով լոյս է տեսել «Արեգ» ամսագրի 1923 թ. փետրուար, մարտ-նոյեմբեր, 1924-ի յունուար եւ փետրուար ամիսներէ համարներում: Ընտանեցող Սպիտակաւան Հանրագիտարանը-Զ. Եսայեան յոգեածուժ՝ Ընտանեցող ուժեր, առանց-ը յոյսի:
10. «Արեգ» հանդէսի 1922 թ. ապրիլ, մայիս, յունիս եւ յուլիս ամիսներէ համարներում լոյս է տեսել Ընտանեցող Սպիտակաւան Հանրագիտարանը-Զ. Եսայեանի մասին խոստացուած ուսումնասիրութիւնը Արեւմտեան ասորագրութեան: Ընտանեցող Սպիտակաւան Հանրագիտարանը-Զ. Եսայեանի մասին խոստացուած ուսումնասիրութիւնը: Եսայեանի մասին խոստացուած ուսումնասիրութիւնը: Եսայեանի մասին խոստացուած ուսումնասիրութիւնը:
11. Բնագրում այսպէս, փոխանակ զԻՅԲ(ը): Յոգեածուժի բախուածութեամբ է:
12. Այս բառի վրայ (') զեկեղ կարգա՛:
13. Նուաստին յայտնի չէ:
14. Ընտանեցող է՝ «Տրբ մարդ չիմարտեում է, դու երկար ժամանակով է լինում» կամ «Յիմարը լուս չի բուժուի»:
15. Հանրագիտարանը գրող Ալ. Շիրվանզադէն, որ նոյնպէս վերագարծաւ Երեւան: Զ. Եսայեանի՝ նրան ստորագրուած լոյս վերագարծի՛ն էր վերաբարձում:

10

2 Մայիս 1923, (Անվերս)՝

Սիրելի Սիմոն,
Կենթադրեմ որ այս անգամ ստացած ես Նահանգն ուժերու՝ երբորդ գուրդը: Ոչ մնալուն պատճառը ինձմէ բոլորովին անկախ էր: Քու նամակդ ստանալէս անմիջապէս յետոյ գրկեցի ապահովագրուած եւ ահա գրեթէ տաս օր ետքը ինձ վերագարծուցիլն տուգանքի եւ այլն սպառնալիքներով որովհե-

տեւ ծրարին վրայ չէի գրած Papiers d'affaire: Հարկ եղաւ երթալ կեդրոնական բոսարը եւ հասկցնել թէ զրկածս ձեռագիր է Հայ Հանդէսին համար եւ ոչ թէ նամակ կամ տեղեկագիր ինչպէս կարծեր էին: Վերջապէս այդ բոլորը սրտնեղութիւն պատճառեցին ինձ մանաւանդ ձեռագրիս ուշ մնալուն համար:

Երկու օրէ ի վեր Անվերս եմ բայց վաղը կը վերադառնամ Բարիդ: Յառաջիկայ շաբթուն ընթացքին կը զրկեմ Դու գրուիսը եւ միեւնոյն ատեն կը յայտնեմ թէ որքան կը մնայ: Գու հարցումներդ վէպին ընդարձութեան մասին ինձ մտահոգ կ'ընեն: Սիրելի Սիմոն, չէ՞ կարելի գտնել այդ հոգը չուեննայ: Նիւթս գծուար է եւ գրեթէ բոլոր ժամանակը միտքս պաշարուած է այդ վէպով: Մինչեւ հիմակ ոեւ է բան դրած ժամանակս երբէք այնքան կեդրոնացած մտածուի հարկ չի տեսներ: Գրեթէ Փիլիքական յոգնութիւն կը պատճառէ ինձ եւ յաճախ գրուած էջերուն յաջողութիւնը տարակուսելի է ինձ համար: Գու նամակդ ինձ շատ սրտապնդեց: Երանի թէ կարենամ պատուով դուքս գալ այս շատ գծուարին աշխատութենէն:

Երէկ ներսէս Չամչերթիւնը ինձ հաղորդեց թէ զրկեր է բաժանորդագիրը յաւելեալ գումարով մը եւ այն մտքով որ թերթեր կը զրկեն քու ընտրած Հայ հաստատութիւններու: Ձեռ գիտեր թէ ի՞նչ գումար զրկած է, չի հարցուցի իրեն: Բայց լսելով որ իր մտադրութիւնը չէ դուր եւ մտածեցի զրել քեզ որպէսզի թիւրիմացութիւն չ'ըլլայ: Կը ջանամ եւ ուրիշ բաժանորդներ գտնել: Ամէն ինչ կը կատարուի տարօրինակ դանդաղութեամբ եւ լու բաները ա՛լ աւելի դանդաղութեամբ:

Միհրդատեանը որ իմ հին բարեկամներէս է նոյնպէս համակրութեամբ կը վերաբերուի «Արեգ»ի մասին: Երէկ ինձ առաջարկեց ինքնաբերաբար «Նախաճգն Ուծիրը» ատանձին հատորով հրատարակել: Ափսոս որ շատ ուշ կու գայ այդ առաջարկութիւնը: Ինչ որ է, յետոյ կը տեսնենք:

Իմ Հայաստան ընելիք հաւանական ճամբորդութեանս մասին կը խնդրեմ որ ներկայացած գծուարութիւնները հարթես: Թերեւս նոյն իսկ դադարականներու հարցի համար մխտոն՝ մը ստանամ: Այդպէս դիտուուրութիւն կայ բայց պաշտօնապէս դեռ ինձ չէ հաղորդուած:

Կեանքը սկսած է կրկին գծուար դառնալ ինձ համար եւ զլիսուոր պատճառը գիւրազգածութիւնս է: Պէտք է պայքարիլ ամէն կարգի գծուարութիւններու դէմ որոնց մէջ կայ նոյն իսկ իշխանութեանց կասկածամտութիւնը ինձ նկատմամբ: Ստոյիկեան համբերատարութեամբ կը կրեմ ույդ բոլորը: Բարեբախտաբար Սօֆիս եւ Հրանդս առողջ եւ լաւ են եւ իրենց ուսումին կը հետեւին յաջողութեամբ: Յառաջիկայ աշնան Հրանդը երկրորդական վարժարան գնելու հարցն ալ կը ներկայանայ իր բոլոր գծուարութիւններով: Կը տեսնեմ որ նամակս ողբերգական շեշտ մը ունի, լաւ է որ վերջացնեմ: Գրէ նաեւ ինձ որքան կարելի է շուտով ՎերօՓլիէ՞ հասցէով:

Շատ մը սիրալիր բարեւներով քոյզ

Հասցէ

1. Համակր գրուելու քաղաքի անունը՝ Անվերս, Թելզիայում, երակացեալու հնք շնորհիւ օրէ թ վեր Անվերս եմ խօսքից: Գրուած է ձեռագիր թերթի վրայ, որի վերադառնութիւնը (որ Զ. Եսայեանը թուեղ գծով քննել է) կրոււմ է Փրանսերէն լեզուով Նիւրն Չամչերթիւն անունը եւ հասցեն:

2. Եւսեփանոս ուժերը (վկայ ժամանակակից կենսաբան), ընդ է տեսել Վերնոս ամսագրի նախնի աշխատանքները: 1923, փետրուար (էջ 20-94), մարտ (161-176), մայիս (257-276), յունիս (321-338), յուլիս (417-429), օգոստոս (449-466), սեպտեմբեր (513-527), հոկտեմբեր (577-599), նոյեմբեր (641-653): 1924, յունուար, Թ. 1, էջ 6-13, Թ. 2, էջ 65-74: փետրուար, էջ 133-140: Վերնոս կարգում է կնք. «Անվերս, Յարիզ, 20 Ապրիլ 1922 - 19 նոյեմբեր 1923»:

Կարծում է կնք, որ այս 10-րդ նամակից առաջ Զ. Եսայեանը գրել է նամակ կամ նամակներ, որոնք չեն պահպանուել, քանի որ նոյն նամակը 1922-ի հոկտեմբերի նամակի էջ 581-588-ում է հրատարակել Է. Լամարտինը: պատերազմական պատկերը, որի մասին ոչ մի նամակում խօսք չի տեսել:

3. Յրանկերի րառ 'mission ռուսերէնով: Թե տեղի չունենցու, քանի որ Զ. Եսայեանը 1926-ին այցելեց Մորիզոյի նախաստանը:

4. Տե՛ս յաջորդ նամակի սկիզբը: Վիրովլե-ն Զ. Եսայեանի նոր բնակում շրջանն է Վերսայի մաս:

26 Մայիս 1923
8, Rue Lamartine
Viroflay (S. et O.)

Սիրելի Սիմոն,

Մտահոգ էի չեղձէ լուր շուրջ ներկայումս շատ մը պատճառներով եւ ահա քու նամակդ առի որ ինձ շատ տխրեցուց: Հաւանականութիւնը թէ ստիպուիս Արեւիկի հրատարակութիւնը դադարեցնել, անընդունելի բան է: Ահա մեր հասարակութիւնը: Ամէն կողմէ կը լսեմ զնահատութիւն Վերնոսի մասին եւ շատեր ինձ կը խօսին ինքնաբերաբար թէ պէտք է ուժեղացնել այդ պիսի հրատարակութիւն մը: Ու այդ բոլորը օգին մէջ շատախօսութիւն, զգու էլի կեղծիք, գիտակից թէ անգիտակից՝ սուտ: Մեր արտասահմանեան ժողովուրդի երակներուն մէջ արիւն չէ մնացեր եւ ոչ այ մարդոց մէջ պատիւ՝ եւ անհականութիւն. ուրիշ բան չի կայ բայց միայն կանխահաս պատճառութիւն եւ բոլոր հետեւանքները: Այսու ամենայնիւ պէտք չէ զինաթափ ըլլալ եւ ի՞նչ կարծիքով պէտք է փորձել ամէն ինչ:

Ձեռ կրնար երեսակայել թէ որքան գոհու նակութիւն կը պատճառէ ինձ այն բանը թէ շատ դժգոհ չես Եւսեփանոս ուժերէն: Դեռ գլուխը կը զրկեմ այս նամակին հետ: Առանձին հրատարակութեան համար զանազան խօսքեր եղած են ինձ բայց առ այժմ միայն խօսքեր: Ինձ կը թուի որ նոյն իսկ Եւսեփանոս ուժերնու համար եղած մէկ քանի որոշ հետաքրքրութեան պէտք է օգտուել Վերնոսի հրատարակութիւնը երկարելու համար: Կը կարծեմ թէ անկարելի չէ անմիջապէս որ որոշ բան մը զիտեամ քնդ կ'իմացնեմ:

Ափսո՛ս մեզի եւ մեր անդարձանելի թշուառութիւնը մեր ժամանակներու անարժանութիւններէն մէկն է: Աւելի լաւ է սակայն լռել ու տոկայ ու պայքարել բոլոր դժուարութիւններուն դէմ: Այդ ու զղևզիծն՝ է որ որոշեր եմ ես ինձ համար եւ շնորհիւ անոր է որ հակառակ իմ կեանքի պայմաններուս կը յաջողիմ դեռ գրականութիւն ընելը:

Կը պայքարեմ եւ կը յաղթեմ, սիրելի Սիմոն, այսպէս թէ այնպէս: Տեսակ մը խոր եւ մտերիմ ուրախութիւն կզգամ մտածելով որ այդ այդպէս ալ պիտի ըլլայ:

«Արթը» ստացայ թիֆլիսէն բարեկամի մը շնորհիւ: Մեծ հետաքրքրութեամբ կարդացի ծայրէ ծայր: Ինձ թուեցաւ թէ այդ հրատարակութեան շնորհիւ աւելի յստակ կերպով կարող եղայ բժրանելու մեր երկրին մէջ տիրող եւ զեկափարող մտայնութիւնը: Ես շատ արոչ կերպով կ'ըմբռնեմ զիրենք եւ այնտեղ է որ կը տեսնամ մեր ժողովուրդի հին ունին վրայէն ծլարձակող ամենէն առողջ ճիւղը: Մեր ժողովուրդի ճակատագիրը մտաւ անուպասելի ճամբու մը մէջ. անիկա իր բնական բարգաւաճման էջը գտաւ: Մեզմէ ոմանք, շատերը, պատրաստ չլին զիժաւորելու այդ էջը. ահա թէ ինչո՞ւ չեն հասկնար իրական կացութիւնը: Կր սիրեմ այդ երիտասարդ գայլերու յանդգնութիւնը եւ ինքնափստահութիւնը եւ տեսակ մը հպարտութիւն կզգամ իրենցմով: Մեր ճշմարիտ ապագան է որ կուրուագծուի իրենցմով:

Տղաքը լաւ են: Երիտասարդ գայլ մըն ալ Հրանդս է. արդէն մեծցեր մարդ է եղիւր եւ իր զաղափարականը կը կազմուի յստակութեամբ: Անչու շտ թէ ես իրեն համար պուրժուա մըն եմ եւ հին աշխարհի յատուկ սովորութիւններ եւ մտածումներ ունիմ: Անհրաժեշտ է թերեւս շուրջը ունենայ կենսաբան երիտասարդութիւն բժրոնելու եւ համակրելու համար շատ բաներ:

Սօֆիս եւ Հրանդս կը դրկեն քեզ ջերմագին բարեւներ ինձ հետ: Յոյս ունիմ ոչ շուտապ գրուած նամակ ստանալու քեզմէ: Եստ եմ աւանդին (մարդ շատ կայ անշուշտ ուրիշ կերպով) եւ ճշմարիտ հանուքով կ'ստանամ քու նամակներդ:

Քոյդ սիրով Չապէլ Եսայեան

1. Այսպէս է բնագրում, փոխանակ ուղեղիծն, մէկ դ-ով, ուզի եւ գիծ:
 2. «Գրականութիւն ընկել»-ը Փրանստարանութիւն է: Կարելի էր ըսել «գրականութեամբ զբաղիլ» կամ «գրել» եւ այլն:
 3. «Արթ», Փրական, գիտական եւ քաղաքական հանդէս, հրատարակութիւն Ս.Յ.Ն., Երևան: Լոյս է տեսել 1922-1926 եւ 1928 թթ., 8 դերք:

18 Յունիս 1923
 8, Rue Lamartine
 Viroflay (S. et O.)

Միրէյի Միմոն,
 Ձեռ կարող երեւակայել թէ սրբան զգացուեցայ նամակէդ որուն մէջ գտայ այն բոլոր ջերմ զգացումները որոնք թելագրուած էին քու եղբայրական վերաբերումէն: Անկեղծօրէն կ'ըսեմ թէ խորապէս շնորհակալ եմ եւ այդ քոյրուք ինձ մեծապէս կը կազդուրեն: Ես այստեղ, Բարիդի մէջ, ուն է գործ չունիմ
 digitised by A.R.A.R.®

և ունենալու յոյս այ չունիմ. այն բոլորը գործերը որ կրնայի կատարել մե-
նաշնորհ գարձեր են այս կամ այն խմբակին որոնք հաստատարապէս եւ առանց
սեւ է խորութեան ինձ զգուանք եւ արհամարհանք կը ներշնչեն: Բայց ես
զժրախտարար Բարիզ կապուած եմ երախաներու կրթութեան պատճառաւ:
Սօֆիս դեռ մէկ տարի ունի երկրորդական ուսուցիչ աւարտելու համար, իսկ
Հրանդս այս տարի կ'աւարտէ նախնականը եւ եկող տարի կը մտնայ լիսէ':
Իրենց ուսումը սկսած են Փրանսերէնով եւ ժամանակ կը կորսնցնեն, ինչ
որ շատ կարեւոր է իրենց տարիքը աշակերտներու համար, եթէ ուրիշ երկիր
փոխադրուին: Իմ հասոյթի աղբիւրներս գրական աշխատութիւններս են եւ
նաեւ բազմը ունեցայ զուժար մը ունենալու իմ տրամադրութեանս ասկ որը
սպառած էր արդէն. այս անհաստատ կացութեան մէջ ի հարկէ շատ դժուար է
իրազորել այն բոլորը որ մտադրած եմ իրազորել, այն է տղաքս օժտել լաւ
եւ հաստատուն կրթութեամբ: Բայց, սիրելի Սիմոն, ինձ համար ամէն բան
զժուար եղած է մինչեւ հիմա եւ ես մէկ բան նկատի ունեցած եմ միշտ. թէ
ստիպուած եմ իրազորել երախաներու կրթութիւնը:

Այսու ամենայնիւ ջու առաջարկութիւնը՝ կուզայ հանդիպել ուրիշ
ծրագրի մը որուն կարելի է բարեյարժար լուծում մը տալ: Մտադիր էինք
ստեղծել Հրատարակչական մը եւ եթէ անկարելի եղաւ իրազորել միշտ այ-
սօր, պատճառը այն էր որ ինձ գործակից համարեա թէ չէի գտներ: Այդ կարգի
գործ մը պէտք չէ որ զիպուածի տարուրերու միջեւ եմբարկուի այլ ըլլայ որոշ
սկզբունքներու վրայ հիմնադրուած ծրագրի մը իրազորումը: Դժուար չէ
քեզ անուշտ ենթադրել որ ոչ մէկ ինձ համարտն գրող կը գտնեմ այս ամուլ
չըջանակին մէջ որուն հետ կարենայի որտի հանգստութեամբ գործի ձեռնար-
կել: Ձեռ կընար երեւակայիլ թէ ինչքան ամենէն օժտուածներն իսկ զատմամբ
են հոգիով: Բոլոր աղբիւրները ցամքեր են կարծես եւ լաւագոյն պարագային
կը գտնէք միայն ժարդիկ որ կուզեն վերադառնալ հին ճամբաներու վրայ:

Արդ ջու առաջարկութիւնը ինձ կը թելադրէ սա գաղափարը թէ ար-
դեօք այդ գործը չէ՞ կարելի փոխադրել Պերլին եւ ուժեղացնել ջու հրատա-
րակչական գործը: Այն ժարդիկը որ գրամագլուխ մը պիտի յատկացնեն այս
գործին, վստահ եմ թէ դէժ լին ըլլար այդ գաղափարին, ընդհակառակը: Մնաց
որ գործը՝ կազմակերպել ինձ յանձնուած է եւ մինչեւ հիմա չեն միջամտած
գործին բարոյական եւ գրական մասին: Փեղ հետ կարող ենք աշխատել որտի
հանգստութեամբ. հական սկզբունքներու մէջ համաձայն ենք արդէն:

Շատ ուրախացայ լսելով որ Արեգը սպաշոգում է դեռ վեց ամիս: Նե-
րէ ինձ որ նամակ կը գրկեմ վէպիս՝ Ե. գլուխէն առաջ: Ձեռագիրը պատրաստ
է եւ անս այս իրիկուն զգացի որ պէտք է որոշ փոփոխութիւններ մտցնեմ: Այդ
բոլորը կ'ընեմ լուսով եւ ամենէն ուշ յորեջարթի օրը կը յանձնեմ քօստին
expressé: Կրկին հիւանդացայ պրօնչիզով. այդ անիծեալ հիւանդութիւնը
ինձ չի թողուր. ամուր տխուր է եւ ցուրտ այստեղ եւ օդին խոնաութիւնը
դիտուոր պատճառն է իմ Փիզիքական տկարութեանս: Կարծեմ նոյն իսկ շատ
աւելի լուրջ բան է քան պրօնչիթ բայց չեմ ուզեր նոյն իսկ այդ մասին լուսա-
բանուիլ, մտածելով որ մեր վիճակի ժարդոց համար նոյն իսկ հիւանդ ըլլալ եւ
ինամուելու հարկադրուիլը անհասանելի լիւքս՝ է:

Անմիջապէս որ կարգադրութիւն մը ընեմ, կուզամ Պերլին՝, առան-
ձին: Ձեռ գիտեք թէ որքան կրնամ մնալ, բայց ամէն պարագային կը ջանամ
ամէն ինչ կարգադրել նպատակայարժար ձեւով մը: Թերեւս յաջողիմ Հրանդս
գիշերօթիկ ընել, այն ասեն աւելի ազատ կ'ըլլամ անուշտ:

Ահա թէ առ այժմ ինչ կրնամ պատասխանել ջու սիրալիր նամակիդ:
Ե՛նտեսեցող Ուժերը առանձին հատորով հրատարակելու յոյսերս չեն սպա-
ռած տակաւին: Եթէ յոյս չի մնայ քեզ կ'իմացնեմ:

*Դարձեալ ներդուրիւն կը խնդրեմ մէկ երկու օրով ձեռագիրս ուշաց-
նելուս. յոյս ունիմ որ կը հաւատաս ինձ թէ անհոգութեան հետեւանք չէ:
Քոյդ շատ սիրալիք զգացումներով եւ բարեւներով:*

Չապէլ Եսայեան

*Յ.Գ. Այսօր լսեցի որ ծանօթ արկածախնդիրներ նոր դուաղբուրիւններ
ծրագրած են. դժբախտաբար մանրամասնութիւններ գրել անկարելի է: Միթէ՞
կարելի է այդքան մեծ սփռագործութիւն՞ մեր խեղճ ժողովուրդին դէմ: Քե-
րեւս արդէն տեղեակ ես դուն ինքզ: Բայց ինչ որ շին գիտեր անշուշտ այն է
.....
որոշ ծրագրերու շուրջ: Խամկավար շրջանակները վրդովմունքի մէջ են իրենց
մեծաւորին նկատմամբ. լսեցի նաեւ (...)10 շարքերը բուռն կերպով բողոքեր են
Քասրիսեանի11 յայտարարութիւններուն դէմ:*

Նայն

1. Ֆրանսերէն lycée, ֆրանսիական միջնակարգ դպրոց:
2. Մեզ տեսցաւ տառադրութիւն:
3. Մեզ տնտանօթ զգործս:
4. Վէպը «Նախնորդ ուժերը գործն է, որ հրատարակութեան ընթացքում էր:
5. Բնագրում այսպէս է, փոխանակ express:
6. Ֆրանսերէն բառ՝ «Քոչաքոչուղիների բորբոքում», bronchite:
7. Ֆրանսերէն բառ՝ «Երայութիւն», luxe:
8. 1922 թ. գեղանկարից ան 1923-ի գեղանկարը վերջը հանդուր հրատարակուել է
Քաղիկում, ապա դարձեալ Վիեննայում 1924-ին:
9. Նուստրա տնտանօթ է:
10. Արեւմեանի բառ՝ գուցէ մեր կամ մեր կամ ծեր:
11. Անշուշտ Ալեքսանդր Քասրիսեան (1874-1945). եղել է Հայաստանի Հանրապետու-
թեան վարչապետը: Հրատարակել է «Հայաստանի Հանրապետութեան ծագումն ու զարգա-
ցումը» աշխատութիւնը 1930 թ.:

29 Նոյ. 1923
8, Rue Lamartine
Viroflay (S. et O.)

*Սիրելի Սիմոն,
Վաղուց ստացեր եմ չու. վերջին նամակդ. ասկէ ետք չի գրեցի այն յոյ-
սով որ պիտի ստանամ նոր հասցէդ եւ նոր տեղեկութիւններ:*
digitised by A.R.A.R.@

Նախ ըսեմ թէ մեծ ուրախութիւն պատճառեց ինձ եւ Սօֆիին ինչ որ կարգադրեր՝ էիք այդտեղ Սօֆիին համար: Իհարկէ այդպէսով կը նայինք ապագային աւելի հանդարտ եւ ես վստահ եմ, Սօֆին արդի նաւոր կը դարձնէ իր համար եղած ավակցութիւնը իր աշխատութիւնը բերելով մեր երկրին մէջ:

Ի՞նչ եղաւ շարաթաթերթի՞ խնդիրը: Ես շատ զարմացած եմ որ այդ մասին աւելի մանրամասն չի գրեցիր ինձ:

Ճնահանգող Ուժեքու վերջնաթիւր զուտը գրկեցի նշանակած հասցէիդ. իսկ վերջինը (ԺԱ. Գլուխ) պատրաստ է եւ ընդօրինակուած բայց չեմ գիտեր ո՞ւր գրկել եւ որի՞ գրկել: Կը կարծեմ որ վէպը լաւ վերջացաւ, նրա թը բնականօրէն սպասելով: Ի՞նչ կը կարծես առանձին հատորով հրատարակելու մասին:

Չեմ գիտեր թէ Արեգը իրր ամսաթերթ առանձին եւ շարաթաթերթը առանձին պիտի հրատարակուի՞ն թէ երկուքը միացած: Կարգ մը առաջարկուելու թիւներ ունէի քեզ ընկիւղ բայց ոչինչ չի գիտնալով իմ առաջարկութիւնները կը պահեմ մինչեւ քեզմէ լուր ստանամ: Անկեղծօրէն չեմ գիտեր նոյն իսկ թէ իմ աշխատակցութիւնը որքա՞ն ցանկալի է եւ ի՞նչ չափով: Աշխարհս այնքան զարմանալի դարձեր է որ ամէն ինչ ենթադրել ներելի է: Ամէն պարագայի քու եղբայրական վերաբերմունքէն կը յուսամ որ ինձ հետ կը լինիս բոլորովին անկեղծ եւ անխնայ: Ինչ որ ալ ըլլայ մեր ծրագրածը ինձ խնայած կըլլաս եթէ ինձ չի թողուս ծիծաղելի կացութեան մէջ որը յառաջ կընայ դալ կացութեան մասին իմ ունեցած ազիտութենէն:

Իմ կարծիքով բարեխաբար չէ՛ր ամսաթերթ կամ շարաթաթերթ փոխադրել Վիեննայի նման մեկուսացած քաղաք մը: Եթէ այդ հրատարակութեանց նպատակը պիտի ըլլար կապ հաստատել երկրին եւ զանազան տեղեր ցրուած ազատ մտաւորականներու միջեւ այդ հրատարակութիւնները պիտի ըլլային կեդրոնական քաղաք մը: Եւրոպական հայ գաղութին համար, կեցրոն երկիրը Փրանսան է. այս բոլորիս այստեղ եկած են 21.000 նոր գաղթականներ (ըստ կառավարութեան հաշուին): անտարակոյս այսպէսով Ծրանսան Ամերիկայէն յետոյ կը դառնայ կարեւոր գաղութը եւ վստահ եղէք որ պիտի ըլլան մարդիկ որ պիտի շահագործեն այս համախմբումը: Երկու օր առաջ լսեցի որ Ահարոնեան՝ մաղիր է գրական հանդէս մը հիմնելու: Այդ մասին խօսեր էր Լե.ոն Բաշայեանի եւ Արամ Անտոնեանի՞ հետ: Իմ համոզումս այն է որ այստեղ հրատարակուած ամսաթերթ մը կամ շարաթաթերթ մը իր ծախսերը լայնօրէն կ'սպաւորով երեք-չորս ամիսէն: Եթէ «Հայրենիք» ամսաթերթը կը յաջողի ու նենայ 3000 բաժանորդ, սպա ու բեմն Բարիզ հրատարակուող լուրջ ամսաթերթ մը որ միեւնոյն ատեն տաւելութիւնը պիտի ունենար երկրին բարեկամ ըլլալու կարող էր պատուով մրցիլ «Հայրենիք» ամսաթերթին հետ:

Եղածը, եղած է անշուշտ եւ իմ խօսքերը գործնական տեսակէտով աւելորդ են այլեւս: Ինձ կը թուի սակայն անըմբռնելի այն տարածերժ տրամադրութիւնը որ կայ առհասարակ երկրէն դուրս գտնուող թարմ ու ժերու վերաբերմամբ: Պէտք է ստեղծել ոեւ է ՅՕԿԵՐՏ, - եւ գրականութիւնը լաւ ազոյն հողն է որուն վրայ կարելի է հիմնել առաջին կորիզը - ուր կարենայինք համախմբել ցրուած ուժերը եւ ուր նաեւ առիթ ունենայինք փորձի եւ կշռի ենթարկելու տարած տրամադրութիւնները եւ այդպէսով միայն կը յաջողէինք հասնելու վստահ արդիւնքի:

Զգիտեմ նամակս ո՞ւր ձեռքդ պիտի հասնի. կը զրկեմ Պերլին քու նշանակած հասցէիդ. եթէ մեկնած ես արդէն, անշուշտ կը հասնի ձեռքդ:

Լսեցի որ «Ճնահանգող Ուժեքը» բուռն վրդովմունք՞ յառաջ բերեր է

Դաշնակցական օրթոօքս՝ չըջանակներու մէջ: Կ'երեւի պիտի յայտնեն ինձ իրենց որոշումը երբ աւարտի: Մեծ խաղաղութեամբ կ'սպասեմ այդ որոշումին:

Իրար անցած մարդոցմէ մէկն ալ — քացի յիւած օրթոօքս չըջանակէս — Ա. Զօպանեանն է: Նա վրդովուած է որ Սամուէլի թիփը աւելի վատ է քան միւսները եւ այդ բանը կը գտնէ անհունդաւորելի... Ե՛ս կը ճանչնամ կ'ըսէր, անցեալ օր, այն անձը որ կը պատկերացնէ Սամուէլը... Վերջապէս, ինչ որ ալ ըլլայ ազգասէր մարդ է՝ եւ պարտաւոր է ինք խնայել իրեն: Ինչո՞ւ կ'եւ ինչո՞ւ աւելի մեծ պարտաւորութիւններ ունէի Սամուէլի նկատմամբ քան թէ Արշալուի, հարցուցի իրեն: Ի՞նչի ալլոց կը մտածեմ թէ շարաթաթերթը կարող է եւ ունենալ թարգմանութեանց բաժին մը: Ի՞նչ կը խորհրդ բարբիտի «ԼԵ ԲԵԱՅ»ի մասին: Հաճոյքով կը թարգմանէի՞: Գիտեմ որ յափազանց դժուար է այդ գործի թարգմանութիւնը, բայց զրահան աշխատու թիւններու մէջ մասնաւոր հաճոյքէ զուրկ չէ գժուարութեան մը յաղթել: Եւ հայերէն լեզուն այնքան հարուստ է, ճկուն եւ ամբողջական, հակառակ արիւող կարծիքին¹⁰:

Սպասելով ուրեմն նոր լուրերու, սիրելի Սիմոն, քեզ կը դրկեմ իմ սիրալիր բարեւները եւ շնորհակալութիւնները:

Զայէլ Եսայեան

Յ. Գ. Սօֆին կը խնդրէ ինձմէ իր կողմէ առանձնապէս յայտնել քեզ իր շնորհակալութիւնները: Հրանդը կը շարունակէ անկէ հասակով եւ իմացականութեամբ:

Նոյն

1. Եղած կարգադրութիւնը մեզ յայտնի չէ:
2. Սիմ. Յակոբեանը շարաթաթերթ չ'ըրտարակեց:
3. Աւետիս Ահարոնեան յայտնի գրողը եւ հասարակական գործիչը:
4. Արամ Անտոնեան (1875-1952), գրող, պատմաբան, շրապարակախօս, խմբագիր: Զարմանալի կը լինէր, որ Ա. Ահարոնեանը, Աւոն Բաշալեանը եւ Արամ Անտոնեանը, մասնաւորապէս Երկուսը առաջինի հետ լեզու գտնէին եւ գրական ամսաթերթ կամ շարաթաթերթ հրատարակէին Փարիզում 1923-ին:
5. Ծրանեւրէն՝ «ճանախ, կնդրոն»:
6. Այս եւ քիչ յետոյ Արշակ Զօպանեանի (ոսմկալար) արտայայտուած վրդովուելը հասկնալու համար բնթերցողը պէտք է տեղեակ լինի Ջ. Եսայեանի «Նստահանող ուժերը» վեպի նիւթին, որ կարելի չէ այստեղ ամփոփել:
7. Ծրանա՝ «orthodoxe եւոզգափառ»:
8. «Երանկը» (Ֆրանսերէն):
9. Ջ. Եսայեանը Հանրի Բարբիտի «Երանկը» վեպը թարգմանել է հայերէնի. թարգմանութիւնը լոյս է տեսել «Արեւիկ» հանդէսի 1924 թ. յունիս-օգոստոս (թ. 13-14, էջ 769-786), սեպտեմբեր-հոկտեմբեր (թ. 15-16, էջ 897-917) եւ նոյեմբեր (թ. 17, էջ 1027-1036) ամիսներին շարեւերում:
10. Ջ. Եսայեանը Թիֆլիզի «Ընթրիզն» թերթին 1916 թ. Թ. 89-ում հայոց լեզուի մասին գրել է հետեւեալը, որ բազում ենք փարսիցի «Եմաուս» թերթին 1928 թ. դեկտեմբեր 28-ի էջ 3-ից «Մեր շարերէն մէջի աւանդուած ժառանգութիւնները, որոնցմէ ամենէն չքիզը, ամենէն իրագրելի շարերէն մէջի աւանդուած ժառանգութիւնները, հարուստ են մեծամիտլեզու լեզուի եւ պէտք է պահպանուեն յազումով, հրապրով եւ խանդավառութեամբ, եւ վստահ եմ, որ կը պահպանեն...»:

14

28 Յունի, 1924
8, Rue Lamartine
Viroflay (S. et O.)

Սիրելի Սիմոն,

Ձեռ գիտեր ինչպէ՞ս բացատրեմ ջու այս երկար լուռութիւնդ, մանաւանդ վերջի նամակէս յետոյ: Կ'երեւի շատ զբաղուած ես: Յոյս ունիմ օտկայն որ «Արեգ»ի առաջին թիւէն յետոյ քիչ մը ժամանակ կուեննաս եւ ինձ կը յիշես: Լոր Արեգի՛ առաջին թիւը շատ հետաքրքրական էր: Անտարակոյս անիկա պարագ մը կը լեցնէ արտասահմանի հայերու մէջ եւ դեր մը կը կատարէ: Բայց չե՞ս գտնար որ գրական մասը շատ անձուկ է. ի՞մ խեղճ «Նահանգն» Ումերնոս բոյորովին մինակ մնացեր էր: Կը մտածեմ նաեւ որ յաջորդող թիւերու ն գրական բաժինը աւելի լայն կ'ըլլայ. միւս կողմանէ շրջանակը այնքան սահմանափակած էք որ չեմ գիտեր թէ արտասահմանի գրողներէն ո՞վ կարող է այդ արդիւնուած զոնէն ներս մտնել: Ինչ որ է, անշուշտ այդպէս բնելով ձեր յատուկ պատճառները ունիք. ամէն պարագային յաջողութիւն կը մաղթեմ եւ պատրաստ եմ ինձ կարելին ընել քեզ աջակցելու համար:

Անշուշտ դիտես որ այստեղ որոշ չափով կազմակերպուեցաւ Անդրկովկասեան Միութիւնը: Մեծ յոյս ունիմ որ շուտով կ'ընդարձակուի եւ կը դառնայ հեղինակաւոր մարմին մը ինչպէս որ պէտք է ըլլայ: Մտադիր ենք կովկասեան երկկոյթ մը սարքել որու ն պիտի մասնակցին Վրացիներ եւ Ազ(ր)պէճեանցիներ: Կուզենք որ ընդհանուր առումով երկկոյթը ըլլայ եղբայրական զգացումներու արտայայտութիւն մը:

Աւելի ընդարձակ կը գրեմ երբ քեզմէ օն: է լուր մը ստանամ: Ծ՛րբ պիտի հրատարակուի Յունիարի երկրորդ թիւը՝:

Քոյդ շատ բարեւներով եւ սիրով

Ջապէլ Եսայեան

1. Հանդէս 1923 թ. զինտեմբերի թիւը զետեւ կոչուած է «ԱՐԵԳ», Գրական-գիտական ամսագիր, իսկ 1924 թ. յունուարի 1-ին թիւը (կայ նաեւ 2-րդը) կոչուած է «ԱՐՄԳ», Գրական-գիտական-հասարակական երկշաբաթաթիւրք: Գրական մասից աւելի տեղ է յատկացուած հասարակագիտական եւ քաղաքական յօդուածներին, որոնք վերաբերում են «Խուսափումների Յիշգրտության» իրականացման, եւ «Սոցիալական Հարաբերություններ»: Եսայեանը այս նամակում իրամեր գտնում է, որ «գրական մասը շատ անձուկ է»:

2. Հրատարակուել է յունուարի 20-ին:

15

14 Փետր. 1924
8, Rue Lamartine
Viroflay (S. et O.)

Սիրելի Սիմոն,

Վերջապէս ստացայ այնքան երկար ատենէ ի վեր սպասած նամակս: Թու երկար լռութիւնդ ինձ մտահոգ ըրաւ զանազան պատճառներով եւ չեմ գիտեր ինչո՞ւ կը մտածէի թէ գո՛ր չես գո՛ր չես առհասարակ մանրամասնել աւելորդ է անշուշտ:

Ճշտահանգող Ուժերքու վերջին մասը երեք անգամէն հրատարակելդ իմ հոգս չ'էր բնաւ. բաժանումները յարմար էին բայց կ'ենթադրեմ թէ դուն դժգոհ էիր որ այդքան երկարաձգուեցաւ: Միեւնոյն ատեն անկարելի էր աւելի կրճատել: Վերջին մասին մէջ հապճեպ կայ արդէն եւ կը վախնամ որ բնթերցողին ալ զգալի ըլլայ ստիկա:

Հետաքրքիր էի գիտնալու թէ Կովկասի թերթերը՝ (քանի որ բարեհաճեր են անդրադառնալ) ի՞նչ գրած էին վերջիս համար: Այդ հետաքրքրութիւնս շատ խաղաղ է սակայն եւ առաջու ընկ պատրաստուած եմ ամէն կարգի պարասաւանքներու: Սրբոր մարդիկ մտադրած են որոշ եւ կանխակալ կարծիքներու մշուշի մը ընդմէջէն գատելու ոեւ է գրական փորձ, եւ ունայնարանութիւն համարելու ամէն ինչ որ բնկերարանական ճառի մը համեմատութիւնները չունի, պէտք է համակերպել ամէն բան յոյնու: Եւ ես համակերպած եմ: Ներքեակս եւ խորապէս հոգս չէ: Կարող եմ նոյն իսկ ժպտիլ, այնպէս ինչպէս երբ իմ Հրանգս (լակոտը) կը գտնայ որ ես քստ էութեան պորթուա եմ եւ իմ տէմոքրաթ համոզումներս աւելի մտածումի եւ որոշ դադարներու հետեւանք են քան թէ իմ բնական հակումներու (երեւոյթայեց՛ք որ այդպէս բաներ կ'ըսէ ինձ): Մեր եւ անոնց մէջ տարբերութիւն մը կայ անշուշտ. բայց այդ տարբերութիւնը գլխաւորաբար այն բանին մէջ կը կայանայ որ մենք կարող ենք հասկնալ ու գնահատել վերենք բայց իրենք տակուին նոր շրջանի մը շատ նախնական աստիճաններուն վրայ են որպէսզի կարենան ըմբռնել մեր գիտաւորութիւններուն բարդ պատճառները եւ անկեղծութիւնը:

Այս խօսքերս անշուշտ չեն պատկանիր ճշտահանգող ուժերքու մասին գրուած տողերու քանի որ չեմ գիտեր բացարձակապէս թէ ինչ կը բովանդակեն անոնք, այլ առհասարակ կը վերաբերին իրենց տարողութեան կերպին, սահմանափակ ոլորտէ մը դուրս գտնուող անձանց նկատմամբ:

Պէտք է համբերել. կը գայ ժամանակը որ ամէն ինչ իր հասարակը՝ ուսթիւնը կը գտնայ եւ Հետեւաբար՝ ներդաշնակութիւնը: Հայրենասիրական բոժանթիզմէ յետոյ երկրորդ եւ անմիջական վտանգ մը կայ: Ընկերարանական բոժանթիզմը, ուրիշ կարելի է գերծ մնալ ներքին, խիստ, մտային տիտիւր-լինով՛՛, ժուժկալութեամբ եւ թէքնիքի խղճամիտ մտահոգութիւնով:

Գոհ եմ որ համաձայն ես Բարեգի մէջ գրական թերթ (ՅՕԿԵԻ) մը ստեղծելու անհրաժեշտութեան մասին: Այստեղ գաղութը շատ ընդարձակուած է:

Թատերական ներկայացումներուն սրահը չի ք³ է առհասարակ նոր մարդերով: Շատեր կը մտածեն օգուտ քաղել այս կացութենէն, բայց ոչ ոք զեռ բանի մը չէ ձեռնարկած: Լեւեղ որ Ահարոնեանը՝ կու գէ գրական թերթ մը հրատարակելի, այդ մասին խօսեր էր Բաշայեանի հետ որը ի հարկէ ինձ խօսեցաւ ազահոփելու համար իմ աշխատակցութիւնս: Ահարոնեանը վեհաճառութիւն յայտներ էր թէ գրական հողի վրայ կարելի է հարտութեամբ աշխատել ինձ հետ: Ես պատասխանեցի որ աճէն հողի վրայ անդամանելի անհարկելիութիւն կայ մեր միջեւ: Անկէց յետոյ այլ եւս չի խօսեցան ինձ. չեմ գիտեր ի՞նչ եղաւ: Կարիկեանը՝ նոյնպէս մտադիր էր թերթ մը հիմնել «տնտեսական եւ Ֆինանսական» որը պէտք էր ու նենայ գրական բաժին մը. նոյնպէս ինձ առաջարկեցին վերջընեկ այդ գրական բաժինը. մերժեցի, ըսելով թէ այդ տեսակ պատասխանատուութիւն չեմ ուզեր առնել իմ վրաս: Բայց եթէ այդ մտազբուցութիւնները նոյն իսկ իրագործուին, անոնք չեն յաջողիր ժամանակի ոգիին եւ պահանջներուն համապատասխան ամբողջութիւն մը կազմել: Իրենց ճիգերը ամուլ կը մնան. շատ վարժուած են հին ճամբաներէ քայլելու եւ անկարող են իրենց միտքը կաշկանդող շղթաներէն ազատուելու: Առհասարակ տգէտ են եւ նոյն իսկ իրենց թիւն տակ կատարուածի մասին տեղեկութիւն չունին. իրենց ժամանակէն դուրս մնացած են ոչ միայն հասարակական հարցերու մէջ այլ նաեւ զուտ գրական եւ գեղարուեստական ինչպիսիքնու մէջ:

Այս տեսակետներով իրաւունք ունիս նաեւ «Արեւիկ» չի խնդրել այն կարգի գրականութեամբ որոնցմով արգէն չի քնն են արտասահման հրատարակուած գրական պարբերականները: Բայց ես ինչ որ չափազանց կը գտնեմ (ներքին անկեղծութեան) առաջուց նիւթի մասին չափ ու սահման դնելն է: Կենդանի գրական էջ մը, որոչ գեղարուեստական արժանազութեան հետեւաւնը, այսպէս թէ այնպէս կը յարմարի իր ժամանակին: Անկենդան եւ արուեստակալ գրականութիւնն է որ անօգուտ է եւ ամուլ: Բայց այս մասին վիճելը աւելորդ է քանի որ այս պահուս չի կայ հեղինակ մը որ իր գրական արժանիքով յայնախոսութեան հարկադրէր: Հիները զատմիտ են, նարերն այ (տարիքով) կարծես ծներ են առանց արիւնի եւ ջիգի: Նոյն իսկ անկարող են սիրահարական բանաստեղծութիւն մը գրելու:

Կը հարցնես թէ ինչ աշխատութիւն ունիմ ձեռքի տակ: «Նախաճգող ուժեր»-ն ետքը անհրաժեշտ էր ինձ որոչ ժամանակ հանդիստ ընել (մտային աշխատութեան տեսակետով), այդ պէս այ ըրի հակառակ նիւթական անհրաժեշտութիւններու: Այդ հանգիստի միջոցին սկսայ թարգմանել Բարբուսի «Եկրակը»՝ որը կը նախընտրեմ «Clarté»-էն⁴: Ըստ ինքեան գծուար թարգմանութիւն է «argot»-ին⁵ պատճառաւ, բայց ոչինչ: Իմ գիտաւ որութիւնս է ձեռք առնել վեպ մը որ սկսած եմ պատերազմէ առաջ եւ կիսատ մնացած է: Նիւթը թրքական կեանքէ է եւ զարմանալի կերպով կը համապատասխանէ թիւրքիոյ ներկայ վերականգնումի ճիգին: Զինադադարի շրջանին ուղեցի աւարտել բայց չի կարողացայ որովհետեւ անհրաժեշտ էր վերագտնայ հոգեկան խաղաղութիւնը ծրարութեամբ վեպին շրջանակէն դուրս չի գալու եւ գիտումս ճշտաւոր (ակամայ) ընթացք մը չի տալու համար: Այժմ ինձ կը թուի որ կարող եմ անվրդով sérenité-ով գրել այդ վեպը¹¹: Մինչեւ գարուն կը յուսամ աւարտել: Թերեւս եւ թարգմանութիւնը թրքերէնի: Գարնան յոյս ունիմ իմ այնքան երկար առնել ի վեր ցանկացած ճամբորդութիւնս ընել դէպ ի Հայաստան¹²: Մինչեւ այդ՝ հաւանական չէ որ նոր գրական աշխատութեան ձեռնարկեմ, մեր կեանքէն առնուած նիւթերէ: Ժամանակը հասած չեմ գտներ ինձ համար յիշողութիւններ գրելու, շատ ամբողջապէս ներկային մէջ եմ եւ շատ մեծ ոգեւորութեամբ կը նայիմ ապագային¹³, որպէսզի կարենամ ետեւ դառնալ եւ անցեալի մէջ փնտելի իմ գրական նիւթերու:

Ահա երկար նամակ մը: Կը վերջացնե՞մ քու համբերութիւնդ շարաշար չի գործածելու համար: Սօֆիւն եւ Հրանդը լաւ են, կ'աշխատին՝ իրենց դասերուն եւ լեզուն են ապագայի երազներով¹³: Քեզ կը դրկեն ջերմ բարեւներ: Ինչքան ալ գրադած ես, դո՛ւ կ'ըլլամ էթէ ինձ գրես աւելի յաճախ: Սիրալիր եւ ջերմ զգացումներով

Քոյդ Զապէլ Եսայեան¹⁴

1. Այս թերթերը հայերէն կոմունիստ թերթեր էին, որոնք Հասարակ Ա. Զոպանեանի պէս վրդովուած էին, որ Զ. Եսայեանը տաղաւորներէն էր ինչպէս իր վկայու՞մ, դատաւարութեամբ ոչ միայն «հայրենասերական բռնաբեկը», այլեւ «ընկերարանական բռնաբեկը», որի գոնը պարծաւ:
2. Քրահներէն discipline, «կարգապահութիւն»:
3. Սոֆորաբար — ճ գրով՝ յիմն է, ինչպէս սուրբիւ նոյն նամակում եւ այլ նամակներում: Նշանակում է «թիւ, լեզու», արեւելահայերէն է:
4. Աւետիս Անարունեան գրողը:
5. Քրոջ կեռն Բաշպեան:
6. Հաս «Արեգ» հանդէսի էջ 35-ում վերատպուած հայաստանեան մի յօդուածի՝ («) կարիկեանը եղել է «կատարապետ», որ հայաստանը այնչէրուց յետոյ յայտարարել է: «Հայաստանը որդէն թեւակոխել է երկրակոթեան գարաջը»:
7. Յիշեցնենք, որ Զ. Եսայեանի թարգմանութիւնը լոյս է տեսել «Արեգ» հանդէսի 1924 թ. յուլիս-նոյեմբեր ամիսներէ համարներում:
8. Հ. Բարթիւի այս վեպը պատկերում է 1914 թ. պատերազմին նախորդող շրջանը եւ պատերազմի շրջանը մինչեւ 1918 թ. աշունը: Քրահներէն բառը նշանակում է «պայծառութիւն»:
9. Փողոմրդական տարրեր խուսերի խռտանք իր ուրոյն քառապաշարով:
10. Քրահներէն՝ «անդորրութեամբ»:
11. Այդ «գլխին» է անյուշտ «Ամմին վրայ (Պատկերներ թրքական կեանքէն), որ լոյս է տեսել «Արեգ» հանդէսի 1924 թ. դեկտեմբերի համարում, էջ 108-1106, որի մասին նամակ չկայ:
12. Այդ համարում թիւեր կատարեց 1926-ին:
13. Ահայտ մտածում եւ Զ. Եսայեանի տարրախա վախճանին, որ մթաղնեց նրա ժողովուրդները նայած ապագան եւ սեւ մղձաւանի վերանեց Սօֆիի «երազները»: 1924 թ. «Յոթըրդային Հայաստան» թերթի «Երեւոն» հրատարակել էր Զ. Եսայեանից ստացած նամակի «հետեւեալ տողերը. «... Անտարակուսի է, որ նոր դարաշրջան մը սկսուած է մեր ժողովրդի մտաւորական կեանքի մէջ. եւ այս գեղեցիկ սկզբնաբարձիւնն ամէն տեսակ երաշխաւորութիւն կ'ընծայէ, որ անիկա պիտի ունենայ իսպարտ եւ ուժեղ ընթացք մը եւ պիտի նետուի իր բնական յեղաշրջումին, հասնելու համար իր վերջնական նպատակներուն» («Արեգ», 1926, դեկտեմբեր, էջ 1142):
14. Վաստէնք, որ Զ. Եսայեանի այս նամակը վերջինը չի եղել՝ ուղղուած Սիմ. Յակոբեանին, թիւ այս անձի մասին «Արեգ»-ը կ'ընդհատուի, սակայն այս տարուայ ղեկավարներէն «Արեգ»-ի խմբագիրը Վիննայում, ինչպէս եւ հրատարակիչը Սիմ. Յակոբեանն է: Այս ինչորդ կարտը է լուստարանում: Զ. Եսայեանը նրան իր նամակում կամ նամակներում խոսած պիտի չի ներ «Ամմին վրայ» գործի ձեռագրի մասին: Բայց հրատարակուող նամակներէն էլ բաւական են Զ. Եսայեանի ներառարձը, նամակումները մասամբ լուստարանելու:

(Շար. 2 եւ վերջ)

ԽԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ՄՈՒՍԱ - ՏԱՂԻ ՊԱՊԵՆԱԿԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ

«Մուսա-տաղի պապենական արձագանգներ» ընդհանուր խորագրին տակ, վաստակաւոր ուսուցիչ Քոլմաւ Լապէշեան 1986ին յոյս աշխարհ ընծայեց ազգագրական, գրական եւ հրապարակական իր թուղթերը:

222 էջեր բազմազան այս գործով, Քոլմաւ Լապէշեան նոր սերունդին կը փոխանցէ ազգագրական ճիշտ գանձարան մը:

Մուսա լեռան ժողովուրդին աւանդութիւնները, սովորութիւնները, չաւատութիւնները, պարերը ներք, բանահիտական պատարիկները, նաեւ՝ յստակ ներկայացուցէ հայերէն հին սեղանուներուն, ժողովրդային բժշկութեան, հին խաղերուն եւ տունիկ տարազներուն կը կազմեն սուղին գլուխը այս չաւատրին: Գեներացալային երիտօրներ» ընդհանուր պիտոգոսին տակ խմբուած այս էջերը կը կարգացուին չնտարբերական վկայ մը պէս՝ իր պարզ լեզուին եւ բովանդակած թարմ տեղեկութիւններուն պատճառով: Առաջին մասին յանրոգած «Բաներ» շուրջը կը կատարէ պարզաբանուած հայերէն ու-

ղագրու բառերուն, հայերէնուման բառերուն, անծանօթ բառերուն եւ հերոսական բառերուն՝ Մուսա լեռան բարբառին մէջ, ապա՝ ընթերցողին բացայայտ կը գարձնէ գաղտնիքները մանուկներուն յատուկ բառերուն, բարբառին, ճայնարկութիւնները Մուսա լեռան բարբառին:

Կը յանրոգէ նոր գլուխ մը՝ «Մուսա-լեռան սուաններն եւ սուայթներն»: Առանձնէրը, ատյթները, մաղթանքները, անէծքներն ու «Ա՛փա՛նէ՛» Կ՛րբուան բարբառային նմոյշները աւելի յատուկ կը գարձնեն Մուսա լեռան հայ ժողովուրդի լեզուամտնոցութեան ու ազգային նկարագրի:

Հատորին շարքոյց գլուխը՝ «Անուներ», կը ներկայացնէ անունները ընտանի եւ վայրի կենդանիներու, ինչպէս նաեւ՝ թոշուներու մայրերը, անասուններու մայրերը, կերակուրներու անունները, մազբուտները, կէղեքներու անունները եւ անուանացանկը Մուսա լեռան վարպետ արհեստարներուն:

«Էնիխարմեր» բնդ շանուր անուան տակ կը արուին երկու նմոյշ՝ «Էմարամիտ գողերը եւ միամիտ գիղացիներ», «Էմարամիտ գողերը»:

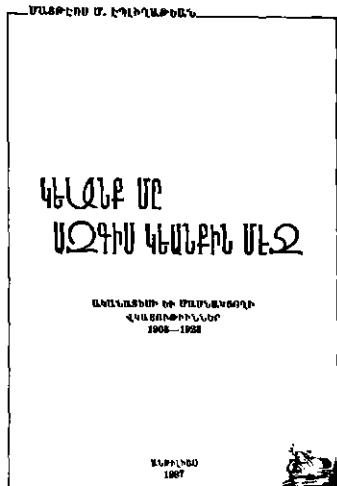
Կը յանրոգէ «Պատմութեան համար» գլուխը, որ սեղմ գծերով կը ներկայացնէ Մուսա լեռան հերոսամարտը, նահատակները եւ որոշ մանրամասնութիւններ, ապա՝ Այնճարի կազմակերպու մը եւ ներկան:

«Մուսա-տաղի պապենական արձագանգներ» կը փակուի «Գրական» բաժնով, որ տեղ գրաւած են Նեղիսակին ուսանուոր եւ արձակ շաբաթուամբներն ու էլոյթները՝ ազգային տոներու եւ այլ առիթներով:

ԿԵԱՆՔ ՄԸ ԱԶԳԻՍ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանի ապարանէն, վերջերս յոյս աշխարհ կհաս Մատթէոս Մ. Էպիսկոպոսանի թեման մը ազգիս կեանքին մէջը հաստորը:

Ձորս մասերէ կազմուած այս հատորը կը բացուի Մատթէոս Մ. Էպիսկոպոսանի պատրաստած մէկ կարճ ինքնակենսագրականով, որ, ինչպէս զիտեղ կու տան հատորին խմբագրիներ Մելիզան եւ Գրիգոր

Հայկազմանները, շատ ունեյի պաշտանական տեղեկագրի կը նմանի, քան թէ կենսագրականի: Ապա կը ծանօթանաք, Հատորին ծննդոցին, կըր խմբագրիները կը յայտեն, որ տարիներու վրայ երկարոյ պնդումներէ հաջ, իր վերջին տարիներուն, կըր անողութիւնը ազգէն ակաբացած էր, Մասթրոս Մ. Հայկազմանի գիտել կու տայ բարեկամներու պահանջին եւ իր յուշերը կը պատմէ բարեկամի մը, որ զանոնք զրի կ'առնէ յօգուածաշարքի ծննդի եւ կը գրիկ Պոսթրի շալոյնիէն ամսագրիին, ուր եւ կը տպուին 1951-1956 տարիներու կարգ մը շամարներուն մէջ:

Յատարարանին կը յաջորդէ Վեկեր Մասթրոս Իպիդարեան խորագրեալ վկայութիւն մը, գրուած՝ Գայն կեանքանի կողմէ, եւ հրատարակուած՝ Գահերի թճաւարին օրաթերթին մէջ, անոր մահուան քառասունցին տոթթով:

Վեանմ մը ազգիս կեանքին մէջ Հատորը կենդանի յուշամատենի մըն է, ուր Մասթրոս Մ. Հայկազման անուն պետական մարդն ու ազգային գործիչը կը խօսի իր ժամանակաշրջանին, պատմական իրադարձութիւններուն եւ կարկառուն դեմքերուն մասին:

Երրիզոր Զօհրայի կեանքին խորագրեալ առաջին մասը Հատորին նոր տեղեկութիւններ կը փոխանցէ Գրիգոր Զօհրայ կրկնապիին, վկայական չու նկարչի մը փաստագրանին եւ անոր զննչակ վերջին մասին: Այս էջերը լայն կը սփռեն նաեւ Օսմանեան Մահմադարութեան ներքին ծալերուն եւ կարգ մը մանրամասնութիւններուն վրայ: Հատորին երկրորդ մասը ունի Օսմանեան Սահմանադրութեան օրերուն եւ նիւթերագրերը: Բարեկարգութեան շրջանով սկսած այս գլուխը

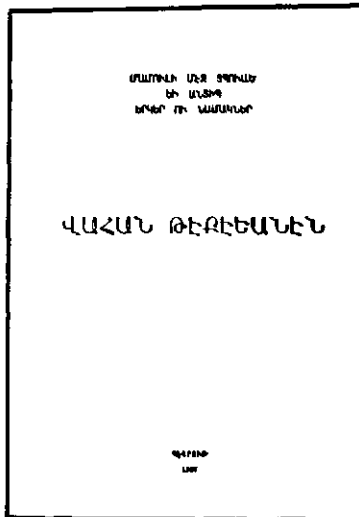
կը բացայայտ խոստումներու քողին նախ պահարած խնկան գիծադիւր թուրք վարիչներուն, անոնց հակահայ որսամարտութիւնները, սաղաբաներին ու ծիծաղելի պատմատարանութիւններն ու շախմատայտնայ թուահասարակ: Մահաւանդ մէկ յուշով կը կարդացուին Վեկեր Մասթրոսին, 1913ի ծննդ վանի մէջ, թարգմանարդումներու յայտնութիւն, Վեկեր փարսիկէն առաջ, Վեկերայանն գնդապետ Հօֆ վանի մէջ եւ Վեկեր վերագործ խորագրեալ էջերը, որոնք յազգեամ են Բարեկարգութեան պիտանային մասնակիցի (Նեղձ. քննիչ Հօֆի Հայերէնի Քարգմանի) եւ Վեկեր նախադասան Ասեանի ընդհանրապաշտ եւ Վեկեր Պատմական Գաղտնային նախագահի փաստերով, վկայութիւններով, տպագրութիւններով ու խորհրդածութիւններով: Աւելին՝ այս էջերը լայն պատաստի վրայ կը բռնեն ժամանակաշրջանի քաղաքական գիծադիւր՝ ընթացողին փոխանցելով խիստ շունչկան մանրամասնութիւններ:

Այս էջերուն կը յաջորդէ Վեկեր Եղիսեան յիտոյս գրութիւնը, որ յատուկ գիծերով եւ մանրամասնութիւններով ընթացողին կը ներկայացնէ Հայ գաղթականներու օգնութեան առաջին նախաձեռնութիւնը, Վեկերային Կենսատարութեան տեղեկումն ու անոր գիտարարի գործունէութիւնը, որ բանոցներու եւ զաղթականներու ծննդոցը, վարչական կառույցն ու յարկից մանրամասնութիւններ, ինչպէս նաեւ՝ թիւրք եւ այլ տեղեկութիւններ:

Վեանմ մը ազգիս կեանքին մէջ Հատորը կը փակուի Հայաստանի Հանրապետութեան շրջանին եւ Նեղիսեանին նախադիւր պաշտանական փաստագրութիւնով եւ նամակներով, գրու Մ. Հայկազման ստացած է իրեն Հայաստանի Հանրապետութեան վերաջնութեան եւ խնամատարութեան նախարարութեան Պաշտ Ներկայացուցիչ: Սոյն գրքի վաճառքէն գոյացած գումարը տարուշութեանը պետ յատկացուի Տեր-Ջորի մէջ կառուցուելիք Կառնտակաց եկեղեցոյ շինութեան ֆոնտին:

ՄԱՍՏՐՈՍԻ ՄԷՋ ՏՊՈՒԱԾ ԵՒ ԱՆՏԻՊ ԵՐԿԵՐ ՈՒ ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՎԱՀԱՆ ԹԻՓԵՆԱՆԵՆ

Գովա. Վալէ Հայկազմանի խմբագրութեանը եւ տիպին Բնար Գունտարեան-Յարութիւնեանի մեկնատութեանը, 1967ին, Պէրսի մէջ, Վեկերային տպագրանէն յայտ տեսաւ ՎՄՄՈՒԻ մէջ տպուած եւ անտիպ երկեր ու նամակներ ՎԱՀԱՆ ԹԻՓԵՆԱՆԵՆ: Կառույցը Հատորը (Ծննդադիւր 386 էջ), որ կը բաղկանայ ութ բաժիններէ, որոնց կը յաջոր-

զէ չուն տեղ գտած ԲՏ նամակներու տրիբյոժխմբացիքին պատրաստած ծանօթագրութիւնները, անձնանուններու ցանկը եւ գիրքին բովանդակութիւնը:

Սփիւռքահայ մամուլի էջերուն լոյս տեսած, քայքայ ցարդ Հասարի մը մէջ յիմբուած Վահան Թէքեանի կարգ մը երկերը, անտիպներն ու նամակներն փունջ մը (ԲՏ նամ) սփիւռքահայ գրական եւ գրասէր շրջանակներուն ներկայացնող այս գործը կը բացուի ըլլալ ժողովածունն խորագրեալ ներածականով, ուր Հասարին խմբագիրը կը նշէ՝ «Ներկայ ժողովածուն փարձ մըն է սատարելու Վահան Թէքեանի ամբողջական երկերու գիտական հրատարակութեան: Անհրաժեշտ գործ մը՝ որ կրնայ եւ պէ՛տք է իրագործուի մեր մայր հայրենիքի մէջ, մանաւանդ երբ մկատի ունենանք թէ Բեքոզիմ հիմնական արխիւր հանգրուանած է Երևանի Ծղիշէ Զարեմցի անուան գրականութեան եւ արուեստի թանգարանը»:

Ապա, ան կ'աւելցնէ, թէ այս Հասարին մէջ խմբուած անտիպներն ու նամակները տեղ չեն գտած ո՛չ բանաստեղծին մասին եւք լոյս տեսած ամբողջական երկերու աստիճան վեջ Հասարներուն եւ ոչ ալ փրոֆ. Աւետիս Գ. Սանճեանի խմբագրութեամբ 1948ին, լոս Անճելէսի մէջ հրատարակուած Վահան Թէքեանի «Նամակներ» անուան հատորին մէջ (711) էջ:

Ներկայ ժողովածուն կազմած նիւթերուն մեծագոյն մասը մեռք բերուած է Վահան Թէքեանի Երևան գտնուող արխիւէն, իսկ որոշ մաս մը՝ Բ-Ա-Կ. կեդրոնական արխիւէն, Երևանի Միասնիկեանի անուան պետական գրադարանի եւ Պէյ-

բու թի Հայկական գոյնի Հայագիտական գրադարանի մամուլի բաժնիներէն ու «Արևի տի չուտք»-էն:

Հասարին աստիճան մասը, որ կը կրէ «Առաջին փորձեր» խորագիրը, կը բաղկանայ արժանի եւ յափածոյ անտիպներէ, որոնք մեծաւորն բանաստեղծին գրական նախափորձերն են: Ասոր կը յաջորդէ «Մամուլի մէջ լոյս տեսած արժանի գրութիւններ» բաժինը, ուր կը կարգանք պատմութեան շինք, արժանի թերթուածներ, ապա որոպաշտ էջեր եւ գրականագիտական յօդուած մը:

«Անտիպ արժանի գրութիւններ» խորագրեալ Գ. բաժնի գրութիւնները թուիքին յանձնուած են: «Տաղարան» թերթագիրքի ստեղծման մամանագալարներն եւ բնած յիշեալ Հասարի յուզալիարսն:

«Մամուլի մէջ լոյս տեսած յափածոյ գործեր» անուն բաժինը, որուն էջերուն ներքեւ կը կարգանք բառային կամ սողային տարբերակները հրատարակուած թերթուածներուն: Կը յաջորդէ դարձեալ յափածոյ զլուխ մը, այս անգամ «Մամուլի» արժանի պարտէզինն թերթագրագր. բաղկացած՝ մանկագրաստեղծական տպուածներէ ներքինը: Եւստի Վահանի մասին բաժինն է, կը զոյգուցնէ բանաստեղծին գրական տեսակետները՝ թուիքին յանձնուած անձնական պատճառներով եւ զանազան տրիբյոժխմբացի, շնորոյ ազգային-հասարակական կեանքին կարգ մը երևոյթները լուսարձակի տակ ստեղծ մասունքներն ու յուշերը, ինչպէս նաև ոմոր զազափարական կեցուածքները՝ պատմական, կուսակցական եւ հասարակական հարցերու շուրջ:

Փողովածուին վերջին գլուխը՝ «Յանկուածք», ուղղակիորէն կ'արձագանգէ այս վերջին նամակներուն: Այս բաժինը կը բաղկանայ «Տաղարան»-ի մը մը միւսանի բանակցութիւններուն վրայ՝ ի՞նչ ուզեցիմք, ի՞նչ ստացանք», «Թուրքահայ յարաբերութիւնները» անուն միջին մասայի եւ շնորհակալ յօդուածներէն, նաև՝ «Թուրքիկա խորագրեալ կարճ գրութիւններ մը»:

Վերոնշեալ ութ գլուխներէն կազմուած այս հատորը կը փակուի խմբագիրին պատրաստած հասկերն ծանօթագրութիւններու եւ անձնանուններու սնդմ ցանկով, որոնք լուսարձակուան որոշ տեղեկութիւններ կը փոխանցեն նամակներուն, հրատարակուած աշխիւրին, յիշատակուած զէպերուն եւ անձներուն մասին:

Աւետիս Գ. Սանճեանի հրատարակած մ. Թէքեանի «Նամակներ»-ին ներշնչուած այս հասարակութիւնը գրական աշխարհայեալքն ու զազափարակու գիւմագիծը լուսարձակի տակ ստեղծու յայտատակին:

Աւետիս Գ. Սանճեանի հրատարակած մ. Թէքեանի «Նամակներ»-ին ներշնչուած այս հասարակութիւնը գրական աշխարհայեալքն ու զազափարակու գիւմագիծը լուսարձակի տակ ստեղծու յայտատակին:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ԿՈՍԱՆ ԶԱՐԵԱՆ

ԲԱՆԿՈՑՊԸ ԵՒ ՄԱՍՈՒԹԻ ՈՍԿՈՐՆԵՐԸ

(Վ Է Պ)

- Անթիլիաս, 1987, 652 էջ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան տպարան, հրատարակութիւն՝ «Գէորգ Մելիտի-նեցի» զրական մրցանակի վերահրատարակութեան ֆոնտի:

ՎԱՎԷ ՕՇԱԿԱՆ

Փ Ա Խ Ս Տ Ա Կ Ա Ն Ը

(ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ)

- Անթիլիաս, 1987, 204 էջ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան տպարան, հրատարակութիւն՝ «Գէորգ Մելիտի-նեցի» մրցանակի հրատարակութեան ֆոնտի:

ՇԱՀԱՆԴՈՒՅՏ

ՎԿԱՆԵՐԸ ՈՏՔԻ ԵԼԱՆ ԽՕՍԵԼՈՒ

(ԱՐՁԱԿ)

- Պէյրութ, 1986, 243 էջ:

ԼԻԲԱՆԱՆ Հատափառ Տարեկան բաժնեգին	40 Լ.Ո. 400 Լ.Ո.
ՍՈՒՐԻԱ Հատափառ	25 Ս.Ո.
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ Տարեկան բաժնեգին	40 Ամերիկեան տոլար

بَاكِينُ
 مجلة شهرية ، ادبية فنية وعلمية
 المدير المسؤول
 السيد ارتين كارنيك قزائحيان

PAKINE
 REVUE MENSUELLE
 LITTÉRAIRE & ARTISTIQUE

Propriétaire
 Dr. A. KAZANDJIAN

Բ Ա Գ Ի Ն
 ԱՄԱԳԻՐ
 ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
 ԵՒ ԱՐՈՒԵՍԻ

Խմբագիր
 ԳՕՂՍ ՄՆԱԳԵԱՆ

Խմբագրության անդամներ
 ՅԱՐՈՒԹԻՆ ԳԷՐԳԷՐԵԱՆ
 ՍԱՐԳԻՍ ԿԻՐԱՆՈՍԵԱՆ

Վարչական պատասխանատու
 Ս. ՏԷՐ ԽԱՇԱՏՈՒՐԵԱՆ

B.P. 11-8404 - Beyrouth - Liban
 Tel. 296898

digitised by